

«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»

III Всеукраїнська науково-практична конференція

до 75-річчя Загальної декларації прав людини

07 грудня 2023 року

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

ВІННИЦЯ, 2024

**Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського**
**Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»**
Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
Сьомий апеляційний адміністративний суд
Вінницький окружний адміністративний суд
Вінницький міський суд Вінницької області
Господарський суд Вінницької області
**Головне управління Національної соціальної сервісної служби у
Вінницькій області**
**Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України**
**Регіональний центр з надання безоплатної вторинної
правової допомоги у Вінницькій області**
**Вінницький місцевий центр з надання безоплатної вторинної
правової допомоги**
Відділ протидії кіберзлочинам у Вінницькій області
Департаменту кіберполіції Національної поліції України

ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»

07 грудня 2023 року

До 75-річчя Загальної декларації прав людини

Вінниця 2024

УДК 342.7(477+100)(06) 3-12

Рекомендовано Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №8 від 24 січня 2024 року) та Вченою радою Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (протокол №1 від 30 січня 2024 року).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Лазаренко Н. І. – ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України;
Пилипчук В. Г. – директор Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України;

Коломісць А. М. – проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор;

Яременко О. І. – декан факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат наук з державного управління, доцент, Заслужений юрист України;

Мельничук О. Ф. – завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор юридичних наук, професор;

Кронівець Т. М. – завідувач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат;

Кононенко В. В. – завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор історичних наук, професор;

Лапшин С. А. – заступник декана з наукової роботи факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат історичних наук, доцент.

Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя Загальної декларації прав людини (м. Вінниця, 07 грудня 2023 року). Вінниця, 2024. 298 с.

Збірник друкується за матеріалами III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри», присвяченої 75-річчю Загальної декларації прав людини. В ньому висвітлено історичні та теоретико-правові аспекти прав людини, національні і міжнародно-правові механізми їх забезпечення. Видання розраховане на науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, суддів, адвокатів, усіх, хто цікавиться проблемою забезпечення прав людини. Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст наукових публікацій. Наукові ідеї, висловлені у збірнику, відображають особисту думку авторів.

ЗМІСТ

Вітальне слово ректора Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктора педагогічних наук, професора, Заслуженого працівника освіти України Лазаренко Наталії Іванівни	9
Вітальне слово Голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України Смоковича Михайла Івановича	10
Вітальне слово доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, заступника керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» Коржа Ігоря Федоровича	13
Вітальне слово декана факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидата наук з державного управління, доцента, Заслуженого юриста України Яременка Олександра Івановича	14
ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ	
Смокович М. І. Право на судовий захист в адміністративному судочинстві як конституційна гарантія забезпечення основних прав і свобод	15
Корж І. Ф. Міжнародне право на захисті прав людини	24
Богущий П. П. Забезпечення права військовослужбовців на правничу допомогу у системі військової юстиції України	30
Мельник Я. Я. Покоління прав людини у призмі феномену послідовності права	33
Мельничук О. С. Права людини та методологія юриспруденції: сучасні виклики	38
Сенюта І. Я. Привід: чи можна його застосовувати до медичних працівників	44

Мельничук О. Ф. Право на безпечне освітнє середовище та на безпеку закладу освіти: пропозиції до законодавства.....46

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дзевелюк М. В. Проблемні аспекти забезпечення електронної інфраструктури в контексті прав людини.....	51
Кононенко В. В. Регламентація особистих прав та свобод громадян у конституціях УРСР.....	55
Ляшенко Р. Д., Гусякова А. О. Права людини в умовах воєнного стану...	60
Магась-Демидас Ю. І., Використання праці жінок та неповнолітніх серед торговельних службовців Наддніпрянської України на поч. ХХ ст.....	64
Оверковська Т. К. Забезпечення права на екологічну інформацію: теоретико-правові засади.....	68
Сатаєва А. М. Публічні закупівлі в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.....	73
Тарасевич Т. Ю. Розвиток танатології: вивчення соматичних прав людини.....	78
Тимошенко Є. А. Порухення права на приватність штучним інтелектом: проблеми та перспективи.....	83
Удод М. В., Дорош В. С. Особливості проходження служби (навчання) в закладах вищої освіти МВС та ЗСУ	87
Чернищук Н. В. Забезпечення прав людини: національні і міжнародні виміри.....	93
Бондарчук В.В. Реформа вищої освіти в Україні.....	96
Брожина В.В. Соціальний правопорядок у механізмі реалізації соціальних прав.....	100
Дурдас В. В. Концепція розвитку пожежної безпеки сектору оборони України: проблеми та законодавча ініціатива.....	103

Піпко А.М. Відновлення військових судів в Україні – невідкладна вимога воєнного часу	112
Савишен Я. О. Роль бізнесу та держави в захисті прав людини в умовах цифровізації суспільства.....	119
Юськов Д. С. Інститути громадянського суспільства як замовники освітніх послуг (в контексті реалізації права на освіту).....	124
Задворний А.О. Організаційно-правові аспекти прийняття управлінських рішень в підприємницькій діяльності.....	130
Романович А. А. Сучасні тенденції нормативно-правового регулювання конкурентоспроможністю в Україні.....	133

СЕКЦІЯ 2. НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Богомазова І. О. Особливості правового регулювання допоміжних репродуктивних технологій в Україні.....	138
Бондарчук Н. В., Селюченко В. Р. Забезпечення екологічних прав в умовах воєнного стану.....	144
Ванчак М. Л. Роль і значення рішень Верховного Суду в зразкових справах в судовій практиці.....	148
Вечірко І. О. Про деякі проблеми судового захисту прав та інтересів неплатоспроможної фізичної особи.....	151
Войтович Н. Ф. Посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану.....	156
Дунаєва Т. Є. Кіберзлочинність та права людини в умовах цифровізації .	160
Ілюшик О. М. Право на реабілітаційну допомогу в умовах воєнного стану.	163
Катинська Л.Р. Правові аспекти використання ліків «із співчуття» в Україні.....	167

Крайник Г.С. Національне антикорупційне бюро України: удосконалення нормативного забезпечення діяльності	171
Кронівець Т.М., Гнатенко М.О. Захист персональних даних в умовах використання технологій штучного інтелекту: особливості правового регулювання.....	175
Оверковський К. В. До питання захисту прав інтелектуальної власності на підприємстві.....	179
Рудницька О.П. Встановлення фактів, що мають юридичне значення в умовах воєнного стану: особливості та проблеми.....	183
Філонов М. В. Забезпечення права на інформацію в Україні в умовах воєнного стану.....	188
Хоменко О. П. Реалізація «комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору оборони України на 2023-2027 роки» як гарантія дотримання прав і свобод людини та громадянина.....	193
Баюрко І. С., Танасієнко Я. Ф. Основні напрями удосконалення організації надання третинної медичної допомоги в Україні.....	199
Дзюман О. І. Правове регулювання відпусток у період дії воєнного стану..	205
Лікарчук М. М. Шляхи вдосконалення судового захисту прав людини.....	209
Любенко О. О. Право на працю в умовах війни.....	212
Маценко В.В. Онлайн – інструменти для захисту прав людини.....	216
Мельник С.О. Правові та соціальні аспекти захисту освітніх прав дітей з особливими потребами в Італії та Фінляндії.....	221
Палійчук М. І. Удосконалення механізму посмертного донорства в Україні як необхідний аспект забезпечення прав на життя та здоров'я.....	226
Пасічник О. Ю. Захист авторського права у художній диджитал сфері в умовах прискореного розвитку технологій штучного інтелекту.....	232

Писаренко К. Л. Особливості правового статусу безробітного в умовах воєнного стану.....	236
Новіцька О. А. Особливості правового регулювання праці військовозобов'язаних жінок.....	242
Мельник С.О. Система прокуратури України в сфері забезпечення прав людини: окремі аспекти.....	248
Чорна В. В. Правове забезпечення громадянства України: окремі аспекти становлення, набуття, припинення.....	252
Гайду Г.В., Шпак К. О. Правові та організаційні аспекти функціонування електронного суду.....	256

СЕКЦІЯ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Гольдберг Н. О. Особливості застосування примусових заходів медичного характеру до психічнохворих, що вчинили кримінальне правопорушення в Англії.....	261
Пилипенко Т. І. Міжнародно-правові аспекти гуманітарного доступу в умовах збройного конфлікту	265
Попенко Я. В. Народний адвокат (омбудсмен) як реальний механізм захисту прав людини в сучасній Румунії.....	271
Чорновус Н. Ф. Право плоду на життя: окремі аспекти	276
Сергієнко Р. М. Практика забезпечення прав людини в Україні в розрізі діяльності системи ООН	283
Бура Т. С. Окремі правові стандарти Європейського Союзу та України у сфері трудових прав жінок.....	287
Черняхівський Д. В. Захист прав інтелектуальної власності: досвід європейських країн	294

Вітальне слово

*ректора Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктора педагогічних наук, професора,
Заслуженого працівника освіти України
Лазаренко Наталії Іванівни*

Високоповажні учасники конференції!

75 років тому було прийнято Загальну декларацію прав людини, яка стала універсальним документом, що забезпечує фундаментальні права людини. Цим міжнародним актом, який має найбільшу кількість перекладів у світі, утверджується низка прав: на життя, здоров'я, безпеку, свободу, рівність і гідність. Тому відзначення 75 річниці Загальної декларації прав людини є додатковою нагодою вкотре висловити повагу до безумовних прав людини та до Загальної декларації прав людини. Водночас, це ще й нагода засудити агресивний збройний напад російської федерації на Україну, що спричинив масову загибель людей, руйнування, вимушене переміщення, порушення прав людини, які тривають до цих пір.

Надзвичайні ситуації, з якими стикається людина, війна показали, якими вразливим є права людини. Вони потребують всебічного захисту, особливо в умовах війни. Тому Всеукраїнська науково-практична конференція спрямована на повсюдне відстоювання прав людини, свідченням чого є її тематика та теми доповідей учасників. Сьогодні ми повинні почерпнути натхнення для захисту прав людини. Адже права людини – це неперевершене досягнення людства, яке потребує додаткового захисту в умовах війни.

Захист прав людини та захист Вітчизни наразі найбільш гостре завдання. Неймовірний патріотизм і стійкість проявляють українські захисники на полі бою. Ми робимо свій посильний внесок в наближення нашої Перемоги та утвердження прав людини. Нехай же наслідком обговорення актуальних питань на конференції стануть конкретні пропозиції щодо удосконалення забезпеченню прав людини! Бажаю вам творчої наснаги, конструктивних ідей та задоволення від наукової комунікації! **Слава Україні! Героям слава!**

Вітальне слово

*Голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України
Смоковича Михайла Івановича*

Шановні учасники

III Всеукраїнської науково-практичної конференції!

Дорогі колеги!

Від Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду і від себе особисто вітаю усіх учасників III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Висловлюю щирю вдячність організаторам за можливість взяти участь у такій непростий для країни час в обговоренні актуальних питань забезпечення прав людини в національному та міжнародному вимірах.

Шановні колеги! Тема науково-практичної конференції надзвичайно важлива, тому що пріоритетом для будь-якої держави є забезпечення прав і свобод людини.

10 грудня відзначають Міжнародний День прав людини, заснований Генеральною асамблеєю ООН: у цей день у 1948 році Організація Об'єднаних Націй прийняла Загальну декларацію прав людини, якій у цьому році виповнюється 75 років!

Загальна декларація прав людини є міжнародним стандартом прав людини, правовою базою щодо еволюції концепції прав людини. Зауважу, що визначальним елементом успішної реалізації євроінтеграції України є досягнення узгодженості національного законодавства із правом Ради Європи та Європейського Союзу в аспекті загальноновизнаних європейських стандартів.

Визнання всіма державами-членами ООН базових основоположних прав людини, передбачених Загальною декларацією прав людини, підкреслює виняткову значущість прав людини в нашому житті, адже права людини – це загальнолюдська демократична цінність.

Сьогодні надзвичайно гострим постало питання захисту прав людини, адже через збройну агресію російської федерації Україна (як і весь цивілізований світ) зіткнулася з цинічною неповагою до фундаментальних прав та свобод людини та громадянина. Тому зараз демократичне суспільство як ніколи має згуртуватися для забезпечення на належному рівні основоположних прав і свобод та створення безпечних умов життя в усьому світі.

Дорогі колеги, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану робота судів не може бути припинена, тобто не може бути обмежено конституційне право людини на судовий захист.

Права людини, гарантовані Конституцією України, повинні бути реалізовані, а їх захист є важливою гарантією забезпечення конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною. За Основним Законом України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод (стаття 64).

Конституція України гарантує кожному, безвідносно до мирного чи воєнного правового режиму, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55).

Хочу підкреслити, що процесуальна і позапроцесуальна діяльність Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, як і всього Верховного Суду, з початку війни не зупинялась. Суд працював і працює безперервно, незважаючи на постійний негативний вплив наслідків російської агресії проти нашої держави.

Судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду при розгляді справ оптимально використовують усі можливі механізми процесуального закону задля ефективної реалізації державою її функцій у сфері здійснення правосуддя та максимального захисту прав людини в умовах правового режиму воєнного стану.

У час, коли в країні триває повномасштабна війна, маємо усвідомити, що для здобуття переконливої Перемоги України ми всі разом повинні працювати консолідовано та злагоджено. Кожен із нас, дорогі колеги, має ефективно виконувати свої обов'язки на професійному фронті.

Сьогодні потребують подальшої теоретичної розробки та практичного застосування нові погляди щодо актуальних питань розвитку та вдосконалення теоретико-правових засад прав людини в сучасних умовах, національних та міжнародно-правових механізмів забезпечення прав людини, а також проблемних питань судового захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану.

Шановні колеги! Ми всі разом маємо працювати не лише для подолання викликів сьогодення внаслідок повномасштабної війни росії проти України, а й щодо підготовки до післявоєнної відбудови нашої держави, після Перемоги України.

Сподіваюся, що ця Всеукраїнська науково-практична конференція сприятиме формуванню й удосконаленню концептуальних підходів щодо забезпечення прав людини в національному і міжнародному вимірах. Впевнений, що плідна співпраця науковців та практиків у форматі професійного діалогу сприятиме утвердженню верховенства права відповідно до загальноєвропейських стандартів щодо забезпечення прав людини в Україні.

Зважаючи на актуальність питань, що сьогодні виносяться на обговорення, переконаний, що всі доповіді будуть цікавими й результативними, сприятимуть розвитку вітчизняної науки та практики.

Щиро бажаю всім учасникам мирного неба, творчих успіхів, конструктивних наукових дискусій і нових здобутків на благо незалежної демократичної вільної України та утвердження верховенства права!

Працюємо задля Перемоги України!

Слава Україні!

Героям слава!

Вітальне слово

*доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, заступника керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»
Коржа Ігоря Федоровича*

Шановні колеги! Шановні учасники форуму!

З приємністю вкотре переглядаю програму конференції та висловлюю захоплення розлогості її обхвату – і тематичного, і хронологічного. Ще раз переконуюсь: Вінницькі підходи до проблеми забезпечення прав людини впевнено утвердили себе в дослідницькій свідомості як самодостатня наукова проблема. З ваших пропозицій бачу, що спадщина Університету стала невичерпним джерелом рефлексій над цілою низкою проблем. Висловлюю приємність, що нас, кого приваблює «вінницька вченість», зібралось багато і не лише з Вінниці.

Наші нинішні життєві й наукові дороги, в умовах збройної агресії проти України, так склалися, що ми хоч-не-хоч мусимо зредувати свої апетити в основному до «хатнього вжитку» – до роботи вдома при комп'ютері, без бібліотек та архівів. Але і в таких «бойових» умовах ми, вчені, маємо не прогинатися під таку ситуацію, а сміливо, як і наші воїни, йти вперед, до нових наукових звершень. Я бажаю нам успішно здолати виклики сьогодення і надалі продовжувати успішний науковий розвиток вашого навчального закладу. Вірю, спільними зусиллями ми цього досягнемо.

Бажаю презентувати останні дослідження та відкриття, а також вдалих доповідей та гарячих дискусій!

Вітальне слово

*декана факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського, кандидата наук з державного управління, доцента,
Заслуженого юриста України*

Яременка Олександра Івановича

Високодостойне товариство!

Щиро вітаю учасників III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри», присвяченої 75-й річниці проголошення Генеральною Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини! Ця непересічна подія стала символом

надії та віри людства у справедливість і рівність прав і свобод, які вперше були проголошені на міжнародному рівні. Загальна декларація прав людини стала фундаментом для прийняття низки важливих міжнародно-правових актів у сфері прав людини та розвитку механізмів їх міжнародного захисту.

Приурочення III Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річниці Загальної декларації прав людини є доброю нагодою привернути увагу наукової спільноти, суддів, адвокатів, прокурорів, поліції, публічних службовців, громадськості до проблем забезпечення прав людини в міжнародному та національному аспекті. Водночас – це й можливість висвітлити актуальні проблеми захисту прав людини в умовах війни в Україні та знайти шляхи їх врегулювання.

Упевнений, що сьогоднішній науковий захід буде добрим внеском у розвиток юридичної і управлінської освіти та науки. Вважаю, що саме синергія освіти, науки і практики, яку ми бачимо сьогодні на конференції, сприятиме пошуку відповідей на складні питання у сфері забезпечення прав людини.

Бажаю учасникам конференції жвавих дискусій, розробки пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства з питань захисту прав людини, та задоволення від наукової комунікації!

ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Смокович М. І.,

*голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД

В умовах євроінтеграції та глобалізації суспільних відносин захист прав людини і громадянина набуває особливої актуальності. Під час дії правового режиму воєнного стану згідно з Конституцією України держава має не лише обов'язок щодо забезпечення національної безпеки, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, а й гарантувати реалізацію конституційного права громадян на судовий захист, оскільки згідно з частиною другою статті 64 Основного Закону України таке право не може бути обмежене. Адміністративне судочинство дає право кожному оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що, в свою чергу, забезпечує реалізацію конституційного принципу відповідальності держави за свою діяльність перед людиною.

Адміністративні суди покликані захищати права кожної особи, адже завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України); суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і

спрямованість діяльності держави (ч. 1 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України) [1].

Удосконалення концептуальних основ адміністративного судочинства актуалізовано крізь призму сучасних трансформаційних процесів у судовій системі, зумовлених потребою напрацювання нових підходів, спрямованих на впровадження в судову практику міжнародних стандартів здійснення правосуддя задля ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Адміністративне судочинство має базуватися на концептуальних засадах верховенства права за умов неухильного дотримання Конституції та законів України, розвитку юридичних позицій суду при вирішенні спорів у сфері публічно-правових відносин з метою забезпечення прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб та ухвалення розумних, справедливих, вмотивованих рішень. Водночас слід зауважити про аксіомні істини: адміністративне судочинство має бути доступним, адміністративний суд – незалежним та безстороннім, а забезпечення єдності судової практики та безумовне виконання судових рішень – пріоритетний показник незалежної демократичної держави.

Варто підкреслити, що верховенство права в адміністративному судочинстві забезпечує гарантії справедливого суду, що закріплені в системі основних засад (принципів) адміністративного судочинства. Розвиток вимоги фундаментального конституційного принципу верховенства права простежується у стандартах справедливого суду, тобто неупередженого, своєчасного розгляду справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом в аспекті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Адміністративну юстицію варто розглядати як надзвичайно важливий процесуально-правовий інструмент у сфері повноцінного захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян [14, с. 51].

Слід врахувати, що Конституційний Суд України наголошував: „Сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати як у зв’язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини“ (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021 [11]; абзац перший підпункту 4.3.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023) [12].

До того ж, Конституційний Суд України зауважував, що захист, утвердження та здійснення прав людини потребують передусім забезпечення реалізації права на судовий захист, а також дотримання основних засад судочинства, включно з конституційною вимогою щодо обов’язковості судового рішення, що гарантовано приписами частини першої статті 55, пункту 9 частини другої статті 129, статті 1291 Конституції України (друге речення абзацу другого пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023) [13]; право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018) [10].

Україна як правова демократична держава, імплементуючи європейські цінності, удосконалює та розвиває наявний ефективний механізм судового захисту прав і свобод людини і громадянина, оскільки забезпечення гарантій прав людини і громадянина у публічних правовідносинах з адміністративними органами та суб’єктами владних повноважень є обов’язком правової

держави. Суди мають створити такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу буде гарантовано рівність у реалізації процесуальних прав та обов'язків.

У непрості для країни часи адміністративна юстиція, зберігаючи свою готовність до безперервного судового захисту конституційних прав, свобод і інтересів людини і громадянина, активно формує нову судову практику з розгляду адміністративних справ в пріоритетних сферах діяльності держави та найбільш соціально чутливих сферах життя громадян, зокрема щодо: національної безпеки та правопорядку, публічної служби (мобілізації, проходження військової служби та ін.), соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей, соціального захисту прав внутрішньо переміщених осіб, реєстрації безробітних та виплати їм допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану, соціального захисту дітей та сімей з дітьми, перетину державного кордону в умовах воєнного стану тощо.

Наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у своїй постанові від 14 червня 2023 року зазначив, що громадянин пенсійного віку, особа з інвалідністю, дитина з інвалідністю та інша особа, яка перебуває у складних життєвих обставинах, яких зареєстровано внутрішньо переміщеними особами, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України за місцем реєстрації фактичного місця проживання такої внутрішньо переміщеної особи.

Верховний Суд дійшов висновку, що внутрішньо переміщена особа має право на допомогу на проживання, визначену Порядком надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України *«Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»* від 20 березня 2022 р. № 332 зі змінами, незалежно від дати взяття її на облік як внутрішньо переміщеної особи, якщо вона перемістилася з території, яка відповідає двом умовам: на цій території проводяться бойові дії та ця територія міститься в переліку, затвердженому

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми “єПідтримка”» [5].

За результатами касаційного перегляду справи Верховний Суд у постанові від 20 червня 2023 року вказав, що з метою захисту прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки, у тому числі для здійснення заходів щодо раціонального використання надр, законодавець визначив неможливість використання надр особами, про яких наявна інформація щодо фінансування тероризму в Україні або на яких поширюються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) згідно із Законом України «Про санкції» та актами, прийнятими відповідно до зазначеного закону [6].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 26 жовтня 2023 року звернув увагу, що процедури надання відстрочки від призову на військову службу та надання права на перетин державного кордону в умовах воєнного стану є різними за змістом правовими процедурами, з огляду на нормативно-правове регулювання та компетенцію органів, які визначають наявність таких прав; обставини, якими позивач обґрунтовує право на перетин державного кордону, в силу прямих приписів пункту 2⁶ Правил перетинання державного кордону громадянами України, не поширюється на осіб, визначених в абзацах 2–8 частини третьої статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», тому у позивача відсутнє право на перетин кордону для виїзду з України під час введення правового режиму воєнного стану [9].

Відповідно до основних засад конституційного ладу Основний Закон України вимагає від держави поваги до прав людини та фундаментальних свобод: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість

діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3); органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (стаття 19) [2].

Для встановлення балансу між військовими потребами держави і обмеженням права громадянина на пересування в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану суб'єкти владних повноважень особливо повинні дотримуватися принципів статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України, дія яких у цей період не обмежується і не скасовується. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 31 серпня 2023 року дійшов висновку, що з метою захисту України, забезпечення її безпеки, втручання держави в умовах воєнного стану у приватну сферу індивіда, коли це обумовлено гостротою ситуації, є необхідними, коли в інших ситуаціях були, або могли б бути порушені права інших, і тільки на період дії воєнного стану [8].

Крім того, застосовуючи критерії статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 17 серпня 2023 року підкреслив, що, враховуючи першочерговий пріоритет публічного інтересу, обумовлений безпрецедентним масштабом загрози для суверенітету та незалежності України, Суд приходить до висновку, що спосіб реалізації державою у тих умовах прав, свобод та інтересів її громадян визначався потребою мобілізації оборонних людських та матеріальних ресурсів для забезпечення захисту державності, а тому є співмірним із застосованим до позивача обмеженням та не є свавільним [7].

З метою забезпечення прав і обов'язків платників податків протягом правового режиму воєнного стану Законом України «Про внесення змін до

Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2118-IX доповнено підрозділ 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України пунктом 69, за яким встановлено тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, здійснювати справляння податків і зборів з урахуванням особливостей, визначених у цьому пункті, який підлягає застосуванню у редакції на час виникнення спірних правовідносин [3].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 27 квітня 2023 року зазначив, що суди обґрунтовано виходили, зокрема, з того, що положення воєнного стану та руйнування економіки України в нинішніх складних для країни умовах вимагають здійснення безперервного виробництва матеріальних активів та насичення коштами фінансової системи країни, тому особливого значення набуває збереження функціонування виробничих потужностей та збереження суб'єктів економічної системи [4].

Під час розгляду справ судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду ухвалюють судові рішення, керуючись принципом верховенства права, прямої дії норм Конституції України, із застосуванням практики Європейського суду з прав людини, з пріоритетом захисту прав і свобод людини і громадянина. Адже усі публічно-правові спори потребують якнайшвидшого вирішення з огляду на їхній високий суспільний запит щодо захисту найбільш суспільно необхідних, фундаментальних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб в умовах динамічного розвитку суспільних відносин загалом та правового режиму воєнного стану зокрема.

Судді усіх трьох палат Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду: судової палати з розгляду справ щодо виборчого процесу та

референдуму, а також захисту політичних прав громадян, судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав та судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів при вирішенні публічно-правових спорів, що входить до юрисдикції їхніх судових палат, відповідально та неухильно стоять на захисті прав людини, адже право на судовий захист в адміністративному судочинстві – гарантія реалізації інших конституційних прав і свобод.

Досвід адміністративної юстиції свідчить про ефективність системи адміністративних судів в Україні у забезпеченні фундаментальних прав кожної особи. За час війни Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду вирішено чимало важливих для суспільства публічно-правових спорів, а судові рішення з найактуальнішими юридичними позиціями як одним з найпріоритетніших шляхів удосконалення захисту прав людини в адміністративному судочинстві вже стали правовим підґрунтям та орієнтиром для розгляду подібних справ окружними та апеляційними адміністративними судами.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 27 квітня 2023 року у справі № 140/8127/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110502515>

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 14 червня 2023 року у справі № 160/12308/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536754>

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20 червня 2023 року у справі № 640/16632/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111692116>

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17 серпня 2023 року у справі № 380/7792/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112879350>

8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 31 серпня 2023 року у справі № 380/572/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113156082>

9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26 жовтня 2023 року у справі № 120/7818/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114466511>

10. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18#Text>

11. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Кременчуцького Анатолія Михайловича та Павлика Владислава Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини десятої статті 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p2_2021_1.pdf

12. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) від 1 березня 2023 року № 2-р(П)/2023. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-rii2023.pdf>

13. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особових даних у судовому рішенні) від 19 квітня 2023 року № 4-р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>

14. Смокович М.І. Адміністративна юстиція як доступний та ефективний інструмент захисту прав людини в Україні. Приватне та публічне право. 2021. № 1. С. 48–53.

Корж І. Ф.,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного
та правової інформації Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права НАПрНУ»*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО НА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Одним із здобутків нинішнього цивілізованого світу є міжнародна формалізація прав людини, тобто, вкладення в правові рамки комплексу природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві; іманентними можливостями людини поводитися відповідно до своїх свідомих волевиявлень

та робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей.

Під правами людини, як зазначено в науково-довідковій літературі, розуміються визначальні засади правового статусу особи. Права належать людині від народження, а тому є природними і невідчужуваними. Без цих прав людина не може існувати як повноцінна суспільна істота. Вони є необхідним елементом громадян, суспільства і правової держави [1, с. 710]. В основі концепції прав людини лежать дві основні цінності – людська гідність і рівність.

Визначаються та формалізуються права людини насамперед міжнародним правом, яке включає в себе ряд базових міжнародно-правових актів, як то: Загальна декларація прав людини; Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї; Хартія основних прав Європейського Союзу. Україна, яка зазначила свій подальший розвиток у напрямку інтеграції в ЄС, формалізувала права своїх громадян у прийнятій в 1996 році Конституції, в якій закріплена ціла низка як традиційних, так і нових гарантій прав та свобод людини та громадянина, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними й соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах.

Необхідно зазначити, що до міжнародних механізмів реалізації прав, свобод і обов'язків, окрім зазначених вище актів, можна віднести:

- Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.;
- Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р.;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р.;

– Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21.12.1965 р. (ICERD);

– Конвенція ООН про подолання всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 р. (CEDAW);

– Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. (UNCRC);

– Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. (UNCRPD).

Першим міжнародно-правовим документом, що визначає та формалізує права людини, є Загальна декларація прав людини [2], яка офіційно проголосила основні права і свободи людини. Декларація була проголошена як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом застосування національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією. Декларація передбачає, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Другим подібним міжнародно-правовим документом є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) [3] та протоколами до неї, яка була ратифікована Україною в 1997 році [4]. Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і дотримання проголошених у ній прав; беручи до уваги те, що метою Ради Європи (РЄ) є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод. Договірні Сторони Конвенції повинні гарантувати кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції, що включає в себе:

- право на життя;
- заборона катування;
- заборона рабства і примусової праці;
- право на свободу та особисту недоторканість;
- право на справедливий суд;
- ніякого покарання без закону;
- право на повагу до приватного і сімейного життя;
- свобода думки, совісті і релігії;
- свобода вираження поглядів;
- свобода зібрань та об'єднання;
- право на шлюб;
- право на ефективний засіб юридичного захисту;
- заборона дискримінації.

Як зазначається в Раді Європи, права людини подібні для своєрідної броні: вони захищають нас; вони подібні до правил, оскільки кажуть нам, як можна поводитися; і вони подібні до суддів, тому що ми можемо до них волати. Вони абстрактні як емоції, і як емоції вони належать кожному і існують, що б навколо не відбувалося. Вони подібні до природи, тому що їх можна зневажати; і подібні до духу, тому що їх неможливо зруйнувати. Подібно до часу, вони однаково ставляться до всіх нас: багатим і бідним, старим і молодим, білим і чорним, високим і низькорослим. Вони пропонують нам повагу, і вимагають від нас ставитись з повагою до інших. Ми можемо іноді розходитися у визначенні доброти, істини та справедливості, але, зустрівшись із ними у житті, ми їх обов'язково дізнаємося [5].

Право – це вимога, про яку люди справедливо заявляють. Визнання прав людини означає визнання того, що кожній людині дано право вимагати дотримання таких положень: люди мають ці права, що б не говорилося і щоб не

робили, тому що людина, так само, як і усі люди, також є людиною. Права людини притаманні кожній людині.

В основі концепції прав людини лежать дві основні цінності: перша – це людська гідність, а друга – рівність. Права людини можна розуміти як щось, що визначає базові норми, необхідні для того, щоб жити з почуттям гідності, і їхня універсальність впливає з того, що принаймні в цьому всі люди рівні. Тому у Європейському Союзі (ЄС) з цих двох основних цінностей виводяться багато інших, і з їхньою допомогою точніше визначаються, як на практиці мають співіснувати люди та суспільства.

Прихильність Європейського Союзу до захисту прав людини отримала новий імпульс з прийняттям Лісабонського Договору від 13 грудня 2007 року, який набув чинності 1 грудня 2009 року [6] та дав повне юридичне обґрунтування підготовленій у 2000 році Хартії основних прав Європейського Союзу [7]. Новий договір замінює Європейську Конституцію. Формально договір не є Конституцією – у ньому немає згадки про гімн чи прапор. Але документ зберіг всі ключові постанови про реформи, що були в первинному документі – Європейській конституції. У Хартії викладено громадянські, політичні, соціальні та економічні права, яких зобов'язані дотримуватись як держави-члени, так і сам Європейський Союз.

Утвердження в Україні прав людини як вищої соціальної цінності ускладнюється низкою чинників, що визначається головним чином низькою правовою культурою як суспільного загалу, так і державних службовців і підтверджується тим, що протягом багатьох років Україна займала одне з перших місць серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ про порушення прав громадян, які перебували на розгляді в Європейському суді. Це вказує на існуючі проблеми в державі щодо правовиховання, правосвідомості, правової культури тощо громадян, які перебувають насамперед в органах публічної влади, і що виливається у прояви корупції, як правовому нігілізмі

громадян. Особливої цинічності зазначене набуває у період ведення бойових дій проти російської агресії, про що свідчать непоодинокі повідомлення в мас-медіа.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т.4: Н-П. 720 с.
2. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 17.11.2023).
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.11.2023).
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.11.2023).
5. Что такое права человека? Совет Европы: пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи. URL: <https://www.coe.int/ru/web/compass/what-are-human-rights-> (дата звернення: 19.11.2023).
6. Лісабонський договір 2007 року. URL: <https://studies.in.ua/pravo-es-shporu/2461-lsabonskiy-dogovr-2007-r.html> (дата звернення: 19.11.2023).
7. Хартія Європейського Союзу про основоположні права від 1 грудня 2009 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 20.11.2023).

Богуцький П. П.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач наукової лабораторії військового та міжнародного гуманітарного
права Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Правовий статус військовослужбовців передбачає надання військовослужбовцям, резервістам та військовозобов'язаним під час проходження зборів гарантій їхніх прав, визначених у чинному законодавстві на виконання вимог статті 17 Конституції України.

Право військовослужбовців на правничу допомогу визначено у статті 20 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», де передбачено, що військовослужбовцям гарантується право на захист у порядку, встановленому законами України [1].

Водночас законами України не передбачені особливості надання військовослужбовцям права на захист, а тому правнича допомога військовослужбовцям, резервістам, та військовозобов'язаним (далі – військовослужбовцям) під час проходження зборів надається на загальних підставах відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Законом визначено, що правнича допомога – надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення, а безоплатна правнича допомога – правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [2].

Відтак актуальним постає питання забезпечення первинної та вторинної правничої допомоги військовослужбовцям, що суттєво актуалізується в умовах

воєнного стану, ведення Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями воєнних дій щодо відсічі збройної агресії проти України.

Міжнародна практика, зокрема, передових у військовому оснащенні держав-членів НАТО, свідчить про те, що правнича допомога військовослужбовцям є неодмінною складовою системи військової юстиції та ефективно реалізується, насамперед, під час здійснення військового правосуддя за рахунок бюджетних коштів.

Систему військової юстиції відповідно до визнаних міжнародних стандартів та національних особливостей визначають як правову систему, що має особливі нормативні, спеціалізовані інституційні складові та діє з використанням правових засобів і відповідних юридичних процедур у секторі безпеки і оборони держави для забезпечення правосуддя та воєнної безпеки. Інститутами системи військової юстиції є: 1) військова поліція; 2) військова прокуратура; 3) військові суди; 4) спеціалізований інститут з надання правової допомоги (військова адвокатура). Міжнародні стандарти військової юстиції засновуються на єдності таких чинників: 1) загальновизнані вимоги щодо дотримання прав і свобод людини під час здійснення правосуддя; 2) спеціалізація предметної сфери, якою є воєнна сфера (сфера оборони), та необхідність у зв'язку з цим забезпечення бойової, операційної спроможності сил оборони щодо реалізації ними завдань, які стосуються захисту національних інтересів від воєнних загроз; 3) військова служба як неодмінна умова фахової підготовки осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність та правосуддя у системі військової юстиції [3, с.222].

З урахуванням міжнародного досвіду важливо у законодавстві України встановити особливі вимоги щодо надання правничої допомоги військовослужбовцям.

З цією метою вбачається необхідним внести зміни до статті 20 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та передбачити, що військовослужбовцям гарантується право на безоплатну правничу допомогу у порядку, встановленому законами України.

Водночас у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» необхідно визначити гарантії реалізації права військовослужбовцям на безоплатну первинну та вторинну правничу допомогу.

Первинна правнича допомога військовослужбовцям має надаватися відповідними юридичними підрозділами за місцем проходження військової служби. З метою відокремлення повноважень юридичних підрозділів Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань щодо правового забезпечення діяльності військових частин та установ, організацій та надання первинної правничої допомоги військовослужбовцям необхідно внести відповідні інституційні зміни, забезпечити певну організаційну незалежність діяльності юридичних підрозділів щодо надання первинної правничої допомоги військовослужбовцям. На вищому інституційному рівні такими повноваженнями варто наділити Головне управління військової юстиції Міністерства оборони України.

Вторинна правнича допомога військовослужбовцям має надаватися Центрами безоплатної вторинної правничої допомоги, утворення яких має урахувати дислокацію військових частин, установ, організацій, а конкурсний відбір адвокатів здійснюватиметься з урахуванням необхідним знань з військового права, правового досвіду у сфері оборони, доступу до державної таємниці.

Порядок надання безоплатної правничої допомоги військовослужбовцям необхідно визначити у Положенні про надання військовослужбовцям, резервістам, військовозобов'язаним під час проходження зборів безоплатної правничої допомоги, затвердження якого належить до повноважень Кабінету Міністрів України.

Вирішення питання забезпечення права військовослужбовців на правничу допомогу є необхідною умовою гарантій правового статусу осіб, які проходять військову службу та здійснюють діяльність, безпосередньо пов'язану з обороною держави.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.2023 р. №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
2. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2.11.2023 р. №3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
3. Богуцький П.П. Система військової юстиції України: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2023. №3(46). С.215-223

Мельничук О. С.,
*докторка юридичних наук, професорка,
 професорка кафедри загальної теорії права та держави
 Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Вивчення еволюції поглядів на права людини є ключовим аспектом розвитку юридичної науки. Сучасні наукові парадигми, підходи, принципи та методи в методології юриспруденції сприяють глибшому розумінню сутності прав людини та відображають динаміку розвитку правових теорій щодо трансформації уявлень про права та свободи особи.

Якщо звернутися до методів та концепцій сучасної методології юридичної науки, то вже неодноразово ставилися під сумнів класичні тлумачення прав людини. І, по-перше, на що звертається увага — це критика панування західних цінностей у доктрині прав людини, яка не дає можливості враховувати культурну різноманітність правових систем сучасності та їх контекстуальність. Як зазначає Тихомиров О.О., у середині ХХ-го століття глобалізаційні процеси зумовили формування ідеї прав людини як загальновизнаного стандарту і поширення домінуючої «індивідуалістичної» західної доктрини прав людини у світі через

декларації ООН. Але, це часто-густо приводить до певного дисонансу, передусім на сході, через наявні світоглядні і моральні розбіжності, зумовлені своєрідністю різних культур. Майже з моменту прийняття Загальна декларація прав людини піддається критиці щодо недостатньої наповненості тими положеннями, які поряд з автономією і рівністю, що транслюються через права, окреслювали б універсальну соціально-необхідну роль людини в своєму суспільстві і світі в цілому (обов'язки, відповідальність) [1, с. 34].

По-друге, і це впливає з першого посилу, - це дебати між прибічниками універсальних стандартів прав людини та тими, хто аргументує важливість релятивізму, стверджуючи, що існують різні шляхи щодо захисту прав людини, залежно від певної правової культури, традицій та історії розвитку. По-третє, класичний варіант розуміння важливості прав людини у деяких правових системах грішить перебільшенням акцентування уваги на політичних та громадянських правах, залишаючи поза увагою економічні, соціальні та культурні права людини.

Окрім переліченого ще слід додати, що викликом для перегляду класичної доктрини прав людини є розвиток нових технологій, які викликають сьогоденні питання щодо нових етичних питань та більшої вірогідності порушення прав людини. Також глобалізаційні процеси можуть породжувати ситуації, коли реалізація та захист прав людини зіштовхуються з іншими інтересами, наприклад, економічними або політичними. Зрозуміло, що можливості сучасної юридичної методології дозволяють розглядати права людини з позиції різноманітних парадигм, а вищеперелічені суперечності та дебати тільки допомагають вдосконалювати розуміння цих прав у сучасному світі.

Слід зазначити, що використання не тільки міжнародних, але й регіональних юридичних інструментів визначає нові перспективи для дослідження прав людини. Стає можливою глобальна взаємодія держав у сфері прав людини, тому що міжнародні та регіональні організації створюють

платформи для такого діалогу. Наприклад, Організація Об'єднаних Націй (ООН) створила платформу UN Global Compact (Глобальний пакт ООН) для підприємств, що закликає компанії до виконання принципів у сфері прав людини, праці та боротьби з корупцією [2]. Європейський Союз є засновником платформи EU Digital Single Market (Однорідний цифровий ринок ЄС) для того, щоб створити цифровий однорідний ринок, забезпечити вільний рух даних та послуг в Європі [3]. Африканський Союз створив платформу African Continental Free Trade Area (Зона вільної торгівлі на Африканському континенті), яка розроблена для сприяння економічному розвитку через збільшення торгівлі між африканськими країнами [4]. Азіатсько-Тихоокеанське економічне співтовариство (АРЕС) є засновником платформи APEC Business Travel Card (Картка для бізнес-подорожей АРЕС), яка спрощує в'їзд та виїзд бізнесменів з країн членів АРЕС, сприяючи економічній інтеграції та обміну [5].

Такі міжнародні інструменти дозволяють розширювати каталог прав людини, включаючи нові права, які відповідають змінам у суспільстві, такі як права в сфері інтернету (право на конфіденційність та безпеку інтернет-комунікацій), екології (право на доступ до інформації про екологічний стан) тощо. Ці інструменти визначають права в умовах сучасних викликів, таких як кібербезпека (право на кібербезпеку та захист від кіберзлочинності), біотехнології (право на інформованість у біотехнологічних дослідженнях), глобальне потепління (право на участь у регулюванні глобального потепління) та як права людини адаптуються до нових реалій.

Стає очевидним, що сучасна методологія юриспруденції повинна робити акцент на міждисциплінарному підході, об'єднуючи, до прикладу, правозахисну роботу з іншими галузями, такими як економіка, соціологія, політика. Дослідження взаємодії прав людини з цими галузями може принести нові уявлення про вплив цих прав на розвиток суспільства. Розуміння впливу цих інструментів на права людини дозволяє розкрити нові грані та виклики, які

можуть виникати в контексті їхнього застосування.

Слід зазначити, що з метою ефективного розв'язання сучасних проблем прав людини, юридична методологія прямує у бік своєї інноваційності. Використання інформаційних технологій та штучного інтелекту передбачає провадження технологій, таких як аналіз даних, навчання на основі інформаційних технологій та алгоритми ШІ, для швидшого та точного аналізу юридичних документів та виявлення порушень прав людини. Забезпечення відкритості та доступу до інформації через використання технологій дає можливість підсилення принципів прозорості дій та прийняття обґрунтованих рішень. Впровадження альтернативних методів врегулювання спорів, таких як медіація, арбітраж, наприклад, також ведуть до ефективного вирішення конфліктів та захисту у сфері прав людини. Такі інновації, безперечно, спрямовані на забезпечення більш ефективного та прогресивного захисту прав людини в сучасних умовах.

Віртуальний простір створює нові виклики для юридичної методології щодо прав людини. Це і забезпечення захисту особистих даних та інформаційної безпеки в онлайн-середовищі, а також боротьба з кіберзлочинністю, яка може порушувати права людини; визнання доступу до Інтернету як одного з основних прав людини та розробка методів для його захисту та забезпечення; боротьба з цифровою нерівністю, що включає в себе доступ до інформації, технологічні можливості та участь в онлайн-спільнотах; впровадження та вдосконалення електронних правових систем, які повинні забезпечувати ефективний захист прав у віртуальному просторі. Сюди слід віднести і виклики щодо визначення прозорих алгоритмів та систем штучного інтелекту, які впливають на права людини у віртуальному світі; захист свободи слова та обмеження цензури в інтернеті та боротьба з кібербулінгом та онлайн-дискримінацією, які можуть порушувати права та свободи людини.

Отже, які ж різноманітні підходи, концепції, методи та принципи

юридична методологія може використати для адаптації до нових реалій віртуального простору та ефективного захисту прав людини?

Як вже зазначалося вище — це міждисциплінарний підхід, який передбачає використання знань та методів не лише з юридичних, але і з технічних, соціальних та етичних галузей тощо для розуміння та вирішення правових питань у віртуальному просторі. Принцип універсальності прав людини також, на наш погляд повинен бути збереженим та навіть обов'язковим у будь-якому середовищі, включаючи віртуальне. Принцип прозорості — забезпечить доступ до інформації та алгоритмів, які визначають правові рішення та впливають на права людини. Цікавим та інноваційним видається принцип інклюзивності, коли мова йде про врахування різноманітності користувачів віртуального простору та застосування прав за принципом рівності.

Таким чином сучасна юридична методологія, базуючись на своїх попередніх досягненнях, зможе відреагувати на стрімкий розвиток у сфері прав людини та надати новий інструментарій для вивчення впорядкування та вдосконалення цієї відомої доктрини. Інноваційні інструменти при використанні сучасних технологій (блокчейн, штучний інтелект) для забезпечення безпеки та ефективності правових механізмів; глобальна координація — у вигляді співпраці міжнародних та регіональних організацій для створення узгоджених стандартів захисту прав людини та якісна розробка та удосконалення законодавства, яке враховує нові виклики та захищає права людини — це ті ідеї, підходи та принципи, які спрямовані на забезпечення ефективного та справедливого захисту прав людини в епоху цифрової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Тихомиров О.О. Права людини: інформаційний вимір : монографія. – Одеса: Видавництво «Юридика». 2023. 304 с.
2. The Ten Principles of the UN Global Compact. URL: <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles> (дата звернення:

01.12.2023).

3. A Digital Single Market Strategy for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192> (дата звернення: 01.12.2023).

4. Agreement establishing the African Continental Free Trade Area. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36437-treaty-consolidated_text_on_cfta_-_en.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

5. Asia-Pacific Economic Cooperation Business Travel Card Act of 2017. URL: <https://www.congress.gov/115/plaws/publ79/PLAW-115publ79.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).

Мельник Я. Я.,

*доктор юридичних наук, член Науково-консультаційної ради
при Голові Верховної Ради України;
адвокат, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Спарта Лекс»*

ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРИЗМІ ФЕНОМЕНУ ПОСЛІДОВНОСТІ ПРАВА

Право як феномен відображає найзагальніші та найрізноманітніші підходи до його розуміння. А можливість розпізнавати особливості розвитку прав людини у поколіннях, є класичним підходом до методології правопізнання. Проте такі підходи характеризуються доволі неоднозначними поглядами на їх вираження. Як наслідок, відстежується відсутність одностайності доктринальних пошуків, в їх ідеях, а відтак, піднімається на поверхню проблема відсутності певної послідовності між тими чи іншими дослідженнями.

На сьогодні, сама по собі послідовність, як певна феноменальна властивість права, не віднайшла належного місця у право-матерії, але така, очевидно має певний взаємозв'язок із поколіннями прав людини у їх розвитку.

Це і вказує на актуальність проблеми, що підштовхує до певного аналізу посеред доктринальних доробок у царині покоління прав людини.

Так, у правовій доктрині посеред підручників та навчальних посібників із теорії права устоялися саме ті підходи, які надають можливість усвідомити право так би мовити через ті чи інші покоління прав людини. *До прикладу:*

(1) у юридичній енциклопедії із «філософії права» (2017) термін «покоління прав людини» визначається як «... як класифікація прав людини відповідно до часу їх інституалізації у національних та міжнародних правових актах. В основі концепції поколінь прав – виявлення історичної поетапності у формулюванні та законодавчому закріпленні різних за своїми функціями та сферами застосування груп прав ...» [2, с.575];

(2) у підручнику під загальною редакцією М.І. Козюбри (2015) матеріал про «покоління прав людини» подається спільно із матеріалом про «еволюцію прав» (назва підрозділу: «Еволюція прав людини. Покоління прав людини» – Я.М.) [3, с.53]. В ході викладення матеріалу, вченими використовується такі поняття як «епоха», «історія», «еволюція» тощо [3, с.53]. А в контексті розкриття сутності «Призначення громадянських прав» ставиться протистояння між державою та свободою індивіда [3, с.53]. Стосовно самих поколінь прав людини, до у цьому підручнику їх розкривається чотири покоління [3, с.53–58], де автори також звертають увагу на різність підходів інших вчених, послідовність яких криється у «публічності» чи то «намірах держави», «правами-дорученнями» тощо [3, с.53–58];

(3) у посібнику з теорії держави і права під загальною редакцією О.В. Петришина (2018) питання поколінь прав людини розкривається у підрозділі під назвою «види прав людини». У ньому не йдеться про «покоління», але використовується певна класифікація, яка, по суті відповідає поколінням прав людини. Зокрема, такі класифікуються (а) за ступенем визначеності поведінки та характером державного забезпечення; (б) залежності від сфери суспільних

відносин та спрямованості на задоволення потреб людини; (в)за зв'язком із громадянством країни; (з)залежно від механізму реалізації свободи та характеру зобов'язань держави щодо її забезпечення; (д)за колом та особливостями їх носіїв [6, с.160–162];

(4) у навчальному посібнику із теорії держави і права Ю.М. Оборотова, Н.М. Крестовської, А.Ф. Крижанвського, Л.Г. Матвєєва (2010) поколінням прав людини присвячений підрозділ під назвою «покоління прав людини» [4, с.75–77]. Зокрема, *перше покоління* такими правами як от – право на свободу слова, на справедливий суд, вибір релігії; *друге покоління* – соціально-економічні та соціально-культурні права, що гарантують рівність усіх членів суспільства (право на працю, освіту, право на відпочинок, на вигідну винагороду за працю тощо); *третьє покоління* – колективні права (право нації на самовизначення, право на розвиток, права жінок, дітей, біженців, національних меншин); *четверте покоління* – права на мир та безпеку, на здорове довкілля, на доступ до економічного, наукового та культурного потенціалу людства (інформаційні права)) [4, с.75–77]. При цьому зазначається, що усі чотири покоління прав людини взаємопов'язані і у жодному випадку не скасовують одне одного [4, с.77];

(5)у лекції Сергія Головатого з людських прав (2016)систематично подається матеріал про ідею «Закону Природи», ідею «Природнього права (хронологія)», первинну юридизацію, про еволюцію ідеї про права, універсалізації людських прав та їх вторинній юридизації, про ООН як творця глобальних стандартів у царині людських прав, про людські права в повоєнній Європі, тощо [1, с.45, 59, 81, 143, 159, 213, 252, 315]. В контексті так званого розподілу, С. Головатий аналізуючи поділ у науковій літературі на «основні» та «неосновні» права, вказує на істотний недолік у розкритті їх як на окреміші категорії [1, с.623–624]. Він вважає поділ на «основні» та «неосновні» хибним, адже «людські права» є цілісною категорією [1, с.624].

І так, вжиття терміну «покоління», очевидно має природне походження, яке відображає ніби існування самої людини та розвитку її у певних «колінах» (родинний, сімейний підхід).

Постановка питання про покоління прав людини у примі послідовності феномену послідовності права піднімає на поверхню усвідомлення проблеми ряду взаємопов'язаних і, водночас, розділених але послідовних певних епох правотворення, посеред історичних віх, циклів розвитку права, антропогенезу права, еволюції права тощо. Ба, більше, відстежується ту і певна причинність у праві. Отож, слід предметно звернути увагу на питання «причинності у праві» та «послідовності». Перше поняття закріпилося на рівні енциклопедичної наукової статті, інше («послідовність»), не введене в науковий «обіг», проте це не означає, що воно не пов'язане із поколіннями прав людини.

Так, «причинність у праві» – є категорією філософії прав, що виражає зв'язок між дією чи бездіяльністю та її наслідками. Найчастіше вживається із теорією юридичної відповідальності [2, с.695]. У філософії, термін «причинність» (каузальність) походить від латинського слова «causa», що буквально означає причина. Під нею («причинністю») розуміється один із моментів універсального зв'язку предметів і явищ світу, який полягає в утворенні або породженні одними предметами і явищами – причинами – інших – наслідків [7, с.523]. Натомість слово «послідовність» у словнику української мови охоплюється щонайменше такими сенсами, як: (а) певна черговість подій, явищ, етапів роботи тощо, порядок розташування чогось; (б) логічна обґрунтованість учення, світогляду, теорії тощо, відсутність у них суперечливих тверджень, положень і т. ін.; (в) вірність своїм принципам, переконанням, уподобанням тощо; наполегливість у виконанні своїх рішень [5, с.340].

Таким чином, з огляду на вжиття у філософії права терміну «причинність у праві», бачимо доволі обмежене використання та його застосування. Проте воно нерозривно пов'язане із послідовністю, оскільки за змістом сама причина

відображає зв'язок із «явищами – причинами – інших – наслідків». Тобто, відображається «певна черговість подій», «логічна обґрунтованість учення», «вірність своїм принципам». Отже, послідовність присутня (відображена) у причинності.

У відступ від аналізу етимології слів «причинність», «послідовність» можемо інтерпретувати на ідею прав людини (людських прав) у призмі їх поколінь, класифікації. Тобто, вказати елементи прояву послідовності як певної причини розвитку ідею поколінь прав людини.

За таких обставин, очевидно, що оцінюючи підходи до розкриття ідеї прав людини за певними етапами, за певними стандартами, за певними потребами, за певними історичними віхами та епохами, власне як і антропогенезний вираз юридизації прав людини у нормативно-правових актах, чи то усвідомлення прав людини на рівні її еволюції та розвитку, постає за очевидне про не тільки наявність *«правової причинності»* (чому саме ті чи інші покоління прав людини з'явилися/закріпились саме у той чи інший період?), алей *«правової послідовності»* (вживається – Я.М.).

В межах *висновків*, доречно констатувати, що правова послідовність і права людини тісно пов'язані між собою діалектичним зв'язком затребуваності у суспільстві тих чи інших прав (благ, норм, суб'єктивних прав). Правова послідовність була затребувана функціональною спроможністю людини виокремлювати з поміж інших у суспільстві прав для правопорядку (його становлення) ті чи інші базові/базисні ідеї, стандартах взаємин між людьми, в суспільстві, в державі. Покоління прав людини у своїй природі появи засновані саме на послідовності, як певній черговості суспільних та соціальних подій, логічних обґрунтувань та певних правових учень, правових принципів, доктринальних переконань, політики-правових уподобань стосовно прав конкретної людини у їх розвитку, чи то зміни до ідеї суспільного договору/його появи, чи то еволюції правопорядку в державі.

Список використаних джерел:

1. Головатий С. Про людські права. Лекції. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х. Право, 2016. Т.2: Філософія права / Редкол. С.І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун.-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128с.
3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392с.
4. Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права. Державний іспит. Харків: Одісей, 2010. 256 с.
5. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 8. 927 с. URL.: <https://slova.com.ua/word/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
6. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права: посіб. для підготов. до іспитів. Д.В. Лук'янов, С.П.Погребняк, В.С. Смородинський; за заг.ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2018. 196 с.
7. *Філософський енциклопедичний словник*. НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; [редкол.: В.І.Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Сенюта І. Я.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри медичного права ФПДО Львівського національного
медичного університету імені Данила Галицького,
голова Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики НААУ

ПРИВІД: ЧИ МОЖНА ЙОГО ЗАСТОСОВУВАТИ ДО МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ?

Відповідно до ч. 1 ст. 140 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час [1].

Привід, рішення про який приймається у формі ухвали, застосовується до: 1) підозрюваного; 2) обвинуваченого; 3) свідка.

Рішення про привід приймається:

під час досудового розслідування — слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи;

під час судового провадження — судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи.

Відтак, якщо йдеться про медичного працівника як підозрюваного чи обвинуваченого, то привід може бути застосований за рішенням суду. Жодних обмежень законодавцем не передбачено.

Більш проблемним питанням є привід медичного працівника, який перебуває у процесуальному статусі свідка. Відповідно до ч. 1 ст. 327 КПК України, суд має право постановити ухвалу про привід свідка.

Приміром, при розгляді медичної справи виникає проблема зі свідком, який не з'являється у судові засідання для допиту, отож, нерідко заявляються клопотання про привід свідка.

У ч. 3 ст. 140 КПК України закріплено, що привід свідка не може бути застосований до таких категорій осіб як:

- а) неповнолітньої особи;
- б) вагітної жінки;
- в) осіб з інвалідністю першої або другої груп;
- г) особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю;
- г) осіб, які згідно із КПК України не можуть бути допитані як свідки.

Згідно з ч. 2 ст. 65 КПК України, до кола осіб, які не можуть бути допитані як свідки, належать, зокрема, медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи — про відомості, які становлять лікарську таємницю.

Відтак застосовувати привід до медичного працівника, який є в статусі свідка, не можна, якщо він повинен буде давати показання про відомості, які стосуються лікарської таємниці. В основному це стосується медичних злочинів, для прикладу, ст. 140 Кримінального кодексу України, невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого/неповнолітнього [2]. У КПК України, зокрема щодо медиків, зроблено застереження в аспекті професійного статусу. Якщо ж, приміром, медик буде очевидцем події злочину (дорожньо-транспортної пригоди тощо) та згодом — у процесуальному статусі свідка та показання не будуть стосуватись відомостей, які становлять лікарську таємницю, то привід застосувати можна.

Ухвалою Буського районного суду Львівської області від 05.05.2022 у справі № 943/2064/19 було постановлено здійснити привід трьох свідків у судове засідання в кримінальному провадженні про обвинувачення ОСОБА_6,

ОСОБА_7, ОСОБА_8 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст.140 КК України [3]. Чи правомірним було рішення про привід? Якщо з-поміж заявлених для приводу свідків будуть медичні працівники чи інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо відомості, які становлять лікарську таємницю, то в тій частині рішення — невалідне.

Окрім того, слід враховувати чи не належать свідки також до категорії осіб, які виключені з кола тих, до яких можна застосувати привід.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Ухвала Буського районного суду Львівської області від 05.05.2022 у справі № 943/2064/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104193822>

Мельничук О. Ф.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СРЕДОВИЩЕ ТА НА БЕЗПЕКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ПРОПОЗИЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА

В умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію України надважливим завданням органів публічної влади є безпека дітей [1], зокрема й під час освітнього процесу. Напади на заклади освіти, їх руйнування та пошкодження зумовлюють посилення заходів для створення безпечного освітнього середовища, поняття якого на сьогоднішній день не відповідає вимогам воєнного стану. В мовах війни фокус розуміння безпечного освітнього

середовища дещо змістився від булінгу до потреби наявності захисних споруд (укриття) для збереження життя, здоров'я учасників освітнього процесу та організації його безперервності. Легальне поняття в основному відображає протибулінгові заходи, що є важливими, але не охоплює усю повноту безпекових заходів, які необхідні для збереження життя, здоров'я та інших природних цінностей дитини в умовах війни. Тому пропонуємо:

1. Внести зміни до п.2¹ ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» [2] та до п.1 ч.1 ст. 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3] в частині визначення поняття *«безпечне освітнє середовище»* з урахуванням можливих загроз і викликів в умовах воєнного стану.

2. Закріпити в Законі України «Про освіту» *право кожного учасника освітнього процесу на безпечне освітнє середовище* (за зразком законів Фінляндії про професійну освіту та про базову освіту, в яких воно гарантується кожному). Це відповідає преамбулі Загальної декларації, в якій вказується на необхідність *охорони прав людини силою закону*, а також ст. 22 Конституції України *про невичерпність прав і свобод людини і громадянина* [4].

3. З метою забезпечення наявності укриттів в закладах освіти та їх відповідності стандартам пропонуємо доповнити ч. 6 ст. 25 Закону, в якій визначити обов'язок засновника закладу освіти щодо *забезпечення впровадження в закладі освіти заходів цивільного захисту, зокрема й облаштування укриттів з урахуванням вимог законодавства «з питань пожежної безпеки, вимог щодо необхідної кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, Інтернету, засобів надання медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, зокрема осіб з інвалідністю»* [5]. Важливо, щоб норма зобов'язувала засновника закладу освіти *не просто сприяти створенню безпечного освітнього середовища*, як є наразі, але й нести відповідальність за

наявність безпечної інфраструктури в закладі освіти шляхом облаштування у ньому відповідних захисних споруд цивільного захисту.

4. Конкретизувати в ч. 3 ст. 26 Закону України «Про освіту» [2] обов'язок керівника закладу освіти забезпечувати створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища не тільки шляхом створення вільного від насильства та булінгу простору, але й *із дотриманням протипожежних і санітарно-гігієнічних вимог чинного законодавства.*

5. Реалії життя в умовах війни вимагають додаткових заходів для *збереження власне закладів освіти від нападів.* У цьому контексті зауважимо, що 20 листопада 2019 р. Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл та затвердила план заходів для її реалізації. Приєднання України до Декларації зобов'язує її виконувати Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів. Не випадково Кабінет Міністрів України 7 квітня 2023 р. схвалив Концепцію безпеки закладів освіти, в якій визначив завдання, заходи, спрямовані на її розв'язання, строк та виконавців цих заходів. У Концепції відсутнє поняття безпеки закладів освіти. На нашу думку, *безпека закладів освіти* – це стан захищеності закладів освіти, учасників освітнього процесу від реальних і потенційних загроз воєнного і невоєнного характеру. Такими загрозами можуть бути явища, чинники, тенденції, що унеможливають або ускладнюють реалізацію прав, свобод, інтересів учасників освітнього процесу, захист їх від нападів, збереження закладів освіти, проведення безперервного освітнього процесу. Як бачимо, поняття «безпека закладів освіти» хоча й близьке, але нетотожне поняттю «безпечне освітнє середовище». Воно включає безпеку не лише для учасників освітнього процесу, але й власне закладів освіти. Тут доречно нагадати, що міжнародним гуманітарним правом та міжнародним кримінальним правом жертвами воєнних нападів визнано заклади освіти. Свідченням цього є практика Міжнародного кримінального суду, який у справі проти Томаса Лубанги визнав зруйновану

школу репрезентованою жертвою. В обвинувальному акті Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії визнано Паско Любичича винним у знищенні або навмисному заподіянні шкоди релігійним та освітнім установам [6]. Цей досвід дає підстави *внести пропозицію доповнити ст. 25 Закону України «Про освіту» правом засновника на безпеку закладів освіти*, яке зокрема зобов'яже владу виконувати рекомендаційні норми Вказівок із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів.

6. Для гарантування права на безпеку закладу освіти і на безпечне освітнє середовище кожного органам центральної виконавчої влади (МОН, МВС, ДСНС, МЗС) відповідно до своїх повноважень потрібно: продовжувати вести моніторинг та інформування про напади на заклади освіти, забезпечити виконання та популяризацію Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу у разі нападу або ризику нападу на заклад освіти (спільний Наказ МВС та МОН від 18.08.2023 № 685/1013), забезпечити відновлення закладів освіти, які було пошкоджено чи зруйновано у результаті воєнних (бойових) дій, забезпечити дітей із малозабезпечених сімей комп'ютерною технікою для ефективної організації дистанційного навчання, забезпечити високошвидкісним Інтернетом заклади освіти, що розташовані в сільській місцевості, впроваджувати програми психоемоційної підтримки для учасників освітнього процесу (наприклад, за підтримки ЮНІСЕФ створено онлайн-курс для освітян «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни»), розробити порядок організації охорони закладів освіти, зокрема із залученням органів поліції, забезпечити формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу, підвищувати обізнаність учасників освітнього процесу про зміст Декларації про безпеку шкіл, Концепції безпеки закладів освіти, підтримувати співпрацю з організаціями та установами ООН з питань дітей та збройних конфліктів; інформувати міжнародних партнерів України,

зокрема на майданчиках ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ та РЄ, про виконання безпекових заходів на національному рівні та ін. [5].

Отже, аналіз законодавства у сфері освіти та потреба створення умов для безпеки учасників освітнього процесу, закладів освіти, що підсилюється воєнним станом, вимагають внесення відповідних змін до вищезазначених законів у частині визначення поняття «безпечне освітнє середовище»; гарантування права кожному учаснику освітнього процесу права на безпечне освітнє середовище; гарантування закладам освіти права на безпеку.

Список використаних джерел:

1. Olha Melnychuk, Oleksandr Yaremenko, Tetiana Kronivets, Natalia Opolska, Tetiana Overkovska. Protecting the rights of children in the armed conflict: the tasks before the state government Amazonia Investiga2022. Vol 11. №60. 32-38. DOI : <https://doi.org/10.34069/AI/2022.60.12.3>
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст.380.
3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 31. Ст.226.
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Концепція безпеки закладів освіти, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <http://surl.li/gsqbu>
6. Мельничук О. Ф. Забезпечення права на освіту в умовах збройних конфліктів. Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку. Збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 254-259.

СЕКЦІЯ 1.

ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дзевелюк М. В.

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Глобальне управління, світова пандемія та мережеві війни – це сучасні реалії, які трансформують функціональну характеристику держави, що провокує розрушення певного кордону – між державною структурою і суспільством. Продовженням цих процесів стали воєнні дії на території України та вимушена міграція: як внутрішніх переселенців та біженців так і зовнішніх. В цих умовах набули ще більшого розвитку цифрові рішення та дистанційні форми співпраці, в тому числі з представниками державних органів, фінансових установ, організацій та підприємств, що надають послуги.

Технологічні потреби та розвиток діджиталізації зумовили переведення державних послуг в онлайн, що безпосередньо оптимізує кошти, час та витрати людиногодина, знижує корупційні ризики, що набрало значних обертів за останній рік [1, с. 65].

Аналізуючи сучасні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців даного напрямку, можна зробити висновок, що нині зростає кількість прихильників думки, що впровадження інформаційних технологій у державне управління дасть змогу швидко все оптимізувати, зменшити витрати на утримання держави, прискорити взаємодію органів державної влади між собою та громадянами. В концептуальному плані так і є, але проблемним залишається питання доступності інтерактивної участі громадян в зазначених процесах.

Наразі в Європейському Союзі щорічно здійснюється моніторинг та оцінювання електронних послуг, який складається з чотирьох показників [4, с. 129]:

- 1) відсоток користувачів Інтернету, які надіслали заповнені заявки до органів державної влади через Інтернет (показник е-користувачів);
- 2) рівень складності в країні електронних послуг (показник попередньо заповнених форм, який вимірює ступінь зворотного зв'язку з органами влади);
- 3) рівень сформованості електронних послуг (їх складності) (показник онлайн завершення послуги, який вимірює ступінь взаємодії з сектором державного управління, яка може здійснюватися повністю онлайн);
- 4) відкриті дані органів державної влади і місцевого самоврядування (показник відкритості даних) [2, с. 89].

Ще досі залишається не вирішеною проблема цифрового включення громадян, адже в сучасному світі певний відсоток населення, який ніколи не користувався Інтернетом. Причинами являються з одного боку відсутність необхідних девайсів (смартфону чи комп'ютеру), матеріальні витрати (за дорого оплачувати інтернет послуги), також є відсоток людей, яким складно розібратись з технологічною частиною, або кому це взагалі не актуально, з іншого - існування вразливих верств населення, пов'язаних з віком, інвалідністю тощо. Саме тому постає питання, чи можна ці проблеми віднести до порушення забезпечення прав людини в сучасному світі. На мою думку, відповідь вважається очевидною.

Варто звернутись до європейського досвіду процесу вирішення зазначених проблем. Прецедентним є існування низки проєктів, які фінансуються в ЄС, що стосуються потреб найбільше вразливих верств населення, які можна в майбутньому адаптувати до потреб України, де розв'язання проблеми цифрового включення вирішується за допомогою таких основних важелів [3]: розробки доступних для всіх верств населення ІКТ; застосування допоміжних технологій, які мають допомагати людям з

інвалідністю вчиняти дії, які вони раніше не могли зробити та краще взаємодіяти з сучасними технологіями; формувати навички та вміння у сфері цифрових технологій, які мають розширювати можливості громадян у боротьбі з маргіналізацією та соціальною ізоляцією, включаючи кар'єру через ІКТ в освіті; сприяння соціальній інтеграції, яка передбачає підвищення рівня участі знедолених людей у громадській, соціальній та економічній діяльності через проекти соціальної інтеграції. Також існує низка проектів, що стосуються потреб інвалідів, особливо зосереджуються на людях з фізичними та когнітивними порушеннями, молоді та тими, хто не зайнятий (в освіті або підготовці), економічно неактивних, іммігрантів та людей літнього віку (пенсіонерів) через програму активного та допоміжного життя. Особливої уваги заслуговують проекти спрямовані на розробку різноманітних програм адаптації та включення інвалідів до активного життя: WAI-Dev (CSA) «Розробка екосистеми для інклюзивного проектування та розвитку», Cloud4all «Хмарна платформа для забезпечення універсального доступу як для людей з обмеженими можливостями, так і для всіх» – проект, який був спрямований на розробку інфраструктури глобального публічного включення, RAPP (CSA) «Програмна платформа з відкритим вихідним кодом для розробників» дозволяє легко створювати та доставляти робототехнічні програми, присвячені соціальній інтеграції людей похилого віку та інші [2, с. 91].

Отже, готовність громадян та бізнесу до надання електронних послуг є одним з найбільш важливих факторів розвитку системи надання електронних послуг. При цьому необхідно забезпечити певні процеси: довіру та впевненість громадян і бізнесу у безпеці електронних послуг, конфіденційність персональних даних в Інтернеті та мобільних пристроях, а також вирішення проблеми цифрового включення громадян в Україні. Тому перспективи подальшого розвитку очевидні, адже варто зазначити, що Україна достатньо розвинута і зріла демократична країна, яка уже має певні успіхи щодо

впровадження різноманітних інструментів та технологій електронної демократії, електронної комерції, застосування діджиталізації електронних послуг, незважаючи на несприятливі як внутрішні, так і зовнішні умови сьогодення. Для ефективного розвитку зазначених процесів в Україні, необхідно надалі удосконалювати основні інструменти та технології, вдосконалити законодавство, а також забезпечити розвиток дієвої електронної інфраструктури, що слугуватиме фундаментом для ефективної діяльності електронного урядування.

Список використаних джерел:

1.Дзевелюк М. В., Дзевелюк А. В., Чернишук Н. В. Цифрові технології і право: виклики цифрової трансформації та кібербезпека. Наука і техніка сьогодні. 2023. Вип 12 (26). С. 62-72.

2.Чкут С. А., Загвойська О. В., Цимбаленко Я. Ю. Основи електронного урядування: навчальний посібник. Київ, 2022. 268 с.

3.Europe's Digital Progress Report 2017: веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/public-services-egovernment> (дата звернення: 28.11.2023)

4.EDPR 2017 – Digital Inclusion and Skills: веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/european-digital-progress-report> дата звернення: 28.11.2023)

Кононенко В. В.,
*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного управління
та адміністрування Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН У КОНСТИТУЦІЯХ УРСР

З утвердженням більшовицького режиму в Україні формується нове конституційне законодавство. За своїм змістом воно було прямою калькою законодавства спочатку РРФСР, а потім СРСР, і направлене переважно не на закріплення прав та свобод громадян, а на утвердження в республіці радянського ладу. Питання конституційного будівництва в радянській Україні вже були опрацьовані автором у кількох попередніх статтях [2; 3]. У цій публікації автор зосередився виключно на особистих правах та свободах, які були частково визначенні у конституційних актах УРСР.

Особисті права та свободи належать до першого покоління прав та свобод людини і громадянина. Традиційно склалося, що особисті права та свободи були одними із першими, які були визначенні у нормативно-правових актах багатьох країн. Так, Декларація прав людини та громадянина 1789 р. у Франції проголосила, що усі люди народжуються вільними та рівними у своїх правах, а свобода, власність, безпека та опір гніту є невідчужуваними правами [5, с. 51].

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1966 р.) до переліку особистих (громадянських) прав та свобод віднесено такі права: право на життя; заборона катування чи жорстокому, нелюдському або що принижує гідність поводженню чи покаранню; заборона рабства та работоргівлі; право на свободу та особисту недоторканність; право на гуманне поводження та повагу гідності; право на вільне пересування та свободу вибору місця проживання; рівність перед судом; право на особисте та сімейне життя; право на недоторканність житла; право на таємницю кореспонденції; захист від

незаконних посягань на честь та репутацію; право на свободу думки, совісті та релігії; право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів [4].

Зі становленням радянської влади конституційне законодавство не тільки не взяло на озброєння кращі зразки конституційного законодавства, що стали основними підвалинами західної демократії, а почала використовувати їх основні положення з позиції «революційної доцільності».

Перша Конституція УСРР (до 1937 р. офіційна назва республіки була Українська Соціалістична Радянська Республіка) була прийнята у 1919 р. і фактично повністю повторювала положення Конституції РРФСР 1918 р. Вже перша стаття Основного Закону натякала на утвердження в республіці більшовицької диктатури, де права та свободи мають бути зведені до мінімуму: «Українська Соціалістична Радянська Республіка є організація диктатури працюючих та експлуатуємих мас пролетаріату та найбіднішого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експлуататорами капіталістами й поміщиками» [1]. Конституція була спрямована переважно на закріплення державного ладу та нової структури органів влади. Особистих прав та свобод громадян стосувалися лише статті 23 та 24 Розділу III Конституції. Якщо перша проголошувала свободу вірування, що апріорі не могла бути реалізована в умовах знищення церкви, то інша – закріплювала право свободи висловлення думок, що також в умовах політичної диктатури більшовиків було фікцією.

Конституція УСРР 1929 р. не тільки не розширила перелік особистих прав та свобод громадян, а й навіть дещо звузила їх у порівнянні з Основним Законом 1919 р. Центральним положенням особистих прав та свобод залишилося право «релігійних визнань і антирелігійної пропаганди», а для реалізації права «виявлення своїх думок, Українська соціалістична радянська республіка знищує залежність преси від капіталу і передає до рук робітничого класу та селянства всі технічні і матеріальні засоби до видання часописів, книжок та всіляких інших творів друку та забезпечує по всій країні їх вільне поширення» [6]. Прогрес

спостерігаємо лише у регламентації виборчих прав, яким був присвячений окремий розділ Основного Закону.

Конституція УРСР 1937 р., що була фактично копією «сталінської» Конституції СРСР 1936 р. [7]. На відміну від попередніх радянських конституційних актів України до нового Основного Закону уперше було введено Розділ Х «Основні права та обов'язки громадян». У Конституції уперше були зафіксовані основні особисті, політичні, соціальні та культурні права громадян. Серед особистих прав та свобод були проголошені рівноправність громадян Української РСР, незалежно від їх національності і раси; свободу відправлення релігійних культів і свободу антирелігійної пропаганди; недоторканність особи; недоторканність житла громадян та таємницю листування. Однак, як ми зазначали у попередніх наших дослідженнях «демократичність Конституції УРСР 1937 р., як і Конституції СРСР 1936 р., – це лише зовнішній фасад держави, декларативні положення, які в умовах тоталітарного суспільства не могли бути втіленими в життя» [2, с. 40]. А масові репресії та судові «трійки» у боротьбі зі «контрреволюцією» та «буржуазним націоналізмом» на фоні права на недоторканність особи виглядало як наруга над цим правом.

У повоєнний період СРСР та УРСР як одні зі співзасновників Організації Об'єднаних Націй (ООН) з одного боку проголосили у співдружності із іншими країнами базові особисті права та свободи, з іншого намагалась відкладати їх введення до внутрішнього конституційного законодавства, побоюючись втратити вплив на власне населення. Лише із прийняттям Конституції УРСР 1978 р. уперше було проголошено ряд положень, які до того не мали визначення у конституційних актах. Так, в Основному Законі були визначені такі особисті права та свободи громадян: рівність перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин; свобода совісті; недоторканність особи; недоторканність житла; право

на особисте життя громадян, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень [8].

Водночас, Основний Закон у багатьох положеннях залишався консервативним навіть за умови ратифікацією СРСР та УРСР основних положень міжнародного законодавства. Так, в Конституції не знайшли відображення права щодо гарантій неможливості катування чи жорстокого, нелюдського або що принижують гідність поводження чи покарання, використання примусової чи обов'язкової праці, права особи при арешті, права на вільне пересування та свобода вибору місця проживання тощо. Також не було відображене у Конституції таке основоположне міжнародне право як «право на життя».

Отже, вважаємо що конституційне законодавство УРСР протягом усього періоду існування УРСР залишалося вкрай консервативним та було орієнтоване на забезпечення існування держави, ніж на задоволення основоположних особистих прав та свобод громадян. Навіть «найдемократичніша» радянська Конституція УРСР від 1978 р., що була прийнята після підписання Радянським Союзом «Заключного акту наради з безпеки і співробітництва в Європі» 1 серпня 1975 р., де СРСР як і інші держави брав на себе зобов'язання щодо поваги прав людини й основних свобод, ряд особистих прав та свобод, проголошених міжнародним законодавством, не знайшли свого відображення в національному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text>.
2. Кононенко В., Пилипенко Т. Конституційне будівництво в Україні на етапі утвердження комуністичного тоталітарного режиму (1919-1937 рр.). *Вісник*

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2021. Вип. 1 (93). С. 34-43.

3. Кононенко В. Конституційний процес в УРСР у добу кризи радянської системи (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2021. № 1. С. 8-12.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19 жовтня 1973 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

5. Забокрицький І. І. Конституціоналізм як продукт західної цивілізації: історичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2015. № 4. С. 50-54.

6. Конституція (основний закон) Української соціалістичної радянської республіки від 15 травня 1929 року. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29#Text>.

7. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text.

8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text>.

*Ляшенко Р. Д.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правознавства
Поліського національного університету
Гусякова А. О.,
магістрантка I курсу спеціальності «Право»
Поліського національного університету*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини є фундаментальними цінностями, що гарантуються Конституцією України та міжнародними договорами, ратифікованими Україною. Однак, коли 24 лютого 2022 року було розпочато повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України, з'явилась необхідність у введенні на території держави правового режиму воєнного стану, одним з наслідків чого стало й обмеження певних прав і свобод людини. Це було вимушеним заходом, спрямованим на забезпечення безпеки населення.

Конституція України, у статті 64 розкриває повний перелік прав та свобод людини, що в жодному випадку не обмежуються під час дії воєнного стану, до яких відносять рівність прав, право на життя, право на свободу, право на повагу до гідності та право на особисту недоторканність, на житло, заборона позбавлення громадянства, на судовий захист, на відшкодування шкоди завданої державою, - це перелік прав та свобод, обмеження яких забороняється, тобто так звані абсолютні права [1].

Цілком доречною є теза А. Кучука, що «більшість держав сьогодні визнають наявність невід'ємних (природних) прав людини. Зважаючи на це, виникає потреба у втіленні принципу не «людина для держави», а саме «держави для людини»» [2, с. 238]. Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами передбачена можлива необхідність у тимчасовому обмеженні конституційних прав та свобод людини і громадянина, особливо при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та при досудовому слідстві.

Підстави та порядок здійснення цих заходів визначаються законодавством України, а саме Кримінальним процесуальним кодексом України, законом «Про національну поліцію», законом «Про оперативно-розшукову діяльність» та іншими [3, с. 383].

На думку А. Миколюка, задля забезпечення прав і свобод людини і громадянина, правовий режим воєнного стану зобов'язує органи місцевого самоврядування виконувати додаткові функції, до яких можна віднести наступні напрями їх діяльності: кооперація з військовими адміністраціями та здійснення окремих доручень; гарантія прав і свобод внутрішньопереміщених осіб та безперервна діяльність органів місцевого самоврядування на тимчасово окупованих територіях [4]. В той же момент, визначені напрями мають загальний характер та передбачають різноманітні шляхи до гарантування прав і свобод людини і громадянина, які у процесі реалізації відповідних завдань органами місцевого самоврядування можуть бути реалізованими. Основними завданнями щодо захисту населення в межах компетенції органів місцевого самоврядування визначено: оповіщення про загрозу чи власне виникнення надзвичайної ситуації та забезпечення вільного доступу до інформації; укриття населення у фондів захисних споруд та організація евакуація населення при необхідності. Досить значним є напрям роботи, який забезпечується, в рамках своєї компетенції, органами місцевого самоврядування – це забезпечення права на житло, яке гарантується статтею 64 Конституції України [1]. Держава гарантує громадянам, в тому числі й тим, хто потребуватиме соціального захисту, надати житло за доступну для них плату або безоплатно. Під громадянами, які потребують саме цього соціального захисту слід розуміти внутрішньо переміщених осіб, які, у відповідності з Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є громадянами України, іноземцями чи особами без громадянства, які законно перебувають на території України, а також в них наявне право на постійне проживання в Україні, які

вимушено покинули своє постійне місце проживання у результаті тимчасової окупації, негативних наслідків збройного конфлікту або з метою їх уникнення, тощо [5].

Правовий режим воєнного стану – це відповідний правовий режим, який вводить при збройній агресії або загрозі нападу, територіальній цілісності України, небезпеки її державної незалежності та зумовлює надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню тощо, повноважень, що необхідні для відсічі збройної агресії, усунення загрози небезпеки територіальної цілісності України, та забезпечення її національної безпеки, а також, зумовлена загрозою, можливість на певний час обмежити права і свободи людини і громадянина, що гарантовані Конституцією, із зазначенням строку дії цих обмежень, який характеризується наданням військовому командуванню необхідних владних повноважень для прийняття оперативних рішень, обмеженням окремих прав і свобод людини та громадянина на території України та на час дії правового режиму воєнного стану.

Будь-які обмеження прав і свобод людини мають бути об'єктивними та виваженими, а для визначення цього аспекту застосовують трискладовий тест, який складається з трьох питань, а саме чи є таке обмеження законним?; чи виправдає мета обмеження?; чи існує рівновага між інтересами приватного права та національної безпеки? Лише відповівши на ці запитання, можна вважати, що таке обмеження є допустимим. Для вирішення питання доцільності застосування тих чи інших обмежень Закон України «Про правовий режим воєнного стану» покладає таку можливість на військово командування на місцях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

2. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

3. Проць І.М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. 381- 384.

4. Миколіук А. В. Робота органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. №2 (2022). 67–73. URL : <http://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/205/192> (дата звернення : 24.11.2023).

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: від 20.10.2014 р. № 1706-VII : станом на 03.08.2023 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/ed20230803#Text> (дата звернення: 24.11.2023).

6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19.10.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/ed20231019> (дата звернення: 24.11.2023).

*Магась-Демидас Ю. І.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного
управління Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
докторант Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка*

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК ТА НЕПОВНОЛІТНІХ СЕРЕД ТОРГОВЕЛЬНИХ СЛУЖБОВЦІВ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧ. ХХ СТ.

На початку ХХ ст. питання використання праці дітей та жінок у Наддніпрянській Україні, що перебувала у складі Російської імперії, стояло дуже гостро. Особливо актуальним воно було у сфері торгівлі та послуг, де праця жінок та неповнолітніх застосовувалася доволі широко. Часто вони працювали прикажчиками у магазинах та крамницях. Їхня робота полягала не лише в торгівлі за прилавком, а й в організації функціонування магазину, розвантаженні та розміщенні товару, закликанні покупців із вулиці, та навіть у виконанні хатньої роботи у домі власника магазину. Праця службовців у сфері торгівлі була загалом важкою, але для жінок та дітей такі умови були особливо нестерпними.

Перші спроби правового регулювання роботи прикажчиків в імперському законодавстві було зроблено у першій чверті ХVІІІ ст. У 1887 році всі норми про прикажчиків було зібрано у Торговельному статуті, де вони склали главу «Про найм прикажчиків». Із 46 узаконень, які лягли в основу цієї глави, 16 були ухвалені у ХVІІІ ст., 10 – у першій половині ХІХ ст. Ці застарілі норми залишалися чинними й на поч. ХХ ст.

Зокрема, ст. 37 містила норму про покарання за витівки малолітніх працівників різками при господарі чи рідних у домі (малолітніми вважалися особи до 17 років). В кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. такі покарання широко вже не

застосовувалися, проте в окремих випадках різкими або частіше ременем карали учнів у магазинах. Як загальна міра покарання, широко застосовувалися потиличники та «уходральство» – не лише за витівки, а й з будь-якого приводу.

Життя торговельних учнів було доволі важким. Відповідно до рішення Цивільного касаційного департаменту № 77/86 та 99/2 батьки могли віддати свою дитину в учні навіть без її згоди, і якщо після досягнення нею 17-річного віку термін договору не завершувався, то особа й надалі повинна була перебувати в учнівському статусі.

Як правило торговельні учні (частіше хлопчики) набиралися з сільської місцевості, з кінці XIX ст. віддавали й міських дітей, але їх відсоток був незначним. Учнівський термін становив, як правило, від 4 до 7 років. Заробітна плата на період учнівства не виплачувалася. Господар крамниці не зобов'язувався надавати роботу молодому прикажчику й платити йому зарплату після завершення учнівства. Деякі власники зловживали цим, використовуючи виключно безкоштовну працю учнів, набираючи щоразу нових. Молодим прикажчикам потім було важко знайти нову роботу, їм доводилося найматися за мізерну плату.

Відсоток використання праці неповнолітніх був доволі високим. Наприклад, на початку 1900-х років із 24859 магазинних прикажчиків м. Одеси 8547 (34,3%) становили діти від 9 до 17 років. Виснажлива праця в умовах різкої зміни температур, високої вологості, тривалого робочого дня без відпочинку призводили до інвалідності в ранньому віці. Так, у відповідь на пропозицію міністра фінансів обговорити питання нормування робочого дня прикажчиків, Єлисаветградський біржовий комітет писав, що внаслідок важкої прикажчики рідно можуть прослужити більше 20 років.

На другому всеросійському з'їзді прикажчиків один із доповідачів характеризував становище дітей. За його словами, всупереч вимогам закону, відповідно до яких хлопчики повинні навчатися торговельної справи, учні

фактично використовувалися як чорнороби. Часто їм доводилося вставати раніше, ніж дорослим (о 4:30-5:30 ранку), щоб наносити води, дров, прибрати кімнату господаря, допомогти на кухні, перемити посуд тощо. Обід у них був мізерний і далеко не завжди. Лягали спати доводилося пізніше за всіх, об 11-12 годині ночі. Таке життя тривало 4-7 років. Після закінчення навчання хлопчика могли найняти на роботу за 5-8 руб на місяць або звільнити взагалі.

Становище жінок-прикажчиць також було складним. Вони працювали в таких самих жахливих умовах, проте платню отримували меншу, ніж чоловіки. Зокрема, в Одесі 22,47% прикажчиць отримували 3-10 руб на місяць, 52,52% – 10-20 руб. При цьому від них вимагалося гарно одягатися, оскільки потрібно було працювати з клієнтами магазинів. Це штовхало працівниць на шлях проституції. Під час опитування, яке мало на меті з'ясувати становище прикажчиць, вони писали: «квартиру – куток знімаємо лише для зберігання речей і для того, щоб переодягатися», «ночуємо, де прийдеться, у готелях із гостями», «платні не вистачає на життя, а господар вимагає ще, щоб шикарно одягатися – ось чому ми такі погані».

Громадськістю здійснювалися певні спроби покращити становище малолітніх працівників та жінок-працівниць. Зокрема, питання праці й освіти жінок обговорювалася на першому всеросійському жіночому з'їзді 1908 року.

Вирішити проблеми безпосередньо прикажчиків намагалися їхні професійні об'єднання. Спочатку це були товариства взаємодопомоги, які ставили на меті надавати позики своїм членам, допомагати в пошуках роботи, здійснювати просвітницьку діяльність (як, зокрема, об'єднання прикажчиків у Києві, Кам'янці-Подільському тощо). В роки революції 1905-1907 рр. такими організаціями стали професійні спілки, які ініціювали страйки, добивалися скорочення тривалості робочого дня, встановлення відпочинку у святкові дні тощо.

Під впливом революційного руху законодавець здійснював запізнілі спроби врегулювати порядок залучення неповнолітніх та жінок до праці, проте акти, які були прийняті з цією метою, стосувалися сфери фабрично-заводського й ремісничого виробництва, не торкаючись галузі торгівлі [1]. Першим документом, який мав нормувати працю прикажчиків, стали «Тимчасові правила» від 15 листопада 1906 року, проте вони не покращили становища торговельних службовців.

Отже, твердження власників торговельних закладів про те, що праця прикажчиків у магазинах не є складною, а тому не потребує спеціального врегулювання, не відповідали дійсності. Торговельні службовці потерпали від невнормованої тривалості робочого часу, відсутності відпочинку, шкідливих умов праці та низької оплати. Особливо страждали жінки й неповнолітні працівники, які часто працювали більше, а платню отримували меншу. Певні спроби покращення становища здійснювалися професійними об'єднаннями прикажчиків, громадськістю та офіційною владою. Однак відчутного ефекту вони не досягали.

Список використаних джерел:

1. Магась-Демидас Ю. І. Правове регулювання дитячої праці у Російській імперії. *Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри* : зб. матеріалів II-ї Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця, 2022. С. 52-57.

Оверковська Т. К.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Одним із прав громадян, що забезпечує реалізацію основоположного права громадян на екологічну безпеку, слід вважати право вільного доступу до екологічної інформації. Згідно ст. 50 Конституції України [1] кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення.

Серед екологічних прав громадян ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] виокремлює право вільного доступу до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення на зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом.

Закон України «Про інформацію» [3] під екологічною інформацією розуміє інформацію про стан довкілля, тобто відомості та/або дані про: а) стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; б) фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани й програми); в) стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля та інші відомості та/або дані (ст. 13).

Отже, на законодавчому рівні екологічною вважається інформація як про стан довкілля, так й про стан навколишнього природного середовища, тобто дані та/або відомості про екологічну безпеку.

В енциклопедичних джерелах подається юридичне поняття екологічної інформації як «закріплення у законодавчому порядку будь-яких відкритих, повних і достовірних, у певних випадках термінових, відомостей про події, явища, предмети, факти, процеси, а також даних про окремих осіб у сфері використання, відтворення і охорони природних ресурсів, природних комплексів, охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки» [4, с. 270].

Варто зауважити, що наказом Мінприроди України від 22 грудня 2011 року № 561 було затверджено перелік видів екологічної інформації та Регламент розміщення її на веб-сайті Мінприроди [5]. Зазначений документ був прийнятий з метою забезпечення дотримання положень Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуської конвенції), яка була ратифікована Законом України від 6 липня 1999 року № 832-XIV [6].

Джерела екологічної інформації можуть бути різноманітними. Так, згідно ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

Також, аналізуючи положення ст. 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [7], можна виокремити розпорядників екологічної інформації, а саме: суб'єкти владних розпоряджень; юридичні особи, що виконують делеговані повноваження суб'єктів владних розпоряджень згідно із

законом чи договором стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їх обов'язків; суб'єкти господарювання тощо.

Зокрема, екологічне інформаційне забезпечення здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом: 1) підготовки спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів і подання на розгляд Верховної Ради України щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні, а після її розгляду Верховною Радою України – опублікування окремим виданням та розміщенням в системі Інтернет; 2) щорічне інформування Радою міністрів АР Крим, обласними державними адміністраціями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідних рад та населення про стан навколишнього природного середовища відповідних територій; 3) систематичне інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, управління відходами чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей; 4) негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації, 5) передачі інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналам інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації; 6) забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах (ч. 2 ст. 25-1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Відтак на визначення джерела отримання екологічної інформації, як вбачається, впливає статус особи, а також процедура отримання екологічної інформації, тобто шляхом вільного доступу чи отримання екологічної інформації шляхом офіційного звернення із запитом у встановленому законом порядку.

Зважаючи на доступність використання, поширення та зберігання екологічної інформації, в той же час на законодавчому рівні щодо такої інформації встановлюються певні обмеження. Зокрема, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав із зазначенням строку дії цих обмежень, у тому числі й права на екологічну інформацію (ст. 64 Конституції України). Крім цього, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» передбачається, що обмеження доступу до інформації здійснюється виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, для охорони здоров'я населення тощо, відповідно до закону.

Зазначимо, що правовою гарантією права громадян на отримання екологічної інформації слід вважати встановлену законодавством юридичну відповідальність за порушення законодавства України про інформацію (ст. 27 Закону України «Про інформацію»). Також відповідальність за порушення екологічного законодавства несуть особи, винні у відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення (ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Таким чином, викладене вище та чинне законодавство України дозволяють виокремити певні теоретико-правові засади права громадян на екологічну інформацію, що зводяться до наступних:

- 1) є конституційним, невід'ємним та невідчужуваним екологічним правом громадян;
- 2) виступає способом реалізації екологічних потреб та інтересів;

3) право на отримання екологічної інформації регламентовано на рівні Конституції України, законів України та підзаконних нормативно-правових актів;

4) зміст становлять повноваження щодо вільного отримання, використання, поширення та зберігання екологічної інформації;

5) в умовах воєнного або надзвичайного стану на право отримання екологічної інформації можуть бути встановлені обмеження;

6) процесуальний порядок реалізації права на отримання екологічної інформації та гарантування доступності екологічної інформації регулюється чинним законодавством України.

Список використаних джерел:

1. Конституція (Основний Закон) України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

3. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

4. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т.14 : Екологічне право / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 776 с.

5. Про затвердження Переліку видів екологічної інформації та Регламенту розміщення її на веб-сайті Мінприроди : наказ Мінприроди України від 22 грудня 2011 р. № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561737-11#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

6. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що

стосуються докiлля : Закон України вiд 6 липня 1999 р. № 832-XIV. *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1999. № 34. Ст. 296.

7. Про доступ до публiчної iнформацiї : Закон України вiд 13 сiчня 2011 р. № 2939-VI. *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Сатаєва А. М.,
*начальник юридичного вiддiлу,
асистент кафедри фундаментальних
i приватно-правових дисциплiн
Вiнницького державного педагогiчного
унiверситету iменi Михайла Коцюбинського*

ПУБЛIЧНI ЗАКУПIВЛI В УМОВАХ ДIЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНI

В умовах дiї правового режиму воєнного стану важливо забезпечити прозорiсть та публiчнiсть закупiвель, щоб максимально ефективно використовувати державнi кошти.

Незважаючи на незначний час впровадження системи публiчних закупiвель, головною метою якої є зменшення корупцiйного рiвня закупiвельної дiяльностi та пiдвищення їх конкурентностi, система державних закупiвель Prozorro, починаючи з 2016 року демонструє позитивну тенденцiю до елiмінацiї корупцiйної складової, але все ще система не позбавлена недолiкiв, в яку внесли свої негативнi корективи, й воєнний стан. Саме завдяки тому, що усi торги з використанням державних коштiв здiйснюються на єдиному веб-порталi державних закупiвель Prozorro будь-хто в Україні може вiдслiдкувати через систему, як витрачаються кошти платникiв податкiв, за якими цiнами закуповується той чи iнший товар, надається певна послуга [8, с.150].

Вiйна внесла свої корективи в сферу публiчних закупiвель. Пiсля початку повномасштабної вiйни, уряд прийняв декiлька постанов, якi стосувалися публiчних i оборонних закупiвель. Основною метою впровадження змiн у

процедуру публічних закупівель було, перш за все, забезпечення запитів та нагальних потреб найбільш оперативним та найбільш гнучким чином, й як, наслідок ланцюгової залежності, сприянню прозорості.

Важливою стала заборона замовникам здійснювати публічні закупівлі товарів, робіт і послуг, які мають походження з Російської Федерації/Республіки Білорусь, за винятком товарів, необхідних для ремонту та обслуговування товарів, придбаних до набрання чинності цією постановою [3, с.75].

У лютому 2023 року були внесені законодавчі зміни з метою підвищення конкурентності закупівель і збільшення прозорості. Замовники більше не можуть здійснювати закупівлі без використання електронної системи, якщо є достатньо підстав для проведення конкурентних процедур. Важливо, що закупівлі, пов'язані з оборонними потребами, можуть здійснюватися без конкурентних процедур упродовж періоду воєнного стану, але після закупівлі замовники зобов'язані опублікувати звіт про неї впродовж 180 днів після припинення воєнного стану.

Важливо, що прийняті постанови Кабінету Міністрів України щодо здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану визначили основними принципами публічних закупівель в умовах воєнного стану своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України, забезпечення потреб безпеки і оборони; ефективність використання коштів, результативність [2, с.93].

Систематизуючи, варто виділити такі специфічні особливості здійснення публічних закупівель в період дії воєнного стану:

1. Змінилися порогові межі для проведення відкритих торгів: для товарів і послуг (крім послуг з поточного ремонту), вартість яких становить або перевищує 100 тисяч гривень; для послуг з поточного ремонту, вартість яких становить або перевищує 200 тисяч гривень; для робіт, вартість яких становить або перевищує 1,5 мільйона гривень.

2. Зменшилися строки проведення відкритих торгів та оскарження. Строк проведення відкритих торгів орієнтовно може становити 20 днів. При цьому, строк розгляду скарги органом оскарження становить сім робочих днів з дати прийняття скарги до розгляду, який може бути аргументовано продовжено органом оскарження до 12 робочих днів.

3. Передбачено перелік випадків зміни істотних умов договору. Надано право змінювати ціну за одиницю товару у договорі про закупівлю пропорційно коливанню ціни такого товару на ринку за умови документального підтвердження такого коливання.

4. Здійснення закупівлі товарів з використанням електронного каталогу без обмеження граничних вартісних значень. Використання електронного каталогу є також альтернативою відкритим торгам. У разі здійснення закупівлі товару, вартість якого становить або перевищує 100 тис. гривень, з використанням електронного каталогу, замовник здійснює відбір постачальника шляхом запиту ціни пропозицій постачальників.

5. Розширено механізм застосування можливості усунення невідповідностей учасником процедури закупівлі, виявлених замовником під час розгляду тендерної пропозиції. У разі виявлення невідповідності застосовується механізм усунення невідповідностей учасником процедури закупівлі.

6. Передбачена можливість за рішенням замовника його відокремленим підрозділам здійснювати закупівлю самостійно для задоволення потреб такого підрозділу. Предмет закупівлі визначається замовником окремо для відокремленого підрозділу. Інформація про потребу в закупівлі, що повинна бути здійснена відокремленим підрозділом, вноситься до річного плану замовника.

7. Встановлено широкий перелік випадків, коли придбання замовником товарів, робіт і послуг може здійснюватися без застосування електронної системи закупівель. Придбання замовником товарів, робіт і послуг

може здійснюватися шляхом укладання прямих договорів, з подальшим розміщенням в електронній системі закупівель відповідних звітів про такі договори, а також інформації про внесення змін до договорів. Це стосується випадків, передбачених Законом для застосування переговорної процедури закупівлі, а також окремих закупівель для забезпечення невідкладних потреб, таких як заходів із мобілізації та цивільного захисту, будівництва, реконструкції, капітального ремонту та облаштування місць проживання внутрішньо переміщених та евакуйованих осіб, будівництва, реконструкції, капітального ремонту та облаштування захисних споруд цивільного захисту, у тому числі подвійного призначення, найпростіших споруд, укриттів, для забезпечення функціонування об'єктів критичної інфраструктури тощо. Також до виключень віднесено закупівлі, інформація щодо яких належить до інформації з обмеженим доступом або її розголошення під час дії правового режиму воєнного стану може нести загрозу національній безпеці та/або громадській безпеці і порядку, а також якщо замовник перебуває в районі проведення воєнних (бойових) дій на момент прийняття рішення про здійснення закупівлі або її здійснення [7, с.194].

Таким чином, наразі є необхідність продовжувати вдосконалювати систему закупівель, щоб вона була більш адаптована до періоду воєнного стану та мала швидкі, прозорі та конкурентні процедури. А досягти прозорості та ефективності в процесі публічних закупівель можливо лише в об'єднанні зусиль, синергії між владою та бізнесом.

Список використаних джерел:

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 9, ст.89).
2. Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 169. Офіційний вісник України. 2022 р. № 25. Ст. 1254.

3. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2022 р. № 1275. Офіційний вісник України. 2022 р. № 91. Ст. 5666.

4. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178. Офіційний вісник України від 01.11.2022. № 84. Т. 4. Ст. 5176.

5. Калетнік Г. М., Здирко Н. Г. Державний аудит та аналіз економічних, енергетичних та екологічних складових публічних закупівель: Монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2021. 420 с.

6. Єпіфанова І. Ю., Оранська Н. О. Сутність антикризового управління підприємства. Економіка і суспільство. Мукачево. 2016. № 2. С. 265–269.

7. Кильницька Є. В., Глухова С. В., & Колодяжна, Т. В. (2023). Дослідження тенденцій ринку публічних закупівель під час дії воєнного стану. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.

8. Псьота В.О. Ефективні публічні закупівлі як інструмент сталого розвитку економіки країни. Сучасні тенденції розвитку фінансових інноваційно-інвестиційних процесів в Україні. м. Вінниця . 2021. С. 150 – 152.

*Тарасевич Т. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

РОЗВИТОК ТАНАТОЛОГІЇ: ВИВЧЕННЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сьогодні – в епоху стрімкого розвитку біомедицини – важливим завданням є збільшення тривалості життя [1]. Рівень смертності від усіх причин використовується в усьому світі як ключовий показник здоров'я населення та критерій розвитку охорони здоров'я суспільства. Біомаркери окремих захворювань представляють особливий клінічний інтерес, але показник смертності від усіх причин має перевагу: він дозволяє враховувати усі смерті і не пропустити ті, які були пов'язані з іншою причиною, але опосередковано викликані хворобою, що становить інтерес [2, с.726].

Варто звернути увагу, що з позиції права правові наслідки за всіх підстав юридичної смерті рівні, хоча факт реальної біологічної смерті так і не встановлено, а оголошення померлим зроблено в порядку цивільного судочинства на підставі Цивільного процесуального кодексу. Крім того, законодавець встановлює можливі наслідки явки чи виявлення місця перебування громадянина, визнаного померлим [3,с.77-81]. До таких обов'язкових наслідків належить: скасування судом чинного уже свого рішення про оголошення громадянина померлим шляхом ухвалення нового рішення. Зауважимо, що це єдиний випадок, коли законодавець у межах цивільного судочинства дозволяє суду, який ухвалив рішення, самому його і скасувати, причому зробити це відразу новим рішенням (а не ухвалою про задоволення заяви про перегляд через нові обставини, що тягне за собою новий розгляд справи) [4, с. 120]. Це нове рішення стає підставою для анулювання запису про смерть у книзі державної реєстрації актів цивільного стану, що веде до

повернення майна, виявленого у громадянина. При цьому майно, що перейшло безоплатно, повертається, безумовно, а отримане за відплатними угодами повертається лише від осіб, які знали (або передбачали) про незаконність свого володіння. Як бачимо, все-таки є якась умовність не тільки самої смерті, але і її наслідків (що залишаються при цьому рівними з наслідками біологічної смерті) при оголошенні громадянина померлим за рішенням суду [5].

Будучи об'єктивним правовим станом за способом встановлення та юридичного закріплення, смерть з позиції юридичної оцінки одночасно є юридично нейтральним правовим станом. Хоча з погляду моралі це не можна стверджувати. Так, самогубство часто викликає засудження (особливо з позиції релігії), загибель внаслідок нещасного випадку – жалість. Якщо розглядати смерть як юридичний факт, то можна говорити про те, що вона виступає у двох видах: як юридичний факт-подія та юридичний факт-діяння. У першому випадку настання смерті безпосередньо не залежить від волевиявлення суб'єкта. Наприклад, у разі природної смерті людини, насильницької смерті, загибелі внаслідок нещасного випадку. У другому випадку смерть є наслідком реалізації волевиявлення суб'єкта [6, с.287]. Наприклад, при суїциді чи евтаназії.

Отже, смерть як правовий стан може настати з чотирьох підстав:

- 1) внаслідок природних причин чи нещасного випадку. У правовому сенсі в цьому випадку йдеться про нейтральні обставини;
- 2) внаслідок протиправних дій третіх осіб (протиправні обставини);
- 3) внаслідок реалізації власної волі (правомірні негативні обставини). Тут йдеться лише про самогубство [7, с.7]. Рішення про добровільний відхід із життя – право кожної людини. Тому суїцид є правомірною поведінкою, але водночас і негативною, тому що негативно позначається на житті сім'ї, оточення, трудового колективу, суспільства загалом. Хоч ми й негативно ставимося до суїцидів, однак не можемо погодитися з пропозицією деяких авторів встановити правову заборону на суїцид та юридичну відповідальність за спробу його вчинити;

4) внаслідок виконання смертного вироку, винесеного компетентним судовим органом. У цьому разі смерть суб'єкта, хай як дивно це звучить, можна розглядати як слідство правомірних позитивних обставин. Суд на підставі чинного кримінального законодавства виносить рішення, відповідне загалом інтересам суспільства, а злочинець зобов'язаний нести юридичну відповідальність, зазнавати відповідного покарання, яким у даному випадку є смерть.

Незалежно від того, з якої з названих підстав настала смерть, вона завжди є явищем постійним. Правові наслідки смерті можуть бути невизначеними в часі. Вони можуть бути короткостроковими та довгостроковими. Прикладом короткострокових наслідків є обов'язки державних органів, пов'язаних з оформленням відповідних документів та похованням. Про довгострокові наслідки можна вести мову, коли, наприклад, у заповіті є положення про заснування після смерті заповідача на його кошти будь-якого постійно діючого фонду, комітету з присудження премій тощо.

На підставі вищевикладеного можна сказати, що смерть є специфічним правовим станом, що має такі особливості та характеристики:

1) з моменту настання смерті суб'єкта як такого немає. Проте за збереження в законодавстві таких понять, як «права померлого», «обов'язки померлого» тощо, суб'єкт наділяється правом на ім'я, правами автора тощо, що фактично є нонсенсом;

2) смерть є правовим станом одностороннього характеру – вона створює права й обов'язки для певного кола суб'єктів права, крім самого померлого;

3) для померлої людини смерть – абсолютний юридичний факт, а для інших суб'єктів права може виступати одночасно (або окремо) правоприпиняючим, правотворчим та правозмінним юридичним фактом;

4) за способом встановлення та юридичного закріплення смерть є об'єктивним правовим станом;

5) за юридичною оцінкою смерть – юридично нейтральний правовий стан;

б) за часом смерть належить до постійних правових станів.

Пропонується змінити правила, що визначають момент не тільки виникнення, а й припинення правоздатності фізичних осіб. Виходячи зі змісту правоздатності, ми починаємо розуміти, що зі смертю – з фізичною смертю людини – життя її у правовому сенсі не припиняється, оскільки може бути заповіт чи інші договори. Як ще один чинник, що свідчить про продовження правового життя (і, отже, правоздатності) померлої особи, потрібно розглядати закріплені законом авторські права на створені нею твори науки, літератури та мистецтва. Правовідносини, що виникають в результаті смерті людини, – це наявний на основі норм права індивідуалізований суспільний зв'язок між юридичними або фізичними особами, їх організаціями, об'єднаннями, який характеризується наявністю суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, що підтримується (гарантується) примусовою силою держави, яка виникає внаслідок юридичної фіксації припинення життєдіяльності людини.

Головною специфічною рисою правовідносин, основою виникнення яких виступає смерть людини, є та обставина, що в їхній більшості зобов'язаною стороною є держава, її органи та посадові особи, а уповноваженою стороною виступають фізичні особи.

Серед численних природних і невідчужуваних прав людини можна виділити групу таких, які ґрунтуються на впевненості та праві людини розпоряджатися своїм тілом: удосконалювати його, змінювати функціональні можливості та розширювати їх медикаментозними засобами або за допомогою новітніх технологій. До цих прав можемо зарахувати право на смерть. Питання смерті і вмирання розглядає наука танатологія.

Погляди на проблему життя і смерті, як правило, визначаються культурою і часом. Розуміння різних поглядів на смерть, релігійних чи

філософських, допомагає усвідомити сенс і цінність людського життя, а також полегшити прийняття самої смерті.

Насправді право на смерть – це право людини вирішувати свою долю самостійно та гідно. Але, як і багато соматичних прав, це право є джерелом розбіжностей, особливо коли смерть заторкує інтереси третіх осіб або може настати тільки з чийось активним втручанням. Питання про право на смерть було викликане парадоксом, який полягає в тому, що сучасна медицина може підтримувати життя пацієнтів, які не мають надії на лікування. Законодавство ж у цій галузі, на жаль, недосконале та працює неефективно. Саме тому необхідність подальшого розвитку танатології і вивчення соматичних прав людини, зокрема права на смерть, представниками різних наукових дисциплін (медицини, психології, права) актуальна і зараз. Здоров'я пацієнтів, ефективність діагностики та лікування займають центральне місце у світі, навколо цього фокусуються зусилля всіх зацікавлених сторін у сфері охорони здоров'я. Утім, незважаючи на наявні проблеми методологічного, термінологічного та діагностичного характеру, дослідження багатогранних аспектів танатології дозволяє цілеспрямовано шукати резерви зниження летальності в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Barron E., Lara J., White M., Mathers J. C. Blood-Borne Biomarkers of Mortality Risk: Systematic Review of Cohort Studies. PLoS ONE. 2015. Vol. 10. P. 23.
2. Friedman H. S., Kern M. L. Personality, Well-Being, and Health. Annual Review of Psychology. 2014. Vol. 65. P. 719–742.
3. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ, 2008. 626 с. С. 452; Слома В. М. Право на життя як

особисте немайнове право фізичної особи. Юридичний вісник. 2012. № 1 (22). С. 77–81.

4. Тупельняк І. І. Право на життя та смерть в контексті практики Європейського суду з прав людини. Біоетичні аспекти правового регулювання ейтаназії та суміжних з нею явищ в Україні: матер. круглого столу з міжнар. участю, м. Київ, 18 груд. 2018 р. / за ред. Я. О. Триньової. Київ, 2018.

5. Läkarna tvekar om dödshjälp euthanasia. Research & Progress (Sverige). URL: <https://translate.google.ru/translate?hl=ru&sl=sv&u=https://www.svd.se/fakta-ochargument-om-dodshjalp&prev=search/> (viewed on 17.04.2023).

6. Смерть на прохання в Європі (Біоетика та практика ЄСПЛ щодо закінчення життя людини на прохання): зб. рішень ЄСПЛ / уклад., пер. Я. О. Триньова; за заг. ред. В. М. Куца. Харків: Право, 2019. 376 с.

7. Рогова О. Г. Право на життя в системі прав людини: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 2006. 21 с.

*Тимошенко Є. А.,
асистент кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Приватність – це основоположне право, яке є ключовим для автономії та захисту людської гідності, воно слугує в якості основи, на якій побудовано багато інших прав людини [1].

Право на приватність дозволяє нам відчувати себе в безпеці, створювати особисті кордони в спілкування та існуванні з іншими людьми, визначати хто матиме доступ до наших даних, до нашого тіла.

Право на приватність гарантується Конституцією України [3]. Зокрема, стаття 30 захищає територіальну приватність (недоторканість житла), стаття 31 комунікаційну приватність (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції), стаття 32 – інформаційну приватність («ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією України», «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди»), а стаття 28 – деякі аспекти фізичної приватності (жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям»).

Загальна декларація ООН про права людини 1948 року [2], стаття 12: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань».

Розвиток технології штучного інтелекту несе в собі значний ризик того, що припущення та упередження осіб і компаній, які її створюють, впливають на результати ШІ [4]. Штучний інтелект (ШІ), як суб'єкт, може потенційно порушувати право на приватність людини з різних причин. Ось деякі приклади:

1. Збір та обробка особистих даних:

- ШІ може використовувати різноманітні алгоритми для збору та обробки особистих даних. Наприклад, у рекламних системах, ШІ може аналізувати великі обсяги даних про користувачів для визначення їхніх інтересів та створення персоналізованих рекламних пропозицій.

2. Розпізнавання обличчя та біометричні технології:

- Використання технологій розпізнавання обличчя та інших біометричних даних може порушити приватність, якщо ці технології використовуються без належного контролю або згоди. Наприклад, системи

відеоспостереження з використанням розпізнавання обличчя можуть слідкувати за особами без їхнього відома чи згоди.

3. Системи моніторингу та відстеження:

- може використовувати алгоритми моніторингу та відстеження для аналізу даних з великої кількості джерел. Це може включати відстеження місця перебування осіб, їхніх дій та навіть звичок без їхнього належного повідомлення.

4. Неадекватне використання особистої інформації:

- може використовувати зібрані дані неправильно або для неявної мети, порушуючи право особи на контроль над своєю особистою інформацією.

Ці приклади вказують на те, як ШІ, особливо якщо воно використовується без належної етичної та правової рамки, може ставити під загрозу права на приватність людини. Захист приватності у сфері штучного інтелекту вимагає уведення адекватних нормативних механізмів та етичних стандартів для обмеження можливостей порушення цих прав.

З цими викликами пов'язано багато обговорень щодо етичного використання технологій розпізнавання обличчя та необхідності регулювання цього виду обробки особистих даних. Багато країн та регіонів розглядають прийняття відповідних нормативних актів для захисту приватності в контексті використання технологій розпізнавання обличчя.

Загалом існує 3 типи штучного інтелекту: вузький, загальний(широкий) та супрінтелект [6]. Вузький штучний інтелект запрограмований на одне завдання, працює на основі алгоритмів: кодів, які створює людина. По суті, це набори інструкцій, які кажуть ком'ютеру, як потрібно обробити дані. Тобто, як оброблятимуться та збиратимуться ваші приватні дані за допомогою технологій штучного інтелекту залежить від людини, яка прописує код.

Деякі дослідники вважають, що з огляду на те, що алгоритми пишуть люди, то вирішення пропонується шукати у людях. Наприклад, збільшуючи кількість

варіацій вхідних даних, долучаючи до команди розробників представників різних груп та поглядів, вдосконалення системи, не забуваючи про консультації правозахисників [5].

Таким чином, потрібно враховувати те, що тепер не лишу фізична чи юридична особа, як суб`єкт правовідносин, має доступ до наших даних та може порушувати право на приватність. Штучний інтелект давно увійшов у наше життя, але лише зараз ми намагаємося його «поставити» в рамки закону. З огляду, на основоположне право на приватність, доцільним буде захищати людину не лише від вторгнення в її особистий простір фізичної чи юридичної особи, але і технологій штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. What is privacy? URL: <https://privacyinternational.org/explainer/56/what-privacy>
2. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Тимошенко Є.А., Кронівець Т.М. Правові аспекти захисту приватності життя людини в контексті використання штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №12. С. 295-297
5. Ярослава Бухта. Штучний інтелект і права людини: чи може Термінатор стати ідеальним суддею. URL: <https://netfreedom.org.ua/article/shtuchnij-intelekt-i-prava-lyudini-chi-mozhe-terminator-stati-idealnim-suddeyu>
6. Types of AI. URL: <https://uq.pressbooks.pub/digital-essentials-artificial-intelligence/chapter/types-of-ai/>

Удод М.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

Дорош В.С.,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ (НАВЧАННЯ) В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС ТА ЗСУ

В сучасних умовах розвитку законодавства України про Національну поліцію, а також з прийняттям низки нормативно-правових актів з безпекової та оборонної політики держави, які спрямовані на подальший розвиток Збройних Сил України, великого значення набуває дослідження правовідносин між закладами вищої освіти МВС, Збройних Сил України і особою, які виникають при укладанні контракту про навчання, оскільки дане питання регулюється в особливому порядку. Також є необхідність вжиття дієвих заходів з підвищення рівня організаційно-правового регулювання проходження навчання курсантами, припинення навчання за власним бажанням та у зв'язку з хворобою особи.

Порівнюючи правовідносини, які виникають між курсантом та вищими навчальними закладами із специфічними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ України та вищими військовими навчальними закладами, слід звернутись до чинного законодавства України, яке регулює дані правовідносини. Закон України «Про Національну поліцію» визначає, що до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, можуть бути зараховані громадяни України, яким станом на 31 грудня року вступу виповнилося 17 років [1]. Варто зазначити, що ч. 2 ст. 74 Закону України «Про Національну поліцію» також містить положення, згідно якого підготовка фахівців за державним замовленням у закладах вищої освіти із

специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, проводиться на підставі контракту про здобуття освіти, який укладається між навчальним закладом, відповідним органом поліції та особою, яка навчається. Тобто, договір (контракт) про здобуття освіти у вищому навчальному закладі МВС є трестороннім. Встановлення правових відносин між курсантами вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання, яким не виповнилося 18 років, і державою здійснюється відповідно до вимог Цивільного кодексу України. Контракт є підставою для видання наказу про прийняття особи на службу в поліції та/або призначення її на відповідну посаду [1].

В той же час, законодавство України, яке регулює порядок вступу та проходження навчання у вищих військових навчальних закладах та вищих навчальних закладах МВС визначає порядок та підстави відшкодування витрат, пов'язаних з утриманням особи у вищому навчальному закладі, точніше дане питання регулюється ч. 4 та ч. 5 статті 74 Закону України «Про Національну поліцію», де визначено, що такі витрати відшкодовуються особою, яка достроково розірвала контракт про здобуття вищої освіти, Міністерству внутрішніх справ України. Схоже положення зазначене в ч. 10 ст. 25 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», яка визначає підстави та порядок відшкодування Міністерству оборони України та іншим центральним органам виконавчої влади, яким підпорядковані ці заклади освіти, витрати, пов'язані з утриманням курсанта у закладі вищої освіти [1, 3].

Водночас, витрати, пов'язані з утриманням у вищому навчальному закладі, відшкодовують лише особи, з якими було укладено контракт про здобуття освіти. Тобто це громадяни України, які були зараховані на навчання до закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання за державним замовленням.

Законодавство України чітко визначає підстави відшкодування вартості навчання. Закон України «Про Національну поліцію» визначає наступні підстави

відшкодування вартості навчання: 1) дострокове розірвання контракту про здобуття освіти; 2) звільнені зі служби в поліції протягом трьох років після закінчення вищезазначених навчальних закладів. Але особа не відшкодовує вартість навчання в вищому навчальному закладі у випадку, якщо вона була звільнена зі служби в поліції через хворобу, за рішенням медичної комісії про непридатність до служби в поліції (п. 2 ч. 1 ст. 77 Закону) та у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів (п. 7 ч. 1 ст. 77 Закону) [1].

Також Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначає наступні підстави відшкодування вартості навчання: 1) в разі дострокового розірвання контракту через небажання продовжувати навчання або через недисциплінованість; 2) систематичне невиконання умов контракту військовослужбовцем; 3) невиконання освітньої програми (індивідуального навчального плану – за його наявності); 4) в разі відмови від подальшого проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу після закінчення закладу вищої освіти; 5) особи офіцерського складу, які звільняються з військової служби протягом п'яти років (десяти років – для осіб офіцерського складу, які оволоділи спеціальностями льотного складу авіації) після закінчення вищого військового навчального закладу або військового навчального підрозділу закладу вищої освіти [3]. Однак в даному законі відсутнє положення, коли особа не відшкодовує вартість навчання у військовому закладі вищої освіти через хворобу, за рішенням медичної комісії про непридатність до проходження служби в ЗСУ.

Як правило, після того, як особа достроково розірвала контракт через небажання продовжувати навчання, або з інших підстав, ЗВО пропонують добровільно відшкодувати вартість навчання за відповідний період. В тому разі, якщо особа добровільно не відшкодовує заявлену вимогу, заклади вищої освіти мають право звернутися до суду, що передбачено ч. 5 ст. 74 Закону України «Про

Національну поліцію» та ч. 10 ст. 25 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» [1, 3].

Зокрема, нормативно-правовими актами, які регулюють порядок навчання у вищих військових навчальних закладах та ВНЗ МВС встановлено, що відшкодування здійснюється в розмірі фактичних витрат, пов'язаних із: 1) грошовим, продовольчим та речовим забезпеченням; 2) перевезенням до місця проведення щорічної основної і канікулярної відпустки та у зворотному напрямку, за направленням до місця служби після закінчення навчального закладу; 3) оплатою комунальних послуг і вартості спожитих енергоносіїв. Всі витрати відшкодовуються згідно з договором про підготовку фахівця в навчальному закладі.

Аналізуючи судову практику з даного питання, з'ясовано, що більшість судових справ з приводу відшкодування витрат за навчання курсантами закладів вищої освіти МВС і ЗСУ вирішуються на користь навчальних закладів. Однак, на нашу думку, є окремі питання, що потребують подальшого нормативно-правового регулювання, і пов'язані з проходженням служби (навчання) курсантами, які не досягли повноліття.

По-перше, це укладання контракту про проходження служби (навчання) між особою, якій не виповнилося 18 років, і державою. Пункт 6 ст. 25 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлює необхідність дотримання вимог Цивільного Кодексу України. Відповідно до ст. 222 ЦК України правочин, який неповнолітня особа вчинила за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів) піклувальників, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої особи, або може бути схвалений ними у порядку, встановленому ст. 221 ЦК України. Такий порядок можливий, якщо заклади вищої освіти МВС і ЗСУ будуть дотримуватися законодавчих приписів, які встановлюють порядок укладання контрактів на освіту і зобов'язують навчальний заклад один екземпляр контракту надавати

особі, яка його підписала. Із матеріалів судової справи №160/3947/20 випливає, що неповнолітня особа, підписант контракту, після його дострокового розірвання свій екземпляр угоди отримала через шість місяців разом із позовом про відшкодування витрат. Оскільки відповідачу на цей момент, виповнилося 18 років. Отже, ні сам підписант, ні його законні представники не мали можливості протягом встановленого строку оскаржити контракт на навчання, підписаний неповнолітнім.

По-друге, з метою зменшення навантаження на судові органи, щодо розгляду даної категорії справ, слід внести доповнення до ст. 25 Цивільного кодексу України де зазначити, що курсанти ЗВО МВС і ЗСУ яким не виповнилося 18 років, з моменту зарахування до навчального закладу і прийняття Присяги, набувають повного обсягу дієздатності, оскільки за чинним законодавством вони з цього моменту набувають статусу державного службовця.

По-третє, існує нагальна необхідність у розпрацюванні Положення про надання медичних послуг курсантам ЗВО ЗСУ у військових госпіталях Збройних Сил України. На сьогодні, курсанти, яким не виповнилося 18 років, медичне обслуговування отримують у дитячих медичних закладах. А це призводить до того, що у разі хвороби курсанта, він не зможе отримати висновок спеціалізованої медичної установи ЗСУ, щоб бути комісованим за станом здоров'я і за таких обставин не відшкодувати закладу вищої освіти кошти за навчання.

Отже, дослідивши особливості проходження служби (навчання) в ЗВО МВС та ЗСУ, ми пропонуємо: врегулювати питання забезпечення контролю щодо обов'язкової видачі навчальними закладами одного екземпляру контракту про навчання особі, яка його підписала; внести доповнення до ст. 25 Цивільного кодексу України, за яким неповнолітні курсанти ЗВО МВС і ЗСУ набуватимуть повного обсягу дієздатності з моменту зарахування до навчального закладу і прийняття Присяги; розробити Положення про надання медичних послуг

курсантам ЗВО ЗСУ у військових госпіталях ЗСУ, що забезпечуватиме можливість особі, яка може бути комісована за станом здоров'я, не відшкодовувати закладу вищої освіти кошти за навчання. Врахування всіх цих пропозицій дасть змогу здійснювати ефективний захист прав та законних інтересів осіб, які проходять службу (навчання) в закладах вищої освіти МВС та ЗСУ.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 22.11.2023).
2. Положення про вищі навчальні заклади МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.02.2008 р. № 62. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0193-08> (дата звернення: 22.11.2023).
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 5 жовт. 2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.11.2023).
5. Справа №760/10349/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80019895> (дата звернення: 22.11.2023).

*Чернищук Н. В.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНІ І МІЖНАРОДНІ ВИМІРИ

Дана тема є актуальною, особливо в контексті сучасного світу, де стикаємося з численними викликами щодо захисту і забезпечення прав людини.

Національні виміри прав людини охоплюють захист і гарантію прав громадян в межах країни. Це включає створення ефективних юридичних механізмів, системи правосуддя, інституту омбудсмена, політики та програми, спрямовані на захист прав людини.

Конституція України закріплює принцип невідчужуваності та непорушності прав людини (ст. 21). А частина 2 статті 22 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [1, с. 141].

Задекларовані Україною права та свободи людини та громадянина відображають міжнародні акти.

Тобто, за загальним правилом, права та свободи людини та громадянина є невідчужувані, непорушні та гарантуються державою та конституцією. Так, згідно з статтею 34 кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Забезпечення прав людини має як національний, так і міжнародний вимір. Національні вимоги щодо прав людини встановлюються законами та політиками кожної країни. Це може включати конституцію, закони, положення та інші правові акти, які гарантують основні права та свободи людини. Універсальна

декларація прав людини: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, ця декларація визначає фундаментальні права та свободи людини і закликає всі держави сприяти їх реалізації [2, с. 89].

Національні вимоги можуть включати прийняття правових актів, створення спеціальних органів чи механізмів для захисту прав людини, а також інформаційну та освітню роботу для свідомого відношення громадян до прав людини.

Міжнародні виміри прав людини відносяться до норм, стандартів і договорів, які приймаються і дотримуються державами на міжнародному рівні [3, с. 121].

Міжнародний вимір забезпечення прав людини передбачає виконання міжнародних документів, таких як Декларація прав людини та Міжнародний акт про громадянські та політичні права. Ці документи встановлюють стандарти, які країни повинні дотримуватися у сфері прав людини.

Ці міжнародні інструменти встановлюють стандарти та принципи, які країни мають дотримуватися. Вони також передбачають систему моніторингу та звітності, щоб переконатися, що права людини виконуються.

Національні та міжнародні вимоги доповнюють одне одного. Країни повинні створити національні механізми для забезпечення прав людини, такі як омбудсмени, суди та інші органи, які мають здійснювати контроль за дотриманням прав людини. При цьому, міжнародні органи, такі як ООН та Європейський суд з прав людини, можуть виконувати функцію контролю та нагляду за виконанням міжнародних стандартів прав людини країнами.

Основними правами людини є право на життя, свободу, безпеку, освіту, релігію, власність та інші [4, с. 212].

Права людини закріплені в багатьох міжнародних документах й, здавалося б, уже вироблено стандарти їх застосування, вони часом зазнають

серйозної критики. З одного боку, у світі відбуваються процеси глобалізації в політичному, економічному, культурному житті й утвердження міжнародних стандартів прав людини, з іншого – усе більше активізується рух антиглобалістів, підсилюється критика концепції універсальності прав людини.

Усе це актуалізує необхідність глибокого та всебічного дослідження проблеми прав людини у світі як моральної основи життя, в тому числі і в Україні як необхідної передумови її демократичного розвитку.

Розвиток і зміцнення прав людини – це постійний процес, і важливо комбінувати зусилля на національному і міжнародному рівнях для досягнення цілей захисту та забезпечення прав людини. Права людини повинні бути поважні, захищені та дотримувані у всіх суспільствах, незалежно від національності чи місця проживання [5, с. 83].

Країни повинні приділяти належну увагу забезпеченню прав людини та працювати над їх покращенням, використовуючи національні та міжнародні інструменти.

Таким чином, забезпечення прав людини є важливим елементом будь-якого суспільства, оскільки воно дозволяє кожній людині жити в гідних умовах та розвиватися. Національні та міжнародні інструменти забезпечення прав людини є необхідними для створення правової бази, яка дозволить захистити права кожного громадянина.

Список використаних джерел:

1. Дахова І. І. Обмеження реалізації прав та свобод людини: конституційне регулювання та практика європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2018. № 4. С. 17–25.

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

4. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис.. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

5. Фігель Ю. О. Класифікація обмежень прав людини. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. *Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 79–87.

Бондарчук В.В.,

студент історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: Крайник Г.С.,

кандидат юридичних наук, доцент

Житомирського державного університету імені Івана Франка

РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Враховуючі світові тенденції розвитку вищої освіти, треба розуміти, що система національної освіти потребує постійних змін. На разі університетська освіта не відповідає вимогам сьогодення, зокрема, щодо можливостей більш швидкого або повільного здобуття освіти, враховуючи потреби та можливості студентів, щодо змін спеціальностей або освітніх програм. Тож питання розвитку та реформи вищої освіти в Україні є дуже актуальним.

На зміни вищої освіти в Україні впливали: розпад Радянського Союзу, приєднання країн Європи до Болонського процесу, розвиток економічних та міжнародних відносин. Сьогодні вирішення питань вищої освіти стоять на порядку денному, так як швидкі соціально-економічні зміни в суспільстві задають темп розвитку та постійно ставлять нові цілі і завдання для освітньої системи.

19 червня 1999р. в італійському місті Болонья було підписано однойменну декларацію. З того часу Болонський процес є невід'ємним елементом європейської інтеграції. Метою Болонського процесу є створення Європейського простору вищої освіти. Тобто цей простір базується на міжнародному співробітництві та забезпечує широкий доступ до якісної вищої освіти як для самих європейців, так і студентів з усього світу.

У 2005 р. Україна підписала угоду про вступ до Болонського процесу, оскільки основна мотивація уряду нашої країни не лише у важливості кроку до євроінтеграції, але й у перспективі забезпечення конкурентної спроможності вітчизняних спеціалістів за умов посилення мобільності на ринку праці. Після приєднання України розпочалось широке впровадження Болонських процесів. В першу чергу здійснювались такі заходи:

- запровадження кредитної системи обліку наданих студентам освітніх послуг;
- зниження аудиторного навантаження на студентів (збільшення самостійної підготовки);
- перехід від п'ятибальної до стобальної шкали оцінювання знань [2].

Організаційна структура вищої освіти України базувалась на освітньому та освітньо-кваліфікованому рівні. Освітні рівні – це неповна вища освіта, базова вища освіта. Освітньо-кваліфікаційні рівні: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр [3].

25 червня 2013 р. вийшов Указ Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», у якому містяться стратегічні напрямки розвитку освіти. До основних напрямів належать: створення дослідницьких університетів, розширення автономії вищих навчальних закладів, перегляд нового переліку професійних педагогічних та науково-педагогічних працівників, залучення роботодавців до співпраці з вищим

навчальними закладами, переоснащення навчальної та матеріально-технічної бази [4].

З 2017 р. отриманий диплом спеціаліста прирівнюється до диплому магістра. Згідно із законом України «Про вищу освіту», здобути вищу освіту можна за 5 ступенями: молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії та доктора наук. Тобто диплом бакалавра прирівнюють до отримання повної вищої освіти. Також із наукових ступенів прибрали звання «кандидата наук». Тобто ті хто захищав дисертації, навіть з технічних спеціальностей, стають докторами філософії.

На разі у першому читанні прийнято законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу у вищій освіті». Законопроектом передбачено, що індивідуальна освітня траєкторія студента передбачатиме вибір ним освітніх програм, видів, форм і строків здобуття освіти, а також освітніх компонентів. Заклади вищої освіти розроблятимуть на основі навчального плану індивідуальні навчальні плани для студентів на кожний рік навчання. Для студентів-контрактників такий індивідуальний план передбачатиме навантаження в обсязі від 30 до 80 кредитів ЄКТС. Тобто студенти зможуть здобувати вищу освіту як швидше (за 3 роки) так і довше (до 8 років). Також студенти зможуть визначатись з конкретною спеціальністю не під час вступу, а пізніше, після 1-2 курсу. Прийом на навчання на бюджет на міждисциплінарні освітні програми буде здійснюватись на широку спеціальність. Наступне переведення студентів на конкретну освітню програму буде здійснюватись за заявою студента із збереженням місця на бюджеті. Буде відмінена заочна форма навчання. В свою чергу дистанційне навчання стане основним методом [5].

Таким чином, розвиток вищої освіти в Україні набирає обертів та поступово наближає та інтегрує до освітнього простору Європейського Союзу. Поступові зміни дають нам низку переваг, а саме: визнання дипломів нашої

держави в Європі, доступ до європейського ринку праці, можливість більш тісно обмінюватись досвід з міжнародними партнерами; поява можливостей більш швидкого (за 3 роки) або повільного (до 8 років) здобуття вищої освіти, враховуючи потреби та можливості студентів; право зміни спеціальностей або освітніх програм тощо.

У свою чергу зміни, що відбуваються у вищій освіті, та рішення, які приймаються мають окремі недоліки та недопрацювання. Відміна заочної форми навчання позбавляє деяких громадян можливості здобути вищу освіту або другу/третю вищу освіту. Зрозуміло, що заочна форма навчання не підходить для деяких спеціальностей та фахів. Але зважаючи на сучасні реалії війни в Україні дуже актуально отримання освіти саме за цією формою.

Список використаних джерел:

1. Язвінська О. До спільного освітнього простору. *Політика і час*. 2006. № 2. С.66-73.
2. Володимир Борейко, Галина Борейко. Здобутки і невдачі Болонського процесу в Україні. 5 с.
3. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С.О. Сисоєва, Н.Г. Батечко / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України Київ: ВД ЕКМО, 2011. 368 с.
4. Указ Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2014 р. № 344/2013 URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
5. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу у вищій освіті» від 23.10.2023р. № 10177 URL:https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=77033

Брожина В.В.,
магістр права, радник
Адвокатського об'єднання «Спарта Лекс»

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАВОПОРЯДОК У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

Підняття проблем правопорядку відображає потенцію до його динамічності. У науковій доктрині сформувались до цього правового інституту доволі різні підходи.

Так, в українській юридичній енциклопедії термін «правопорядок» подається як відносно мінлива й усталена інституційна форма правового життя спільноти, яка утворюється внаслідок домінування в ній поведінки і відносин. Що базуються на правових нормах і цінностях, та виражається у стані передбачуваності й організованості правових комунікацій [2, с.578].

Т.С. Подорожна, досліджуючи проблеми доктрини конституціоналізації правового порядку зазначає, що конституціоналізація правопорядку визначає такі напрями її реалізації як: (1)забезпечення верховенства права та вищої юридичної сили Конституції України, її прямої дії і підвищеної стабільності; (2)активне втілення конституційних принципів і цінностей у галузевому законодавстві та національній правовій системі загалом; (3)встановлення інтегрованого правового простору [6, с.344; 5, с.227]. На думку дослідниці є основою ефективного забезпечення конституційного порядку в Україні [5, с.227].

Н.Б. Арабаджи досліджуючи правопорядок як цінність, доводить, що у деяких нормативно-правових актах відображається фундаментальна ідея сучасної теорії правового порядку про його нерозривний зв'язок з іншими ключовими правовими цінностями, такими як законність, права людини і громадянина тощо [1, с.10].

Цікавою є думка Т.С. Подорожної у тому, що правопорядок – насамперед соціально-правова категорія, в якій переплітаються й неправові елементи, державно-владний і загально-соціальний зміст, інтереси соціальних груп, окремих індивідів і суспільства загалом [5, с.223].

Натомість, Ю.П. Крисюк підходить більш предметніше, надає власне твердження поняттю «соціальний порядок» [7]. Так, на його думку це той порядок, який пропонуємо розуміти як стан відносної стабільності, врівноваженості, збалансованості соціальних відносин, діяльності норм у суспільстві, який задає індивідам, групам, інституціям відповідні моделі (зразки, стандарти) поведінки як у сфері державних, правових зв'язків та відносин, так і поза нею [7]. На прикладі проблем у правоохоронній системі, дослідник приходить до висновку, що на підставі виокремлення якісних параметрів сучасного етапу розвитку українського суспільства дисертантом визначені й акцентовані основні напрями вдосконалення правоохоронної системи через реалізацію в ній антропологічного і культурологічного пріоритетів [7]. Це, на думку Ю.П. Крисюка, дозволило б задіяти один з наймогутніших і дієвих ресурсів зміцнення правопорядку – особистісний. Відтак, дослідник констатує, що за таких обставин необхідна копітка й довготривала робота з подолання відчуженості, закритості правоохоронних органів від суспільства тією максимальною мірою, яка не порушує інтереси реалізації ними основних службових функцій [3]. По суті, йдеться про проблеми реалізації соціальних прав.

І.І.Яцкевич досліджуючи проблеми реалізації соціальних прав людини в умовах формування соціальної держави доводить, що удосконалення системи соціальних прав в сучасних умовах, на нашу думку, можливе в наступних напрямках: (1) посилення законодавчого регулювання соціальних прав; (2) посилення прозорості, відкритості та доступності механізмів реалізації та правової охорони соціальних прав; (3) посилення механізмів державного нагляду

і контролю за дотриманням соціальних прав; (4) підвищення ефективності механізмів юрисдикційного захисту соціальних прав [7, с.94].

Т.Ю. Кирилюк справедливо зазначає, що правопорядок специфічним явищем, він виникає в результаті дії механізму правореалізації і є свідченням того, що у конкретній поведінці суб'єктів матеріалізуються правові приписи і опредметнюються правові ідеї та принципи та визначаються умови ефективного функціонування механізму правового регулювання [4, с.42–43].

Отже, на підставі викладеного можливо сформулювати такі **висновки**, а саме: соціальний правопорядок є складним динамічним явищем, яке залежить від ефективного механізму реалізації соціальних прав у державі. Такий механізм повинен ґрунтуватися на конституційних засадах, відображаючи основи соціальної та правової держави.

Список використаних джерел:

1. Арабаджи Н. Б. Власна цінність правового порядку у правовій площині. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. Серія ПРАВО. Випуск 36. Том 1. С.7–10.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х. Право, 2016. Т.3: Загальна теорія права/Редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун.-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952с.
3. Крисюк Ю. П. Соціальний та правовий порядок як необхідна умова стабільності суспільства: дис... канд. наук: 12.00.12 – 2008. URL.: <http://www.disslib.org/sotsialnyi-ta-pravovyi-porjadok-jak-neobkhidna-umova-stabilnosti-suspilstva.html>.
4. Кирилюк Т. Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки. *Часопис київського університету права*. 2009/1. С.39–44. URL.: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24309/8-Kuruliuk.pdf>.

5. *Правова доктрина і державність: вектор взаємозв'язку*: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ: Наукова думка, 2022. 432 с.
6. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
7. Яцкевич І. І. Реалізація соціальних прав людини в умовах формування соціальної держави. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання». м. Острог, 17 листопада 2017 року. 2017. С.93–94.

Дурдас В. В.,
*аспірант кафедри публічного управління
та адміністрування Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,
начальник служби пожежної безпеки Західного територіального відділу
пожежної безпеки Збройних Сил України, підполковник*

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ СЕКТОРУ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА

Сьогодні, коли вже 662 дні триває активна фаза російсько-української війни та понад 10 років ми здійснюємо заходи із відсічі збройної агресії російської федерації, беззаперечно докорінно змінюється та переформатовується світовий порядок забезпечення національної безпеки більшості країн світу. Військові об'єкти сектору оборони України є одним із ключових факторів забезпечення національної безпеки і оборони України, які виконуючи завдання за призначенням забезпечують фронт, створюють умови для безперервного просування наших сил оборони під час проведення бойових дій. І в даному контексті питання організації і забезпечення пожежної безпеки військових об'єктів у глибокому тилу виходять на перший план, адже від успішних дій військових пожежників, до обов'язків яких входить гасіння пожеж на об'єктах

та території сектору оборони, прямо залежить збереження людського життя, військової інфраструктури, озброєння, технічних засобів, ракет та боєприпасів, різноманітного військового майна, що критично необхідно для забезпечення безперервності ведення бойових дій та наближення нашої перемоги.

Провівши аналіз вимог діючого законодавства [6] та враховувавши ряд критеріїв, які характеризують систему управління пожежною охороною в секторі оборони України, можна визначити проблему, на розв'язання якої може бути спрямований проект Концепції розвитку пожежної безпеки Збройних Сил України (далі – Концепція), а у подальшому і державна цільова програма.

На сьогоднішній день, всупереч діючому законодавству України, в Міністерстві оборони України відсутні органи пожежної охорони, а система пожежної безпеки та протипожежного захисту переживають глибоку кризу, яка ще більше загострилась внаслідок активної фази російсько-української війни.

Конституцією України чітко визначено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що зобов'язує всі органи державної влади, у тому числі центральні органи виконавчої влади зорієнтувати політику, яку вони формують у напрямку інтеграції в Європейський Союз та країн-членів Північноатлантичного договору (НАТО) [1]. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Організація діяльності відомчої пожежної охорони України, яка відповідно до діючого законодавства України утворюється в тому числі і в Міністерстві оборони України, головному органі у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізовує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період не визначена жодним відомчим документом Міністерства оборони України, а існуюча організаційна структура

органу управління пожежної безпеки Збройних Сил України “схована” в одному із органів військового управління Збройних Сил України.

Як наслідок, визначена проблема прямо впливає на загальну організацію системи управління обороною країни та потребує особливої уваги з боку керівництва Збройних Сил України, оборонного відомства, Ради національної безпеки і оборони України, відповідного профільного парламентського комітету Верховної Ради України.

Більшість Європейських країн та країн-членів НАТО вже стикались з подібними проблемами державного управління, і як наслідок у них були ініційовані внесення змін в законодавство з питань пожежної безпеки на державному рівні. У всіх європейських країнах та країнах-членах НАТО в їх оборонних організаційних структурах військові пожежники є однією із складових сил оборони, і забезпечують пожежну безпеку як сектору оборони своєї країни так і є силами та засобами, які взаємодіють з Державною пожежною охороною, і займають гідне місце у системі державного управління. Професія військового пожежника є однією із найавторитетнішою у суспільстві кожної країни цивілізованого світу.

Функціонування та діяльність військових пожежників визначена десятками стандартизованих документів НАТО, а також сотнями нормативних актів Міжнародної асоціації пожежно-рятувальних служб (СТИФ). В Україні цим питанням займатись нікому, у зв'язку з відсутністю інституції, яка б здійснювала управління Військовою пожежною охороною України. Сьогодні в системі оборони України про стандартизовані документи за напрямом “пожежна безпека” навіть немає експертних розмов.

Враховуючи особистий досвід, сьогоднішню особливу актуальність питанню надання Україні американських винищувачів четвертого покоління F-16 (General Dynamics F-16 Fighting Falcon) [3], а також для прикладу та порівняння, розглянувши питання організації реагування на інциденти пов'язані

з пожежами на військових аеродромах Великобританії, у всіх країнах-членах НАТО відповідальність за організацію організаційних та технічних заходів пожежної безпеки на військових аеродромах покладено орган управління військовою пожежною охороною, який безпосередньо підпорядкований Міністерству оборони країни, і який здійснює безпосереднє керівництво військовими пожежними службами та військовими пожежними підрозділами. [8, 9] Зазначена інституція (Військова пожежна охорона) відповідає за розроблення та впровадження політики Міністерства оборони у сфері пожежної безпеки в оборонній системі країни та Збройних Силах (Військово-Повітряні Сили, Військово-Морські Сили, Сухопутні війська, інші види, сили та роди військ, тощо) на підставі стандартизованих документів НАТО та міжнародних регуляторів пожежної безпеки.

Помилково вважати, що Державна служба України з надзвичайних ситуацій, яка є Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в сферах гасіння пожеж, пожежної безпеки, здійснює контроль за виконанням вимог пожежної безпеки та гасіння пожеж на об'єктах сектору оборони України, адже ці функції має здійснювати інституція у складі оборонної системи, тобто Міністерства оборони України, а вона відсутня. [4] ДСНС України, як центральний орган виконавчої влади що забезпечує реалізацію державної політики в сферах гасіння пожеж, пожежної безпеки не приділяє жодної уваги функціонуванню військових пожежників у секторі оборони України, що є однією із причин втрати державного управління у сфері пожежної безпеки в секторі оборони України, що триває декілька десятиліть.

Провівши аналіз системи управління та функціонування Державної пожежної охорони та пожежно-рятувальних служб країн світу, ще раз отримуємо підтвердження, що протягом багатьох років вектор розвитку системи державного управління у сфері пожежної безпеки України був і залишається спрямований на

інтеграцію до системи управління, яка функціонує у російській федерації та колишніх республіках радянського союзу.

Основною причиною цьому є відсутність законодавства України з питань державного управління у сфері пожежної охорони в секторі оборони України, з питань функціонування штатних військових пожежних підрозділів, їх забезпечення та підготовки, відповідно і не визначено чітких функцій, завдань та обов'язків. Як наслідок – відсутність відповідальності та втрачена сфера управління, маніпулювання інформацією та підміна понять, а також відсутність дієвого державного контролю з боку відповідного Центрального органу виконавчої влади (ДСНС України) і одночасно байдужість керівництва оборонного відомства та Збройних Сил України з порушеного питання.

Як приклад, в апараті Міністерства оборони України протягом останніх 17 років відсутній будь-який орган управління чи посадова особа, яка б здійснювала керівництво (управління) відомчою пожежною охороною [5], що в свою чергу не відповідає сучасним вимогам, які прийняті в Європейських країнах та в державах-членах НАТО. Резонансні пожежі в секторі оборони України, людські жертви, багатомільярдні збитки, знищена військова інфраструктура, озброєння, військова техніка та військове майно, зупинення функціонування окремих напрямів забезпечення/логістики, безперервності у процесах щоденної діяльності сил оборони та втрачене управління сферою пожежної безпеки в секторі оборони України і відсутність чітко визначеної відповідальності, у тому числі і персональної є цьому всьому результатом.

Враховуючи зазначене, превентивні заходи, спрямовані на попередження виникнення пожеж на територіях та об'єктах, які підпорядковані та підконтрольні Міністерству оборони України, Збройним Силам України, Державній спеціальній службі транспорту, зменшення негативних наслідків від них та забезпечення передумов для успішної їх локалізації та ліквідації практично не вживаються.

Метою Концепції є удосконалення законодавства України, що діє у сфері пожежної безпеки [2], приведення його до вимог норм міжнародного права, гармонізація його із законодавством країн-членів НАТО, підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері пожежної безпеки у секторі оборони України, забезпечення ефективної, планомірної реалізації закріпленого Конституцією України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО), з урахуванням кращого європейського та світового досвіду, удосконалення механізмів державного управління між відповідними органами сектору безпеки і оборони України, впровадження функціонування Військової пожежної охорони України, як елемент системи забезпечення національної безпеки та оборони України.

Прикладом для нас є Польща. Її модель організації державного управління у сфері пожежної безпеки в системі національної оборони країни, її законодавство та відомчі регламенти з питань організаційних і технічних заходів пожежної безпеки, гармонізація між собою всіх видів пожежної охорони та пожежних підрозділів країни, організаційна структура Військової пожежної охорони, вертикаль управління та відповідальність, а також якісне і ефективне функціонування Національної служби порятунку, де військові вогнеборці Військової пожежної охорони Польщі займають гідне та відповідальне місце у системі державного управління і реагування на кризові ситуації та інші ризики і загрози, які виникають на території Польщі, та ще багато інших критеріїв, які доводять ефективність та високий результат функціонування системи державного управління у сфері пожежної безпеки в секторі оборони та ефективного застосування штатних військових пожежних підрозділів [9, 10].

Також цікавим для досвіду та практичного застосування в українській практиці є моделі державного управління та адміністрування сфери управління пожежною охороною в секторі оборони Великої Британії, США, Канади, Чехії, Словаччини, Іспанії, Австралії.

Керівництво оборонних відомств згаданих країн приділяє велику та особливу увагу питанням забезпечення протипожежного захисту військових об'єктів, навчанню військових пожежників, готовності до реагування на пожежі та рятування людей, озброєння, майна, інфраструктури, пожежній профілактиці, всебічного забезпечення військових пожежників всім необхідним для якісного та ефективного виконання ними завдань за призначенням, ну і звичайно розвитку Військової пожежної охорони, яке супроводжується відповідним фінансовим забезпеченням цих заходів [7]. Прогрес (успіх) та відповідний високий рівень забезпечення пожежної безпеки є результатом якісного та ефективного законодавства цих країн, яке стосується Військової пожежної охорони.

Досвід країн ЄС та НАТО чітко дає зрозуміти, що підтримувати та фінансувати заходи пожежної безпеки в секторі оборони значно вигідніше та стабільніше, а в цілому дешевше для держави, ніж ліквідувати наслідки пожеж в секторі оборони, які завдають збитків та втрат стратегічних масштабів.

Життєво важлива потреба змін (доповнення) до існуючих законодавчих актів (Кодекс цивільного захисту України) або підготовка проекту нового Закону України, що регламентує існування та функціонування окремого виду пожежної охорони – окремої інституції, з делегуванням їй функцій та завдань Державної пожежної охорони на об'єктах сектору оборони України, як це визначено законодавством всіх провідних країн Європейського Союзу та НАТО, під загальною координацією діяльності і функціонування Міністерства оборони України та відповідним профільним контролем з боку центрального органу виконавчої влади що забезпечує реалізацію державної політики в сферах гасіння пожеж, пожежної безпеки.

Додаткове вивчення та використання досвіду країн ЄС та НАТО, з метою приведення моделі управління до відповідних вимог функціонування (синергії) та взаємодії (координації, гармонізації і інтегрування).

Багатомільярдне надходження у вигляді озброєння, військової техніки, сучасних технологій, військового майна та іншої допомоги від Західних партнерів та дружніх країн вже в Україні, і його необхідно захистити, в тому числі і від небезпечних факторів пожежі. Це авторитет оборонного відомства, спроможність постійно та безперервно виконувати свої завдання Збройним Силам України та Державній спеціальній службі транспорту. Це відповідальність України, тобто системи державного управління.

Збереження людського життя і військового потенціалу Збройних Сил України, який є ключовим фактором у створенні передумов до постійного та безперервного забезпечення функціонування Сил оборони України, і є одним із найголовніших завдань, яке сьогодні виконує наша країна, забезпечуючи щоденне просування Сил оборони України та звільнення нашої землі від ворога.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних “Законодавство України”/ ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 06.12.2023)
2. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-17. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення 06.12.2023)
3. <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230820-vynyshhuvach-f-16-harakterystyky-ozbroynnya-ta-czina/> (дата звернення 06.12.2023)
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052 “Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій” (зі змінами), URL:https://ips.ligazakon.net/document/KP151052?an=9&ed=2022_09_13 (дата звернення 06.12.2023)

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671 “Про затвердження Положення про Міністерство оборони України” (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 730), URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.12.2023)

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 106 “Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.12.2023)

7. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1125341/20221209-DSA02_DFSR_Aerodrome_Rescue_Firefighting_Regulations-V3.0.pdf, https://www.faa.gov/airports/airport_safety/aircraft_rescue_fire_fighting (дата звернення 06.12.2023)

8. Міністерство національної оборони Республіки Польща, Офіційний сайт, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa> (дата звернення 06.12.2023)

9. Військова інспекція пожежної охорони Міністерства національної оборони Республіки Польща, Офіційний сайт, URL:<https://iwop.wp.mil.pl/pl/> (дата звернення 06.12.2023)

10. Вільчинська М. Військова пожежна охорона в системі протипожежної охорони Міністерства національної оборони та системі протипожежної охорони країни. Варшава, Оборонні знання, с. 62-84, 2015, URL:<http://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element/baztech-40fc2911-9ef7-4cda-8aca-97fbf86846b1>(дата звернення 06.12.2023)

Пірко А.М.,
аспірант спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: Кронівець Т.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ – НЕВІДКЛАДНА ВИМОГА ВОЄННОГО ЧАСУ

Україна має тисячолітню історію державотворення та ще з часів Київської Русі мала військовий суд, який зосереджувався у Великого князя. Саме наша держава зупинила Золоту орду від завоювання Європи і як наслідок на століття втратила свою державність. За часів Речі Посполитої запорозькому козацтву за вірну й хоробру лицарську службу, якою запорозькі козаки знищили сильні варварські війська в нагороду було даровано привілеї власного судочинства...» [1, Т. 2. С. 76] .

З часів Козацької держави Україна не мала власних державних інституцій, зокрема, судів, попри певні спроби їх відновлення в часи Української народної республіки лише з проголошенням незалежності в 1991 році наша держава отримала радянські органи влади, в т. ч. суди.

Проте замість активної розбудови державних органів Україна спромоглася єдиною у світі відмовитись від третього ядерного потенціалу, зменшити майже в десять раз практично мільйонну армію, ліквідувати інституції, які забезпечували її діяльність, зокрема, військові суди.

Зрештою 2014 році Україна стала об'єктом військової агресії російської федерації і попри те, що широкомасштабна війна почалась у 2022 році наша держава досі не відновила систему військової юстиції, яка вкрай необхідна в умовах воєнного стану, в т. ч. військові суди.

Наразі Збройні сили України та інші військові формування, створені згідно закону далеко перевищують мільйон осіб, а судочинство щодо них продовжують здійснювати суди загальної юрисдикції, переважно, судді місцевих судів.

Введення в Україні 24.02.2022 року воєнного стану, існуючі ризики для держави, поточний стан її збройних сил та стан розгляду військових справ існуючими судами усталили в думці більшість науковців і правників щодо потреби відновлення військових судів в Україні. Проте механізми реалізації державної політики у цій сфері є дискусійними, тому нагальним є напрацювання відповідних пропозицій у даному питанні.

Стаття 124 Конституції України передбачає, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, але створення надзвичайних та особливих судів не допускається [2].

Стаття 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає систему судоустрою, яку складають місцеві суди, апеляційні суди і Верховний Суд [3].

Указом Президента України № 900/2010 від 14.09.2010 року [4] військові суди в Україні було остаточно ліквідовано.

Важко погодитись з думкою деяких науковців про переконливість аргументів остаточної ліквідації військових судів.

В статті «Військові суди в Україні: очікування та реалії» Фідря Ю.О. зазначає, що перший і найбільш поширений аргумент ліквідації військових судів – це невідповідність цих судів положенню статті 125 Конституції України, у якому йдеться про те, що створення надзвичайних та особливих судів не допускається. В подальшому сам автор висловлює сумнів, як він зазначає, в притомності даного аргументу, адже військові суди існували протягом 15 років від дати ухвалення Конституції України [5, с. 6].

В дійсності законодавство України ніколи не визначало військові суди як надзвичайні або особливі. На моє переконання, практичної потреби ліквідації військових судів не було, виходом з ситуації зменшення кількості військових справ могло бути скорочення чисельності штату військових судів, їх переведенням до місцевих загальних судів як спеціалізованих суддів, створення військових палат апеляційних судів та відповідного Вищого військового суду як суду касаційної інстанції при Верховному суді України.

Як зрештою підтвердили наступні події ліквідація військових судів була одним з елементів послаблення обороноздатності держави перед військовою агресією.

Після початку військових дій в 2014 році і до повномасштабної збройної агресії в 2022 році ініціатива відновлення військових судів існувала, але не мала результату.

Так, 30.01.2015 року внесено проект Закону України № 1896 «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" (щодо відновлення в системі загальної юрисдикції військових судів)», який передбачав відновлення військових судів фактично у їх попередній структурі. Цей законопроект був відхилений і знятий з розгляду 15.09.2015 р.

Інший проект Закону України № 2557 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань» був знятий з розгляду 21.01.2017 року через прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя» та у новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус судів».

01.06.2018 року внесено проект Закону № 8392-1 про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо утворення військових судів, який передбачав створення Вищого військового суду як апеляційної інстанції та військової судової палати Касаційного кримінального суду

Верховного суду як касаційної інстанції. Даний законопроект було відкликано 29.08.2019 року.

08.06.2017 року під час проведення круглого столу на тему: "Військове правосуддя в Україні: актуальні проблеми організації та здійснення" в Комітеті Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки присутні акцентували увагу на проблемах збереження секретності важливих військових справ, що важко досягнути у місцевих судах, відсутності відповідного досліду вирішення військових справ судьями місцевих судів [6, с. 1].

Проте навіть після обрання нового складу Верховної ради України та практичної можливості діючої влади відновити військові суди до даного питання повернулись лише після введення воєнного стану в Україні.

27.01.2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці». Даний Закон суттєво посилив відповідальність за військові злочини, тому ціна помилки суду у таких справах значно зросла.

Однак незважаючи і на це закон про відновлення військових судів досі не прийнято.

Натомість 13.09.2023 року до Верховної ради України внесено проект Закону України № 10042 «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України», який визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи побудови та функціонування системи Військової юстиції України. Стаття 9 даного законопроекту стосується військових судів та передбачає те, що військові суди утворюються та комплектуються, виходячи з реальних обсягів судової роботи і чисельності військовослужбовців військових формувань утворених відповідно

до законів України, дислокованих на території, яку обслуговують відповідні військові суди. Систему, особливості організації і діяльності та кількісний склад військових судів визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

В п. 2 прикінцевих положень даного законопроекту профільним комітетам рекомендовано протягом трьох місяців з дати набрання ним чинності розробити та вести на розгляд Верховної ради України законопроекти про внесення змін та доповнень, зокрема, до закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Вважаю, що даний законопроект є прогресивним і відповідає реаліям сьогодення, адже передбачає створення власне системи Військової юстиції України: військової поліції, військової контррозвідки, військової прокуратури, військових суддів та військових адвокатів, які займатимуться виключно правничою допомогою військовослужбовцям і іншим пов'язаним категоріям осіб.

Разом з тим, даний Закон є хоч і важливим, однак можна сказати перший кроком, адже для його реалізації необхідно прийняти відповідні закони про створення вищевказаних органів, в т. ч. військових судів, низку підзаконних актів і виділити необхідне фінансування та матеріально-технічну базу.

В питанні відновлення військових судів визначальним є структура таких судів.

Боброва Ю. Ю., Бобров Ю. в праці «Військові суди як виклик сьогодення в умовах збройної агресії РФ проти України: історична ретроспектива та генеза розвитку» [7, С. 20] рекомендують наступне.

В Україні слід врахувати необхідність забезпечення діяльності триланкової моделі військових судів: окружні військові суди, апеляційний військовий суд, Касаційний військовий суд у складі Верховного Суду. Саме така модель повністю відповідає існуючій раніше в нашій державі системі

судоустрою, яка ефективно діяла протягом 1991–2010 років, забезпечить належний захист прав свобод, інтересів військовослужбовців та сприятиме утвердженню законності і правопорядку в армійських колективах. Крім того, запропонована модель поглиблюватиме демократичний цивільний контроль за Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони держави.

Місце військових судів в системі судової влади України – це суди загальної юрисдикції, з урахуванням суб'єкта військової служби – військовослужбовця (військовозобов'язаного чи резервіста під час проходження ними військових зборів), службовця Збройних Сил України – при виконанні ним своїх службових обов'язків чи вчинення кримінального правопорушення на території військової частини (установи), а також учасника незаконних військових формувань (комбатанта) на тимчасово окупованих територіях України.

Погоджуюсь з тим, що така триланкова модель військових судів є оптимальною, вже продемонструвала свою дієвість. Однак видається, що така модель може бути створена лише в майбутньому, а наразі, за умов воєнного стану, кадрового голоду в судах та хронічного недофінансування, доречно відновити військові суди в складі існуючих судів. З огляду на незавершену реформу всієї судової системи України доцільно під час створення окружних місцевих судів ввести в них спеціалізацію суддів по розгляду цивільних, кримінальних і військових справ. Аналогічно доцільно сформувати відповідні палати у апеляційних судах, а в складі Верховного суду створити Касаційний військовий суд. За таких обставин військові судді зможуть використовувати наявну матеріальну-технічну базу, кадри та ресурси існуючих судів, в найближчій перспективі забезпечити належний судовий розгляд військових справ.

Безумовно, що вирішення військових справ є нагальною потребою, адже бойові дії за участі військовослужбовців тривають щодня і вони мають бути

впевненими в тому, що будуть захищені Законом, а за порушення Закону буде невідворотне покарання.

Підсумовуючи викладене, вважаю, що для відновлення військових судів потрібно невідкладно приймати Закон, який буде системно регламентувати діяльність системи військової юстиції України, розробляти і вносити на розгляд Верховної ради України проект Закону України про внесення відповідних змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», приймати низку підзаконних актів, виділяти необхідне фінансування та матеріально-технічну базу.

Список використаних джерел:

1. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: у 3-х т. Київ, 1990. Т. 2. С. 76.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Указ Президента України В. Януковича №900/2010 від 14.09.2010 року
5. Військові суди в Україні: очікування та реалії» Фідря Ю.О. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/369>
6. Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки 08 червня 2017 Про результати проведення круглого столу на тему: «Військове правосуддя в Україні: актуальні проблеми організації та здійснення» URL: <https://komnbor.rada.gov.ua/print/72843.html>.
7. Боброва Ю. Ю., Бобров Ю. в праці «Військові суди як виклик сьогодення в умовах збройної агресії рф проти України: історична ретроспектива та генеза розвитку». URL:

<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8761/1836-2-1?inline=1>

Савишен Я. О.,
аспірант спеціальності «Публічне управління та адміністрування» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: Климчук О.В.,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

РОЛЬ БІЗНЕСУ ТА ДЕРЖАВИ В ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Останні роки відзначилися стрімким розвитком цифрових технологій в українському суспільстві, що суттєво впливає на різні аспекти життя. Цифрові засоби комунікації стали не просто зручністю, але й основним засобом спілкування, роботи та отримання інформації для багатьох громадян. Згідно з результатами дослідження цифрової грамотності українців, які були опубліковані Міністерством цифрової трансформації України, станом на грудень 2023 року, 93% дорослого населення країни від 18 до 70 років володіють цифровими навичками [1, 2]. Соціальні мережі, онлайн-платформи для державного управління, освіти та розваг, цифрові сервіси у сфері медицини та бізнесу стали невід'ємною частиною повсякденного життя українців і продовжують невідпинно розширюватись та розвиватись.

Тлумачення поняття «цифровізація» містяться у законодавчій базі, зокрема, в Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та

затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17.01.2018 № 67-р зазначається: «Цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [3]. Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються процесів цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку. Цифровізація є загальносвітовим визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності інформаційно-комунікаційних технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, доступність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності» [3, 4].

Проблематика належного захисту прав людини у контексті цифрової трансформації суспільства набуває особливої актуальності в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та впровадження цифрових інструментів у різні сфери життя й діяльності суспільства. У сучасних умовах, коли цифрові технології стають все більш важливими та невід’ємними у всіх сферах людської діяльності, ефективна взаємодія між бізнесом, державою та зацікавленими сторонами є ключовою умовою для забезпечення прав та свобод людини в цифровому просторі.

Розглядаючи вплив цифрової трансформації на різні сфери, необхідно визнати, що збільшення доступності та використання цифрових ресурсів породжує не лише суттєві переваги, але й нові виклики у сфері захисту прав людини. Зростання кількості особистих даних, їх збір та обробка відкриває проблеми щодо забезпечення конфіденційності та приватності. Також, з

поширенням штучного інтелекту та алгоритмів прийняття виважених управлінських рішень, виникає питання про прозорість цього процесу та можливість втручання у приватне життя.

В результаті цього, роль держави у захисті прав людини в умовах цифровізації суспільства має включати в себе створення, впровадження, нагляд та моніторинг за регулятивними рамками щодо надійного захисту особистих даних та приватності кожного громадянина. Як наслідок, законодавча гілка влади держави має приймати відповідні законодавчі акти, які визначатимуть стандарти обробки даних, забезпечуватимуть права користувачів на контроль та доступ до своїх особистих інформаційних ресурсів, а також встановлюватимуть відповідальність за порушення цих норм.

Зокрема, прикладом такого законодавства є Загальний регламент з питань захисту даних (GDPR), який був прийнятий Європейським Союзом у 2016 році. Цей регламент став ключовим кроком у регулюванні обробки особистих даних та приватності громадян країн-членів ЄС. GDPR встановлює чіткі та суворі вимоги до збору, обробки та зберігання персональних даних, а також визначає права осіб на контроль за своєю особистою інформацією. Основні принципи GDPR включають згоду на обробку даних, право на доступ та виправлення інформації, обмеження обробки даних до необхідного мінімуму, обов'язок надійного зберігання даних, а також відповідальність за порушення встановлених правил і вимог [5]. Поряд із цим, держава відповідає за нагляд та забезпечення дотримання цих нормативних вимог з боку усіх організацій, які працюють з особистими даними громадян Європейського Союзу.

Національне законодавство України стосовно захисту даних теж має велике значення у контексті цифрової безпеки та прав людини. Наприклад, в Україні діє Закон “Про захист персональних даних”, який регулює збір, зберігання, використання та захист особистих даних громадян [6]. Цей закон встановлює основні принципи обробки персональних даних та вимоги до їх

обробки, подібні до європейських норм GDPR, але на рівні вітчизняного національного законодавства.

Щодо GDPR, то потрібно відзначити, що цей регламент застосовується до всіх без виключення організацій, які обробляють особисті дані громадян Європейського Союзу, навіть якщо вони розташовані поза межами ЄС. Це означає, що компанії в Україні, якщо вони працюють з особистими даними європейців, також повинні дотримуватися чинних вимог GDPR. Інтеграція та імплементація принципів GDPR із національним законодавством України забезпечує високий стандарт захисту персональних даних та приватності громадян, що є важливим кроком у подальшому збереженні та гарантуванні прав людини у цифровій епохи.

У контексті захисту прав людини в умовах цифровізації сучасного суспільства роль бізнесу, особливо малого та середнього, набуває великого значення та нормативно-правової відповідальності [7]. Приватні компанії мають нести повну юридичну відповідальність у збереженні конфіденційності та безпеки особистих даних користувачів, що є одним з фундаментальних аспектів захисту прав людини в цифровій епосі. На перспективу бізнес повинен активно працювати над внутрішніми механізмами безпеки даних, постійно вдосконалювати процеси, інструменти та системи, щоб запобігати можливим порушенням, несанкціонованим проникненням та витокам інформації.

Важливо враховувати той факт, що бізнес також має нести відповідальність перед користувачами та суспільством загалом. Він може активно сприяти постійній освіті громадськості щодо дотримання першочергових принципів цифрової безпеки, пояснювати права користувачів та впроваджувати етичні стандарти в обробці даних. Бізнес виступає як ключовий учасник у забезпеченні захисту особистих даних та приватності громадян, тим самим виконуючи важливу роль у забезпеченні та підтримці прав людини в цифровому світі.

Отже, рівнопартнерська взаємодія між державою та бізнесом є важливим елементом у створенні ефективних механізмів захисту особистих даних та приватності в сучасному цифровому суспільстві. Лише узгоджені спільні зусилля цих двох суб'єктів управлінської діяльності можуть забезпечити ефективну безпеку, прозорість та дотримання прав та свобод людини в цифровому просторі, створюючи тим самим сприятливі умови для розвитку цифрової екосистеми на користь кожного громадянина.

Список використаних джерел:

1. 93% українців володіють цифровими навичками: Мінцифри презентувала результати дослідження цифрової грамотності українців
[URL:https://www.kmu.gov.ua/news/93-ukraintsiv-volodiut-tsyfrovymy-navychkamy-mintsyfry-prezentovala-rezultaty-doslidzhennia-tsyfrovoi-hramotnosti-ukraintsiv](https://www.kmu.gov.ua/news/93-ukraintsiv-volodiut-tsyfrovymy-navychkamy-mintsyfry-prezentovala-rezultaty-doslidzhennia-tsyfrovoi-hramotnosti-ukraintsiv).

2. Климчук О.В. Сучасні аспекти використання інформаційних систем і технологій в управлінні. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. С. 170-171.

3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження, концепція від 17.01.2018 №67-р. Офіційний вісник України. 2018. № 16. ст. 560.

4. Климчук О.В. Сучасні тренди та глобалізаційні виміри управління інформаційними технологіями і системами в Україні. *Економіка і організація управління*. 2021. № 1 (41). С. 72–85. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.1.7>.

5. Regulation (EU) 2016/679 of the European parliament and of the council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).
URL: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.

6. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

7. Климчук О.В. Сучасні процеси розвитку в Україні інформаційних систем і технологій в управлінні підприємствами. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*. Ред. колегія О.С. Волошкіна та ін. Київ: ІТТА, 2021. С. 199-201.

Юськов Д. С.,
*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
спеціальності «Публічне управління та адміністрування»
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЗАМОВНИКИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ (В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ)

Громадянське суспільство та його інститути є важливим суб'єктом вироблення та реалізації публічної політики у демократичній державі. Поряд з органами державної влади та органами місцевого самоврядування вони, як і інші актори публічної політики, беруть безпосередню участь у публічному регулюванні різних сфер суспільного життя. Як вважають В. Кононенко та С. Лапшин «патерналістський принцип державного управління в сучасних

умовах доповнюється саморегуляцією суспільства. Все частіше об'єднання громадян виконують функції, які, як правило, відносилися до сфери відповідальності державного сектору» [9]. Цілком погоджуємося з окремими авторами, які стверджують, що роль громадянського суспільства полягає як у демократичній легалізації дій держави, так і опору дій державі, що шкодять розвитку суспільства [1, с. 133].

В реалізації права на освіту в демократичній державі інститути громадянського суспільства беруть участь не тільки як один з елементів концепції державно-громадського управління, а й виступають замовниками освітніх послуг. На жаль, в сучасних умовах існує величезний розрив між міжнародними правовими зобов'язаннями країн щодо забезпечення загальної безплатної та якісної освіти та реальністю забезпечення такої освіти для всіх. Саме тут громадянське суспільство відіграє вирішальну роль, де воно є важливим учасником процесів соціальної підзвітності та слідкує за ефектом створення рівності та за ефективністю політики в сфері державної освіти [2]. Водночас ми підтримуємо тезу, яка запропонована у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016 р.), що «громадська складова в управлінні освітою інституційно не розвинута, що не дає громадськості відповідально й ефективно впливати на стан освітянських справ» [5, с. 18].

Однак міжнародна спільнота активно пропагує залучення інститутів громадянського суспільства до співпраці із закладами вищої освіти. Так, авторитетна міжнародна організація та спеціалізована структура Організації Об'єднаних Націй (ООН) ЮНЕСКО, яка серед інших завдань відповідає за співпрацю своїх членів-держав у галузі освіти, наголошує на необхідності взаємодії та партнерських стосунків із різними категоріями стейкхолдерів для виконання соціальної ролі вищої освіти. У підсумковому документі Міжнародної конференції у 2009 р. (World Declaration on Higher Education, 2009, WCHE2009),

яка була проведена ЮНЕСКО, було зазначено, що «вищій освіті належить створити взаємовигідні товариства (партнерства) з громадами і громадянським суспільством для полегшення обміну і передачі знань», що своєю чергою передбачає активну участь інститутів громадянського суспільства як стейкхолдерів розвитку вищої освіти.

Поряд з тим, варто зазначити, що в умовах формування демократичної держави, де економіка, як правило, базується на ринкових принципах, а освіта є товаром, який можна вигідно продати, роль інститутів громадянського суспільства зростає. Вони беруть безпосередню участь у визначенні фахівців, необхідних для розвитку суспільства. Інститути громадянського суспільства стають важливим суб'єктом суспільного замовлення освітніх послуг, оскільки бізнес, у тому числі й освітній бізнес, спрямований переважно на отримання прибутку, а не стільки на задоволення суспільних запитів. Саме громадянське суспільство, через гнучкість і здатність до адаптації, стає все більш цінним перед формуванням нових викликів. У цих умовах інститути громадянського суспільства мають стати суттєвою ланкою забезпечення співпраці суспільства з державою, у тому числі через забезпечення їх доступу до управління освітою, але це своєю чергою можливе за умови формування у державі «соціального партнерства як феномену демократії» [5, с. 18]. Вважаємо, що тут у пригоді має стати досвід США, де роль інститутів громадянського суспільства є надзвичайно важливою. Їх функції зводяться не тільки до замовлення освітніх послуг, а й включають проведення різноманітних заходів:

- досліджень сфери освіти;
- надання грантів учням, вчителям та школам;
- надання освітніх послуг;
- захист прав та свобод учасників освітнього процесу;
- впровадження окремих навчальних практик;
- вплив на громадську думку або лобіювання тощо [6, с. 18].

Якість освіти має безпосередньо відповідати запитам суспільства. Так у Законі України «Про вищу освіту» вказано, «якість вищої освіти – відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та / або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам *заінтересованих сторін і суспільства* (виділено автором), що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» [3].

Забезпечення якості освіти є важливим елементом надання освітніх послуг. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» «система забезпечення закладом вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти» [3]. Згідно із вказаним нормативно-правовим актом до складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти обов'язково мають входити три особи, які обираються з-поміж представників всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців (ст. 19) [3]. Отже, представники інститутів громадянського суспільства представники інститутів громадянського суспільства з одного боку безпосередньо впливають на роботу Національного агентства, з іншого – безпосередньо мають вплив на якість освіти у закладах вищої освіти через залучення до процедур оцінювання якості освітніх програм.

Згідно з статтею 41 Закону України «Про освіту» (2017 р.) інститути громадянського суспільства можуть залучатися до забезпечення якості освіти через такі інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти: громадську акредитацію закладів освіти, зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, моніторинг якості освіти, громадський нагляд [7]. До того

ж Закон прямо зобов'язує заклади вищої освіти здійснювати свою діяльність на принципах прозорості та інформаційної відкритості. Вони «формують відкриті та загальнодоступні ресурси з інформацією про свою діяльність та оприлюднюють таку інформацію» [7].

Важливим інструментом впливу інститутів громадянського суспільства на забезпечення реалізації права на освіту є участь інститутів громадянського суспільства у формуванні програмних компетентностей та результатів навчання освітніх програм, які дають право на присудження чи присвоєння визначеної освітньою програмою освітньої або освітньої та професійної кваліфікації; визначенні переліку освітніх компонентів, їх логічної послідовності; пропозицій щодо вибіркового освітніх компонентів програми, участь в акредитації програми як стейкхолдерів тощо. Вважається, що обидва суспільні актори, ЗВО та ГО, виконують схожу функцію – сприяють суспільному прогресу та здійсненню соціально-економічних, культурно-політичних, просвітницьких, технологічних та інших трансформацій за допомогою різних способів та практик [4, с. 102]. Помінова І. І., Зарецька Л. М. вважають, що «громадські організації виступають сьогодні важливим суб'єктом, який контролює якість навчального процесу, рівень знань випускників і їх відповідність запитам сучасного ринку праці й надає пропозиції щодо постійного вдосконалення кожного актора та їх взаємодії» [8, с. 10]. Тому, налагодження вигідного партнерства потрібно і громадянському суспільству, і закладу освіти, і суспільству та державі загалом.

Отже, роль та значення інститутів громадянського суспільства в реалізації права на освіту є надзвичайно важливими. В умовах демократичної держави вони виступають не тільки учасниками формування та реалізації публічної політики у сфері вищої освіти, а і є замовниками освітніх послуг як посередник між трьома макросередовищами: суспільством – державою – бізнесом. Вважаємо, що прямими завданнями громадянського суспільства у

цьому контексті є вплив на підготовку кваліфікованих фахівців, які забезпечать соціальні інтереси суспільства та будуть вигідними як державі, так і бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Kononenko, V., Yaremenko, O., Zinko, Y., Lapshin, S., & Ostapenko, O. (2023). Formation of civil society in Ukraine in the post-soviet period. *Amazonia Investiga*, 12(65), 131-140. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.65.05.13>.
2. Bente Sørensen. The role of civil society in ensuring education for all. *Education Out Loud*. URL: <https://educationoutloud.org/role-civil-society-ensuring-education-all>.
3. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
4. Трима К. Міжнародний дискурс щодо співпраці закладів вищої освіти та громадських організацій у сфері вищої освіти. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». 2019. Вип. 2 (8). С. 102-107.
5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.
6. Аналітична записка «Порівняльний аналіз моделей державно-громадського управління середньою освітою в США та Україні. Department For State. Center for educational initiatives. Європейський діалог. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/01/Porivnyalniy-analiz-modeley-derzhavno-gromadskogo-upravlinnya-serednoyu-osvitoyu-v-SSHA-ta-Ukrayini.pdf>.
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
8. Помінова І. І., Зарецька Л. М. Роль інститутів громадянського суспільства в розвитку вищої освіти. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2019. № 4. С. 8-13.

9. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713>. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.1.

Задворний А.О.,

*магістрант спеціальності «Менеджмент в юридичній діяльності»
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

Науковий керівник: Климчук О.В.,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Господарська діяльність будь-якого підприємства в ринкових умовах пов'язана із постійною розробкою, прийняттям та подальшою реалізацією управлінських рішень. Саме від вчасності, професійності та компетентності менеджера під час прийняття управлінських рішень у різних ситуаціях буде залежати поточна та перспективна конкурентоспроможність підприємства, ефективність його подальшого функціонування та зростання прибутковості. Відтак, окреслена ситуація викликає значний інтерес до проблематики забезпечення якісних підходів у процесі розробки та прийняття управлінських рішень, що в кінцевому рахунку буде загалом визначати ефективність використовуваної системи менеджменту в підприємницькій діяльності.

Світова економічна практика вказує на той факт, що у більшості випадків запровадження системного переходу до приватної власності та підприємницької діяльності створює передумови для прийняття найефективніших управлінських

рішень та реалізації організаційно-управлінських моделей господарювання [1]. Для забезпечення ефективних процесів управління діяльністю сучасних підприємств вирішальне значення мають новітні знання та вміння ведення господарської діяльності на технологічному та менеджерському рівні з високою продуктивністю праці для забезпечення конкурентних переваг на внутрішніх та зовнішніх ринках. Вдосконалення системи управління на всіх рівнях виступає значним резервом щодо підвищення ефективності діяльності підприємств, а якість менеджерської діяльності загалом буде визначатися прийнятими оперативними, плановими, стратегічними та організаційними рішеннями [2, 3].

В сучасних умовах ефективність управлінських технологій у значній мірі залежить від якості інформаційного забезпечення, тому що наявність своєчасної та достовірної економічної інформації є одним із найважливіших чинників конкурентної діяльності підприємства. Використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у сфері управління підприємствами дає можливість оперативніше забезпечувати їх релевантною інформацією, раціоналізувати механізми її обробки та систематизації [4]. Інформаційні системи і технології охоплюють усі види діяльності та прийняття управлінських рішень. Саме із появою та постійним вдосконаленням персональних комп'ютерів, інформаційні технології отримали новий вектор розвитку, що дозволило налагодити швидкий, об'ємний і надійний зв'язок між елементами інформаційних систем та перейти на більш гнучкі методи ведення управлінської діяльності [5].

Механізм підготовки та прийняття управлінських рішень виступає складовою частиною системи управління підприємством, що містить в собі не лише матеріальний аспект системи (засоби, методи, технології прийняття рішень), а й внутрішній (суб'єктивний) аспект, пов'язаний із тим, що до складу системи входять особи, які приймають управлінські рішення, наділені правом вибору та свободою волевиявлення. Цей аспект часто стає причиною багатьох конфліктних ситуацій під час підготовки та прийняття управлінських рішень, в

основі яких лежить не тільки матеріальний, а й когнітивний аспект, що формує свідому чи несвідому поведінку індивідуумів [6].

Відтак, сучасні умови підприємницької діяльності породжують цілу низку гострих соціально-економічних проблем, вимагаючи нагальної розробки нових і вдосконалення вже існуючих систем, методів, прийомів та інших засобів управління, спрямованих на постійне підвищення його ефективності, враховуючи, передусім організаційні та правові аспекти. При цьому, організаційні аспекти полягають в організуванні розробки та виконання управлінського рішення, а правові аспекти – висвітлюють ієрархічні відносини між різними рівнями системи керування й окремими посадовими особами у підготовці та прийнятті управлінських рішень.

Таким чином, управлінське рішення є кінцевим «продуктом» управлінської праці, яке в значній мірі залежить від організаційно-правових аспектів. Від вчасності прийняття та реалізації управлінських рішень залежить стає функціонування та подальший розвиток підприємства. Постійне покращення організаційно-правових процесів прийняття управлінських рішень буде зумовлювати підвищення якості управлінської діяльності, отримання конкурентних переваг на ринку та зростання ефективності підприємства загалом.

Список використаних джерел:

1. Климчук О.В. Управлінські аспекти формування економіко-енергетичної безпеки України на засадах розвитку біоенергетики: Монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. 576 с.

2. Сухачова О. О. Галузеві особливості розробки та прийняття управлінських рішень на підприємствах сфери зв'язку України. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 70–77. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).70-77](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).70-77).

3. Levytska I.V., Klymchuk A.O., Klymchuk O.V. Functions of salary at machine-building enterprises in formation of motives and stimules of personnel.

Bulletin of Zaporizhzhia National University. Economic sciences. 2019. № 4 (44), Pp. 154-159. DOI <https://doi.org/10.26661/2414-0287-2019-4-44-24>.

4. Климчук О.В. Сучасні тренди та глобалізаційні виміри управління інформаційними технологіями і системами в Україні. *Економіка і організація управління.* 2021. № 1 (41). С. 72–85. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2021.1.7>.

5. Климчук О.В. Сучасні процеси розвитку в Україні інформаційних систем і технологій в управлінні підприємствами. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: тези доповідей I Міжнар. наук.-практ. онлайн-конференції.* Київ: ІГТА, 2021. С. 199-201.

6. Жовковська Т. Т. Методологія прийняття управлінських рішень за рефлексивного підходу. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Міжн. економічні відносини та світове гос-во.* 2018. Вип. 19. Част. 1. С. 146–151.

Романович А. А.,

*магістрант спеціальності «Менеджмент в юридичній діяльності»
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

Науковий керівник: Климчук О.В.,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ В УКРАЇНІ

Розширення світових процесів глобалізації національних економічних систем та домінування в державній політиці демократичних країн світу інноваційно-інвестиційного розвитку виступає запорукою подальшого планетарного прогресу в економічній діяльності. Сучасні результати комплексного аналізу щодо формування та зростання світової

конкурентоспроможності звертають увагу на поступове домінування нецінових факторів у структурі формування конкурентоспроможності, що відзначаються новизною, практичністю та високоякісними показниками виробленої продукції або наданих послуг, її наукоємністю, високою технологічністю, екологічністю тощо. В сучасних умовах господарювання та розвитку ринкових відносин конкуренція виступає головним атрибутом ефективного функціонування економічної системи та складовим компонентом механізму подальшого розвитку ринкової економіки. За таких умов підприємства мають шукати інноваційні та інвестиційні інструменти розвитку, які б забезпечували постійний процес зростання конкурентоспроможності, що, передусім, є фундаментом у нарощуванні успіху суб'єкту господарювання як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках [1, 2].

Постійне загострення й нарощування конкурентної боротьби між підприємствами, галузями, регіонами і навіть країнами та континентами, глобалізаційні процеси, значна нерівномірність економічного розвитку – це неповний перелік якісних змін, що відбуваються у сучасних економічних системах. Внаслідок трансформації суспільних та політичних відносин сформувалась така ринкова економічна система, яка покликана здійснювати моніторинг та регулювати конкурентну поведінку всіх економічних суб'єктів ринкових відносин, забезпечувати законні гарантії свободи економічної діяльності кожного з них.

Нормативно-правові процеси управління класичною економічною системою як на рівні держави, так і на рівні окремого підприємства відзначаються одночасним прагненням до мінімізації витратків та максимізації прибутків. Домогтися такого співвідношення можливо лише за умови вибору оптимальних управлінських рішень, що можливо під час розробки та побудови оптимізаційних прогностичних моделей з урахуванням реальних обмежень, що існують на ринку у визначений період часу. При цьому регуляторна функція

виступає однією з ключових функцій управління, яка зумовлює стабілізацію господарської діяльності, підтримує динамічність та відповідний рівень ефективного функціонування будь-якої зовнішньої або внутрішньої економічної системи у всіх сферах суспільного життя [3, 4].

Відповідно до вітчизняного законодавчого трактування (Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [5]), «державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання й усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією й відповідними законами України».

Державна урядова політика має здійснювати економічне, фінансово-бюджетне, фіскальне, грошово-кредитне регулювання, яке в комплексі має забезпечити макроекономічну динаміку зростання конкурентоспроможності та розширене відтворення суспільного виробництва. Наразі інституція держави, враховуючи звичне виконання нею традиційних адміністративних функцій щодо законодавчого захисту прав власності, підтримання прозорих умов функціонування ринку та протидії монополізму, здійснює свою політику далеко за межами ринкових відносин, тому діяльність та регуляторний вплив тісно пов'язаний з цілою низкою неринкових взаємодій, які реалізуються через запровадження дієвих економічних функцій щодо зростання конкурентоспроможності на різних рівнях державного управління [6].

В Законі України «Про захист економічної конкуренції» визначено, що конкуренція (економічна конкуренція) – це «змагання між суб'єктами

господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку». Загалом цим Законом України регулюються відносини органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю із суб'єктами господарювання; суб'єктів господарювання з іншими суб'єктами господарювання, із споживачами, іншими юридичними та фізичними особами у зв'язку з економічною конкуренцією [7].

При цьому основними перевагами конкуренції в ринкових умовах будуть такі: найкраще узгодження виробничих і стратегічних планів виробників з кінцевими потребами покупців; найбільш ефективне та оптимальне витрачання усіх видів ресурсів; найоптимальніший розподіл доходу (прибутку) між виробниками відповідно до їх кінцевих економічних і фінансових показників [8].

Таким чином, державні процеси нормативно-правового регулювання конкурентоспроможністю – це багатоаспектне та комплексне явище, яке об'єднує в собі економічні, фінансові, правові, адміністративні та нормативні регулятори, що загалом забезпечують ефективне функціонування національної економіки, соціальний захист населення та політичну незалежність. Правова система управління конкурентоспроможністю вимагає конструктивного переходу від регламентації господарсько-фінансової діяльності юридичних і фізичних осіб до ринкового регулювання економічних процесів на основі прозорості законодавчої політики. Головною метою регуляторної політики щодо нарощування конкурентоспроможності має бути забезпечення переходу до регульованих ринкових процесів на різних рівнях державного управління на основі індикативного планування економічними системами.

Список використаних джерел:

1. Злидень І.М. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Економіка: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2018. Вип. 213. С. 75–81.
2. Климчук О.В. Економічна сутність розвитку інноваційних процесів у виробництві біопалива. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 8. С. 62-65.
3. Маркевич К. Нормативні та прикладні засади формування фінансової системи України в умовах сталого розвитку. Центр Разумкова, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/normatyvni-ta-prykladni-zasady-formuvannia-finansovoi-systemy-ukrainy-v-umovakh-stalogo-rozvytku>.
4. Климчук О.В. Принципи формування енергетичної політики України на засадах конкурентоспроможності в умовах економічного розвитку. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. Вип. № 7 (11). С. 64–73.
5. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.07.2014 р. № 1160-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.
6. Климчук О.В. Розвиток та регулювання конкурентоспроможного виробництва біопалив: моногр. Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2017. 372 с.
7. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.
8. Климчук О.В. Управлінські аспекти формування економіко-енергетичної безпеки України на засадах розвитку біоенергетики: Монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. 576 с.

СЕКЦІЯ 2.

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Богомазова І. О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри медичного права
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Інститут допоміжних репродуктивних технологій (надалі – ДРТ) в Україні є комплексним, а отже, він врегульований нормами не лише медичного права, а й інших галузей. Так, елементи правового регулювання ДРТ зустрічаються у приписах конституційного, адміністративного, цивільного, сімейного права. До складу особливих елементів цього інституту належать відносини щодо застосування ДРТ; цивільно-правові договори та інші договори, які мають спрямованість на охорону здоров'я, на реалізацію репродуктивних прав, зокрема з використанням елементів договору про надання медичних послуг; встановлення походження дітей, зокрема після смерті осіб, яким належав генетичний матеріал, шляхом застосування ДРТ; захист репродуктивних прав правовими методами [12].

Відтак, ДРТ в Україні врегульовано, зокрема наступними нормативно-правовими актами:

- 1) Конституцією України (зокрема, ст. 3, 27, 49, 51) [2];
- 2) Цивільним кодексом України (наприклад, ст. 281, 284-286, 290) [15];
- 3) Сімейним кодексом України (ст. 123) [14];
- 4) Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (ст. 48) [3];

5) Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування ДРТ в Україні» від 09.09.2013 № 787 [6], який є спеціальним стосовно правового регулювання ДРТ та регулює відносини між пацієнтами (жінками, чоловіками) та закладами охорони здоров'я, які забезпечують застосування ДРТ, та визначає механізм і умови застосування ДРТ.

Отож, станом на теперішній час відсутній спеціальний законодавчий акт, який би регулював питання застосування ДРТ. Так, деякі аспекти застосування ДРТ регулюються законодавчими актами з різних галузей права, проте конкретно ДРТ врегульовано лише на підзаконному рівні. Станом на сьогодні чинні нормативно-правові акти в Україні стосовно ДРТ загалом спрямовані на закріплення права на застосування ДРТ та регулювання медичної сторони цього питання, полишаючи юридичний аспект без належної уваги [1, с. 25]. Така ліберальність національного законодавця та регулювання настільки важливого аспекту прав людини лише на підзаконному рівні виносить застосування ДРТ за межі прийнятих в європейських країнах норм моралі та етики [4, с. 105].

Водночас, справедливо буде відзначити спроби проектування такого закону, які час від часу здійснювались. Так, звертаємо увагу на наступні законопроекти:

- проект Закону про допоміжні репродуктивні технології (№ 8629 від 19.07.2018) – відкликано [8];
- проект Закону про допоміжні репродуктивні технології (№ 6475 від 28.12.2021) – не прийнято [7];
- проект Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій (№ 6475-1 від 11.01.2022) – не прийнято [9];
- проект Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство (№ 6475-2 від 13.01.2022) – не прийнято [10];
- проект Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство (№ 6475-д від 11.04.2023) – відхилений ВР України [11].

Автори усіх зазначених законопроектів сходяться на думці, що з огляду на достатньо високий рівень безпліддя в Україні, лікування із застосування ДРТ з кожним роком набуває обертів, на відміну від законодавства, що регламентує цю сферу, а відтак, прийняття спеціального закону, який би регулював цю сферу відносин, є надзвичайно важливим. Отож, до цього часу чинне законодавство не містить як визначення багатьох важливих термінів, що використовуються при застосуванні ДРТ, так і положень, здатних у повній мірі врегулювати настільки важливу сферу правових відносин [5].

Вважаємо за необхідне окремо виділити аспект застосування ДРТ щодо іноземців в Україні. Так, у зв'язку із популярністю України (до настання війни) серед іноземних громадян, зокрема, тих, у країнах громадянства яких ДРТ заборонені, як локації для медичного туризму з метою застосування ДРТ, необхідним є врегулювання випадків залишення дітей в Україні батьками, які відмовилися забрати новонароджених дітей, народжених у результаті застосування ДРТ.

Отож, у галузі застосування ДРТ існує об'єктивна потреба у прийнятті спеціального закону, у якому, зокрема, будуть охоплені та закріплені такі важливі аспекти, як: чітке визначення термінів та понять, що застосовуються у сфері ДРТ, умови і порядок застосування ДРТ; збереження інформації щодо застосування ДРТ як медичної таємниці та відповідальність за розголошення інформації, що стала відома медичному персоналу під час застосування ДРТ; правові аспекти донорства гамет та ембріонів, а також права й обов'язки донора; зберігання та криоконсервація донорських гамет та ембріонів; порядок їх використання; можливості щодо вибору статі майбутньої дитини; права осіб, щодо яких застосовуються ДРТ; право розпорядження ембріонами, створеними внаслідок застосування ДРТ, а також право на зберігання і використання гамет та ембріонів; право на вибір донора та інше [1].

Варто відзначити, що основним завданням вказаного закону має бути закріплення організаційних та правових засад регулювання сфери ДРТ, а саме умови та порядку застосування ДРТ, в тому числі методом сурогатного (замінного материнства), права і обов'язки осіб, щодо яких застосовуються ДРТ, умов та порядку здійснення донації репродуктивних клітин, розпорядження репродуктивними клітинами; захисту прав та законних інтересів громадян України та іноземців при замінному материнстві.

Відтак, існуюче національне законодавство вимагає ретельної перевірки та оновлення, оскільки у сфері застосування ДРТ виникає багато не лише правових, але й морально-етичних запитань, які неможливо вирішити однозначно. Проте у всякому разі законодавство повинне стояти на захисті прав батьків та найкращих інтересів дітей. Діяльність у цьому напрямі сприятиме підвищенню правової свідомості у досліджуваній сфері серед медичних фахівців, пацієнтів та громадськості щодо застосування ДРТ та етичних аспектів, пов'язаних з ним. Відтак, з огляду на фрагментарність правового регулювання на національному рівні та відсутність спеціального закону, який би комплексно регулював особливості застосування ДРТ в Україні, у нашої держави є гостра потреба прийняття такого закону.

Спеціальний закон про застосування ДРТ в Україні має гарантувати захист прав пацієнтів та донорів, зокрема, конфіденційність і інформованість. У свою чергу, розробка прозорих та відкритих правил є ключовою для збереження довіри громадськості до ДРТ та їхньої легітимності.

Беручи до уваги викладене, неможливо не згадати сучасні виклики, спричинені воєнним станом в Україні. Так, демографічна ситуація в Україні на сьогоднішній день є вкрай складною. Свіченням цього є зростання показників смертності та зниження народжуваності. Все це пов'язано з війною, виїздом за кордон значної кількості жінок фертильного віку і критичною економічною ситуацією, а також шкідливим впливом екологічних факторів на репродуктивну

систему, що призводить до безпліддя [5]. Також необхідно зауважити, що до початку повномасштабної війни репродуктивна медицина в Україні характеризувалася значним розвитком, а українські клініки мали значний попит серед іноземців. Така ситуація пов'язана не лише з відносно низькою вартістю ДРТ в Україні, а й з тим, що українським закладам охорони здоров'я на законодавчому рівні дозволено застосовувати різні методи репродуктивної медицини, у тому числі сурогатне материнство та використання донорських ооцитів [13].

Отже, значення правового регулювання ДРТ в Україні на рівні закону важко переоцінити, оскільки воно впливає на безпеку, ефективність, етичні стандарти і права всіх учасників цього процесу, сприяє збалансованому підходу до інтересів кожної окремої людини та суспільства та відповідає сучасним викликам у галузі репродуктивного здоров'я та сімейного планування.

Список використаних джерел:

1. Бельо Л.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку правового регулювання використання допоміжних репродуктивних технологій. Прикарпатський юридичний вісник, випуск 2 (31), 2020. С. 23-27.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#n372>
4. Покальчук О. Право на сурогатне материнство одностатевих партнерств. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2020. № 2. С. 101–107.
5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про допоміжні репродуктивні технології № 8629 від 19.07.2018. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH6NP00A?an=5>

6. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. Наказ МОЗ України № 787 від 09.09.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
7. Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології № 6475 від 28.12.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73524
8. Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології № 8629 від 19.07.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64477
9. Проект Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій № 6475-1 від 11.01.2022. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571
10. Проект Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство № 6475-2 від 13.01.2022. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73585
11. Проект Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство № 6475-д від 11.04.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41737>
12. Пугач Д.О. Сучасний стан правового регулювання допоміжних репродуктивних технологій. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3(9). С. 26–29.
13. Репродуктивна медицина і репродуктивні технології. URL: <https://alt.ua/blog/reproduktivna-meditsina-i-reproduktivni-tehnologiyi>
14. Сімейний кодекс України : Закон від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
15. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

*Бондарчук Н. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету
Селюченко В. Р.,
здобувач вищої освіти спеціальності «Право»
Поліського національного університету*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із ключових екологічних прав є право на безпечне для життя та здоров'я людини навколишнє природне середовище. З цього права випливають й інші права, такі як доступ до інформації про стан довкілля, відшкодування завданої шкоди, судовий захист своїх порушених екологічних, здійснення загального та спеціального природокористування тощо. Однак, як відомо, 24 лютого 2022 року Указом Президента України було введено воєнний стан у зв'язку з повномасштабним вторгненням військ російської федерації в Україну. Внаслідок злочинних дій загарбників дієвість гарантій екологічних прав опинилася під загрозою.

Яскравим прикладом порушення всіх існуючих екологічних прав людини стало знищення греблі Каховської гідроелектростанції. За словами міністра внутрішніх справ України Ігоря Клименка, офіційно підтверджено загибель 31 особи. Тим не менш, у зв'язку з окупацією частини Херсонської області, підрахувати точну кількість жертв не є можливим. Фінансові збитки оцінюються щонайменше у 2 мільярди гривень. Потенційну небезпеку несе і ядерний шантаж, який може спричинити ще більшу екологічну катастрофу, ніж та, що існує на даний момент.

Так, науковець У. В. Антонюк з посиланням на дані Міністерства оборони України згадує, що лише за 20 днів військового вторгнення на територію України було запущено близько 900 ракет різного калібру та типу, під час детонації яких

утворились низка хімічних сполук (чадний газ, бурий газ, вуглекислий газ, формальдегід, азот, діоксид азоту, пари ціанистої кислоти тощо), які забруднюють повітря, окислюють навколишні ґрунти тощо; внаслідок цього Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України зробило висновок, що обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря навіть за досить короткий проміжок часу ведення бойових дій на території України вже можна прирівняти до викидів одного металургійного підприємства за рік роботи [1, с. 45].

Щоб якоюсь мірою гарантувати екологічні права громадян, законодавці почали працювати над відповідними нормативно-правовими актами, такими як Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів» тощо [1, с. 45].

Першим з таких актів став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» від 15 березня 2022 року, який містить низку положень, що вказують на найпріоритетніші дії під час та після закінчення воєнного стану. Зокрема, цей закон вимушено встановлює обмеження оцінки впливу на довкілля планованої діяльності, спрямованої на забезпечення оборони держави; передбачає ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на відповідній території і на період її проведення, відповідно до критеріїв, затверджених Кабміном; запроваджує відновлювальні роботи з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій [2]. Такі кроки спрямовані на мінімізацію негативного впливу на довкілля різноманітного забруднення (мінного, хімічного, радіаційного) шляхом взяття державою обов'язку ліквідувати такі чинники як одразу після їх

виявлення, так і після завершення бойових дій.

Також окремо можна виділити «дозвіл» на забруднення навколишнього середовища, якщо цього вимагатиме ситуація. Наприклад, певна ділянка поля, на якій громадяни раніше реалізовували своє право на природокористування, сіяли зернові культури, може бути спалена без притягнення Збройних сил України до відповідальності, якщо на цій місцевості знаходяться ворожі позиції, що загрожують руйнацією житлових кварталів у розташованих поряд містах та селищах. Пріоритет за таких обставин надаватиметься безпосередньо життю та здоров'ю людей, хоч це і принесе значні екологічні збитки. Презюмується, що будь-яка шкода підлягатиме відшкодуванню, а споруди – відбудові після завершення війни.

З метою гарантії екологічної безпеки громадян, для ліквідації наслідків ведення воєнних дій та відновлення пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури має бути вжито необхідних заходів, серед яких передбачене маркування небезпечних ділянок, проведення розмінування територій, а також – залучення міжнародної допомоги, як фінансової, так і спеціальних іноземних гуманітарних місій [2].

Наступним нормативно-правовим актом у даній сфері став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року. Варто наголосити, що безпечне навколишнє середовище необхідне не лише для громадян-фізичних осіб, але і для суб'єктів господарської діяльності. З цією метою законодавець дозволив передачу земельних ділянок державної, комунальної власності в оренду без проведення земельних торгів серед іншого для розміщення виробничих потужностей підприємств, евакуйованих із зони бойових дій (особливо це стосується підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, зокрема металургійні комбінати, нафтопереробні та машинобудівні заводи тощо) [3]. З початку війни і до 19

травня 2022 року була призупинена робота Державного земельного кадастру. Однак, навіть за умови наявності такого призупинення, цільове призначення земельної ділянки може змінюватись з метою тимчасового проживання переселенців, розташування залишеного після бойових дій сміття.

Тим не менш, не дивлячись на державну політику у сфері екології та природокористування, дослідження, проведені науковцями О.М. Семернею, О.І. Любинським, І.В. Федорчук, Ж.О. Рудницькою, А.О. Семернею вказують на те, що українці вкрай занепокоєні сучасним станом екологічної безпеки. «На жаль, майже неможливо, щоб було все добре. Швидше за все, всі дії з боку окупантів спонукають до її погіршення: і руйнування населених пунктів, і вбивства, і пожежі, і дії на кшталт цього можуть призвести до екологічної катастрофи. А що вже говорити про можливість хімічних атак та наявність АЕС... Тож про безпеку мріяти не можна. Я вже не кажу про шантаж ядерною зброєю...» – стверджує один з опитаних респондентів [4, с. 65]. Інші респонденти також скаржаться на відсутність впевненості у тому, що сприятливе навколишнє середовище сьогодні не зміниться завтра, і не змусить виїжджати зі свого населеного пункту у зв'язку з ракетним обстрілом та значним перевищенням рівня шкідливих речовин у повітрі. Окрім того, не останньою проблемою є велика кількість не похованих трупів, що також має наслідком негативні зміни в екосистемі.

Відтак варто підсумувати, що прийняття навіть найпрогресивніших нормативно-правових актів не буде гарантією забезпечення екологічних прав громадян під час воєнного стану. Більшою мірою питання екології, як і економіки, соціального забезпечення населення залежать від перебігу війни та ситуації у кожному окремому населеному пункті (можливість бути захищеними новітніми системами ППО, отримання міжнародної гуманітарної допомоги, залежність стану довкілля від строку ведення бойових дій на певній місцевості тощо).

Список використаних джерел:

1. Антонюк У.В. Захист екологічних прав в Україні в умовах військової агресії. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 42–47.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період: Закон України від 15.03.2022 р. № 2132-IX. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2132-20> (дата звернення: 17.11.2023 р.).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2247-20> (дата звернення: 17.11.2023 р.).
4. Семерня О.М., Любинський О.І., Федорчук І.В. та ін. Екологічна безпека в умовах воєнного стану. *Екологічні науки*. 2022. № 2. С. 62-66.

Ванчак М. Л.,

асистент кафедри медичного права ФПДО

Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЗРАЗКОВИХ СПРАВАХ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Завдання, які ставить держава та громадянське суспільство перед судовою системою вимагають постійного розвитку та удосконалення, в тому числі, щодо строків розгляду справ.

Строки розгляду адміністративних справ визначені статтею 193 КАС України, якою передбачено, що суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного

дня з дня закінчення такого строку. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті [1].

На практиці розгляд справ не відповідає вимогам Кодексу адміністративного судочинства, як правило, через надмірне навантаження та незаповненість штату судів.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII було введено поняття «типової справи» в Кодекс адміністративного судочинства [2].

Відповідно до пункту 22 частини першої статті 22 КАС України типові адміністративні справи - адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги [1].

Зразковою адміністративною справою згідно пункту 23 частини першої статті 22 КАС України є типова адміністративна справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення [1].

Така новела в процесуальному законодавстві спрямована на формування єдності судової практики та пришвидшення розгляду судами справ.

Особливості провадження у зразковій справі визначені статтею 290 КА України. Відповідно до вище зазначеної норми якщо у провадженні одного або декількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, який розглядає одну чи більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції [1].

Як на практиці реалізується ця новела можна простежити крізь призму рішень Верховного Суду в зразкових справах. Одним з останніх рішень було прийнято рішення Верховного Суду від 06.04.2023 у зразковій справі №260/3564/22 щодо виплати додаткової винагороди службовцям Служби судової охорони.

Відповідно до вище вказаного рішення ознаки таких типових справ наступні: а) позивачем є співробітник Служби судової охорони; б) відповідачем є центральний орган управління (Центральний апарат) або територіальний підрозділ (територіальне управління) Служби судової охорони; в) предметом спору є додаткова винагорода, передбачена постановою Кабінету Міністрів України №168; г) спір виник внаслідок невиконання співробітником Служби судової охорони додаткової винагороди, передбаченої постановою Кабінету Міністрів України №168; г) предметом позову є позовні вимоги (по-різному сформульовані, але однакові по суті) про визнання протиправними дій (бездіяльності) відповідача щодо ненарахування і невиконання додаткової винагороди, встановленої постановою Кабінету Міністрів України №168, та зобов'язання відповідача нарахувати і виплатити таку винагороду, починаючи з 24 лютого 2022 року (стягнення з відповідача суми додаткової винагороди за певний період) [3].

Постановою Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2023 у зразковій справі №260/3564/22 рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 06 квітня 2023 року залишено без змін [4].

Відтак, постановлення Верховним Судом рішення від 06.04.2023 року в зразковій справі №260/3564/22 щодо виплати додаткової винагороди службовцям Служби судової охорони пришвидшить розгляд справ для близько п'яти тисяч працівників Служби судової охорони України та захистить їх порушені права.

Отже, не тільки введення поняття «зразкова справа» в Кодекс адміністративного судочинства України, але і безпосередня його реалізація на практиці шляхом постановлення рішень у таких справах сприяє ефективному та швидкому розгляду справ та єдності судової практики, що в свою чергу сприяє захисту та відновлення порушених прав позивачів.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11831>
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
3. Рішення Верховного Суду від 06.04.2023 у зразковій справі №260/3564/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110064913>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2023 у зразковій справі №260/3564/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114021133>

Вечірко І. О.,

*кандидат юридичних наук,
суддя Центрального апеляційного
господарського суду у відставці*

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОЇ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Неплатоспроможність фізичної особи може бути зумовлена різними факторами, у тому числі виникненням таких зовнішніх обставин, наявність яких унеможливорює виконання належним чином взятих на себе зобов'язань. Військова агресія росії спричинила руйнування житла громадян, знищення чи пошкодження їх майна, позбавлення засобів для існування. Наслідком зазначеного стала наявність перешкод для виконання окремими фізичними

особами своїх цивільно-правових зобов'язань. Безумовно, особа, яка не виконує своїх зобов'язань, порушує права кредиторів, які мають право вживати заходи для їх захисту. Проте, і боржник як інша сторона зобов'язання поряд з обов'язками законом наділяється правами, пов'язаними із виконанням зобов'язання. Крім цього, боржник має охоронюваний законом інтерес, що полягає у визначенні міри відповідальності, яку може понести боржник за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань.

Визначаючи способи судового захисту прав та охоронюваних законом інтересів осіб стаття 16 Цивільного кодексу України передбачає можливість їх захисту іншим способом, що встановлений договором, або законом чи судом, у визначених законом випадках [1]. До такого іншого специфічного способу судового захисту прав та інтересів особи слід віднести передбачене нормами Кодексу України з процедур банкрутства [далі – КУзПБ] право звернення фізичної особи до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про власну неплатоспроможність [2].

До переваг для боржників застосування судом процедур неплатоспроможності відносять застосування тимчасового мораторію на задоволення вимог кредиторів, збереження особливо необхідного майна, насамперед житла, і подальшої можливості повного або часткового звільнення від заборгованості. За статистичними даними Верховного Суду у 2021 році було відкрито провадження у 514 справах про неплатоспроможність фізичних осіб, а 2022 році у 419 справах [3, с.1].

Серед причин незначної кількості справ про неплатоспроможність фізичних осіб фахівці називають складність входження у процедуру для громадян, яка полягає у необхідності залучення кваліфікованих спеціалістів для підготовки заяви і додатків до неї та значний розмір авансування боржником винагороди за виконання повноважень арбітражного керуючого [4, с.18].

Слід погодитись, що вказані обставини дійсно впливають на використання фізичними особами права на звернення до суду для застосування щодо них процедур неплатоспроможності. При цьому, найбільшу складність викликає не підготовка самої заяви про відкриття провадження у справі, а кількість та зміст доказів, які мають бути надані до суду разом із такою заявою. Посилаючись на факт необхідності спрощення порядку звернення до господарського суду із заявою про відкриття справи про неплатоспроможність, більшість дослідників не вказують від подання яких документів до суду необхідно звільнити боржника. Необхідність подання із заявою значного переліку документів викликана потребою підтвердження майнового стану боржника, як на час звернення із заявою до господарського суду, так і за період, який передував поданню заяви. Істотне значення мають, зокрема, відомості про майнові активи фізичної особи та декларації боржника за три роки, що передували року подання заяви, а також за рік (місяці), в якому подається заява. При цьому, декларації мають містити у тому числі достовірну інформацію про членів сім'ї боржника. На проблему повноти заповнення декларацій та відсутність механізму перевірки судом зазначених в декларації відомостей зверталась увага дослідників [5, с.56-57].

Надаючи можливість фізичній особі скористатися правом подання заяви про власну неплатоспроможність, законодавець вимагає від боржника діяти добросовісно і надати суду усю необхідну інформацію щодо свого фінансово-майнового стану. І це зрозуміло, бо метою здійснення процедури неплатоспроможності фізичної особи є створення умов для проведення нею розрахунків з кредиторами, а при неможливості проведення таких розрахунків звільнення боржника від боргів.

У своїй постанові від 26.05.2022 року у справі №903/806/20 Судова палата для розгляду справ про банкрутство КГС ВС приходять до висновку, що реабілітація боржника у судових процедурах неплатоспроможності здійснюється

у спосіб, що певною мірою утискає інтереси кредиторів, а тому на таку реабілітацію заслуговує лише чесний і сумлінний боржник [6].

Таким чином, при застосуванні до фізичної особи процедур неплатоспроможності, має бути досягнуто справедливий баланс інтересів боржника та його кредиторів. При цьому слід погодитись, що для досягнення такого балансу є доцільним передбачити і для кредиторів право ініціювати справу про банкрутство фізичної особи [7, с.179].

Законодавцем не передбачена сплата судового збору за подання фізичною особою заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Разом із тим боржник зобов'язаний подати докази авансування боржником на депозитний рахунок суду винагороди керуючому реструктуризацією за три місяці виконання повноважень. Таким чином, не зважаючи на свою неплатоспроможність, боржник має на час звернення до суду віднайти додаткові кошти для оплати винагороди арбітражному керуючому. Для більшості неплатоспроможних фізичних осіб визначена законом сума такої винагороди є значною, що є безумовною перешкодою звернення до суду із заявою про відкриття справи. Знаходження таких коштів боржником є доцільним лише при наявності у нього значної заборгованості перед кредиторами та переслідування мети списання всієї суми або значної частини заборгованості. В зв'язку із цим, слід розглянути можливість передбачити авансування боржником винагороди арбітражному керуючому за один місяць виконання повноважень, якщо сума його боргів перед кредиторами не перевищує певного незначного розміру.

Реструктуризація боргів фізичної особи – це судова процедура, що застосовується з метою відновлення платоспроможності боржника шляхом зміни способу та порядку виконання його зобов'язань згідно з планом реструктуризації боргів. Судова практика свідчить про те, що в значній частині випадків представлений кредиторам план реструктуризації не містить реальних умов. Тобто такий план подається лише для дотримання вимог закону, а не з метою

його виконання та досягнення необхідних результатів. За таких обставин доцільно було б внести зміни до КУзПБ, якими передбачити можливість після відкриття провадження у справі відразу перейти до процедури погашення боргів, що б унеможливило формальний підхід до подання плану реструктуризації та сприяло б пришвидшенню судового розгляду справи про неплатоспроможність.

Прикінцеві та перехідні положення КУзПБ встановлюють окремий порядок реструктуризації отриманого боржником кредиту в іноземній валюті, який забезпечений іпотекою квартири або житлового будинку, що є єдиним місцем проживання сім'ї боржника. Законодавцем передбачена можливість застосування вказаних норм протягом п'яти років з дня введення в дію КУзПБ, тобто до жовтня 2024 року. Проте вказана процедура не знайшла свого широкого застосування навіть після внесення у квітні 2021 року істотних змін до КУзПБ у цій частині. Розмір реструктуризованого за встановленими правилами зобов'язання боржника, навіть з урахуванням його зменшення є значним. За таких умов фактично в більшості випадків реструктуризоване зобов'язання не може бути виконано боржником. Наведене свідчить про необхідність перегляду встановлених законом умов реструктуризації зобов'язань боржника за кредитом в іноземній валюті, а також з урахуванням наслідків військової агресії росії для громадян продовження строку застосування відповідної процедури.

За результатами дослідження слід дійти висновку, що практичне застосування судових процедур неплатоспроможності фізичної особи має ряд істотних проблем, що викликає необхідність у подальших наукових пошуках та підготовці пропозицій щодо удосконалення відповідного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356
2. Кодекс України з процедур банкрутства. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 19, ст.74

3. Інститут банкрутства в Україні: судді ВС окреслили виклики воєнного часу та аспекти банкрутства фізичних осіб (Верховний Суд):<https://precedent.ua/2100000907>.

4. Артимович В., Морозюк А. Відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи. Збірка наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо застосування Кодексу України з процедур банкрутства / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. Київ: Алерта, 2021. С. 13-19

5. Постанова судової палати для розгляду справ про банкрутство КГС у складі ВС від 26.05.2022: <https://precedent.ua/105458809>.

6. Лукашук М. Правове регулювання банкрутства фізичних осіб на підставі Кодексу України з процедур банкрутства. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. К.: Алерта, 2019. 216 С.174-181

Войтович Н. Ф.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення правового режиму воєнного стану в нашій державі поставило перед законодавцями питання адаптування кримінального закону до потреб часу. Чинний Кримінальний кодекс України не передбачав значну кількість кримінальних правопорушень в умовах збройної агресії.

Верховна Рада України, реагуючи на нові види протиправної поведінки під час воєнного стану, прийняла велику кількість нормативно-правових актів, які повинні усунути прогалини в законі про кримінальну відповідальність, а ті

норми, що набули чинності, повинні не містити недоліків і врахувати пропозиції щодо їх усунення.

Дослідженням питань кваліфікації кримінальних правопорушень в своїх працях приділяли увагу С.І. Дячук, Л.М. Демидова, М.І. Хавронюк та інші, однак складність кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень вимагають подальшого аналізу нових норм КК України.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» вказує на те, що воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

В умовах активних бойових дій на значній території держави, правоохоронні органи не завжди відразу мають можливість реагувати на кримінально-протиправні дії, що в осіб, схильних до такої поведінки, формує відчуття безкарності.

Реагуючи на такі виклики Верховна Рада України посилила відповідальність за кримінальні правопорушення, що пов'язані з заволодінням, розкраданням, привласненням чужого майна з урахуванням бойових дій, на полі бою або з використанням інших трагічних обставин. Такі дії в умовах правового режиму воєнного стану з кримінального проступку перетворюються в тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Запроваджуючи такі зміни депутати Верховної Ради України зазначили, що «військові дії агресора в багатьох випадках спрямовані на мирне населення, об'єкти цивільної інфраструктури, що породжує страх за своє життя та здоров'я, змушує людей полишати свої домівки та майно. Нерідко такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце й випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства. Суспільна небезпечність таких дій істотно підвищується в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2].

Хотілось би звернути увагу на те, що в Кримінальному кодексі України в пункті 11 статті 67 «Обставини, які обтяжують покарання» передбачена така норма: вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій [3], однак в законах, які були прийняті після 24 лютого 2022 року застосовуються поняття «в умовах воєнного стану». Така різниця в термінології можливо і не має, на перший погляд, суттєвих відмінностей, однак багато спеціалістів в галузі кримінального права вважає вчинення кримінальних правопорушень проти власності в умовах воєнного стану повинно застосовуватися до особи лише тоді, коли воно мало місце, наприклад, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ, а також і поза межами згаданих районів (викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна) [4].

Однак частини четверті статей, що передбачають кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності (крадіжка, грабїж, розбій тощо) з простих кримінальних правопорушень, а іноді і кримінальних проступків, збільшують відповідальність до максимальної межі – 15 років позбавлення волі. Доказуючи винуватість особи у відповідності до

об'єктивної сторони складів таких кримінальних правопорушень, необхідно встановити причиново наслідковий зв'язок діяння та умов воєнного стану, що в регіонах, де активні бойові дії не проводяться, не можливо. Чи є виправданим таке посилення відповідальності на всій території України (воєнний стан введений на території всієї держави) викликає сумніви.

Правовий режим воєнного стану в Україні, із-за збройної агресії з боку російської федерації, ставить нові завдання в захисті, в першу чергу, життя і здоров'я людини і громадянина, а також невід'ємного конституційного права на власність, громадського порядку та громадської безпеки, що вимагає удосконалення кримінального законодавства як в диспозиціях статей Кримінального кодексу України, так і в санкціях, де збільшення відповідальності є потребою часу. Велика кількість прийнятих змін в законодавство України про кримінальну відповідальність та в суміжні нормативно-правові акти свідчить про те, що Верховна Рада України направляє свої зусилля на те, щоб привести кримінальний закон до зміни суспільних відносин в умовах воєнного стану. Однак така діяльність не повинна ставити під сумнів та викривлення основних засад національного українського права.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text) (дата звернення 29.11.2023).
2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/ Card/39170> (дата звернення 29.11.2023).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n328> (дата звернення 29.11.2023).

4. Мовчан Р.О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 281–285.

Дунаєва Т. Є.,

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук
України*

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Під час розвитку і використання інформаційних технологій з'являються нові виклики і загрози щодо забезпечення міжнародної стабільності й безпеки. Особливої актуальності набуває ефективне розслідування кіберзлочинів та забезпечення прав людини в умовах цифровізації суспільства.

Згідно ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Стрімко розвиваються Інтернет речей, великі дані, хмарні технології, штучний інтелект, інші інформаційно-комунікаційні технології тощо. Кількість користувачів і обсяг кіберпростору швидко збільшується [1, с. 331]. Так, всевітня мережа Інтернет була винайдена у 1989 році, перший веб-сайт створено 1991 р., і лише через три десятиліття у світі налічується вже майже 2 мільярди сайтів. За прогнозами фахівців, до 2022 року число користувачів Інтернету збільшиться до 6 мільярдів (75 відсотків загальної чисельності населення Землі), а до 2030 року складе більше 7,5 мільярда користувачів, або 90 відсотків прогнозованого світового населення у віці 6 років та старше [2], а відтак збільшиться і простір для кіберзлочинів.

У теперішній час в Україні відбуваються зміни, що призводять до перетворень у державно-політичній, соціально-економічній та правовій сферах, вимагаючи стійкості, стабільної роботи та захищеності у тому числі у сфері інформаційної безпеки. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII [3] визначає кібербезпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі.

Протидія збройній агресії вимагає введення певних обмежень в інформаційній сфері. Разом з тим, повинні бути збережені і забезпечені права і свободи людини у галузі інформації [1, с. 334-335]. Як зазначає Ю. П. Лісовська, кібербезпека досягається шляхом балансу між інформаційними правами і свободами різноманітних суб'єктів права і захистом національного інформаційного суверенітету. Питання кібербезпеки, та й національної безпеки взагалі, є, насамперед, питанням балансу між правами й інтересами людини і компетенцією та інтересами державної влади, балансу, який може бути встановлений лише за допомогою правових норм. Дуже важливим аспектом визначення принципів формування та забезпечення функціонування системи кібербезпеки є врахування міжнародних правових норм. Головна мета забезпечення кібербезпеки повинна визначатися на основі широкого розуміння цього поняття як важливої складової національної безпеки і системоутворюючого фактору всіх сфер життєдіяльності людини, суспільства, держави, політичної, економічної, соціокультурної, науково-технологічної, оборонної, екологічної, власне інформаційної складових національної безпеки [4, с. 152]. Оскільки забезпечення кібербезпеки через глобальні інформаційні процеси може здійснюватися за межами юрисдикції однієї держави, то участь у

вирішенні цих проблем беруть також й інші країни світу, зокрема спільноти різних регіонів [5, с. 252]. Слід погодитись, що кібербезпека має ґрунтуватися на проголошених у Конституції України принципах верховенства права; забезпечення балансу прав та інтересів людини, громадянина, держави; взаємодії державних органів та громадськості [6, с. 153].

В Україні у 2022 р. введено в дію План реалізації Стратегії кібербезпеки України [7], який передбачає розробку системи індикаторів кібербезпеки, дієву кібероборону, у тому числі створення підрозділів із повноваженнями ведення збройного протиборства в кіберпросторі, ефективну протидію розвідувально-підбивній діяльності у кіберпросторі та кібертероризму, посилення технологічного і кадрового потенціалу правоохоронних органів для превенції та розслідування кіберзлочинів, забезпечення безпеки цифрових послуг та інші важливі напрями.

В умовах цифровізації життя доцільно посилити технологічний і кадровий потенціал правоохоронних органів для запобігання та розслідування кіберзлочинів, створити та впровадити ефективні гарантії захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, цифрового комунікаційного середовища, національних інтересів в усіх сферах людини, суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Подільчак О.М., Дунаєва Т.Є. Інформаційні методика кібербезпеки як складової інформаційної безпеки під час війни в Україні. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. Київ, 2023. № 13(27). С. 329-341 (0,7 д.а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13\(27\)-329-341](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-329-341).

2. Official Annual Cybercrime Report 2019 URL: <https://www.herjavecgroup.com/wp-content/uploads/2018/12/CV-HG-2019-Official-AnnualCybercrime-Report.pdf>.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

4. Лісовська Ю.П. Кібербезпека: ризики та заходи: навч. посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 272 с.

5. Дунаєва Т.Є. Кібербезпека як чинник запобігання інформаційній безпеці в Україні та країнах світу. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції, м. Харків, 12 трав. 2022 р.* / [редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.) та ін.]; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Громад. організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Харків : Право, 2022. С. 251-253.

6. Козирева В. П., Гаврилішин А. П. Кіберправопорушення як загроза економічній безпеці. *Юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (54). С. 148-155. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2020/1-54/23.pdf.

7. План реалізації Стратегії кібербезпеки України, введено в дію Указом Президента України від 01.02.2022 № 37/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#Text>.

Ілюшик О. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри медичного права
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

ПРАВО НА РЕАБІЛІТАЦІЙНУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна поставила нові виклики перед нашим суспільством в усіх сферах і сфера охорони здоров'я, на жаль, не стала виключення. Велика кількість постраждалих людей, які після стабілізації та лікування, потребують реабілітації. І їх кількість збільшується щодня. Тому,

власне, пріоритетом Програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2023 році, стали потреби пацієнта, викликані війною. А серед таких потреб чільне місце займає власне медична реабілітація. Фокус Програми медичних гарантій у 2023 році спрямований на реабілітаційні послуги. У 2023 році розмежовано амбулаторні та стаціонарну реабілітаційну допомогу. Відтак за амбулаторні реабілітаційні послуги НСЗУ сплачуватиме 10 820 грн. А за стаціонарні – 19769 грн при наданні реабілітаційних послуг за одним напрямом реабілітації. Якщо пацієнт отримує реабілітаційні послуги одночасно за кількома напрямами, то ставка складе 33607 грн. [1].

Важливим було також прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану». [2]. Адже, перш за все розширено, перелік осіб, які можуть надавати медичну та реабілітаційну допомогу, спрощено процедуру допуску на волонтерських засадах іноземних медичних працівників і фахівців з реабілітації до здійснення такої діяльності (крім громадян російської федерації або республіки білорусь), а також урегульовано питання надання допомоги із застосуванням телемедицини.

Документом передбачається підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги військовим та цивільному населенню в умовах воєнного стану, зокрема наступне:

1) медична та реабілітаційна допомога надається згідно з медичними показаннями:

- медичними працівниками, фахівцями з реабілітації, які перебувають у трудових відносинах із відповідними закладами охорони здоров'я;
- науково-педагогічними працівниками закладів вищої (післядипломної) освіти, які мають право надавати медичну допомогу відповідно до законодавства;

- медичними працівниками (у тому числі науково-педагогічними працівниками закладів вищої (післядипломної) освіти), фахівцями з реабілітації, які направлені у відрядження до закладів охорони здоров'я, або які залучені до надання такої допомоги як волонтери;

- фізичними особами - підприємцями, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію і можуть перебувати з цими закладами у цивільно-правових відносинах;

2) медична та реабілітаційна допомога може надаватися поза місцем провадження господарської діяльності з медичної практики;

3) до надання медичної та реабілітаційної допомоги на волонтерських засадах можуть залучатися іноземні медичні працівники, фахівці з реабілітації (крім громадян російської федерації або республіки білорусь) або особи без громадянства, які прибули в Україну для надання такої допомоги на запрошення закладу охорони здоров'я або іншого підприємства, організації чи установи, що мають на те підстави;

такі медичні працівники, фахівці з реабілітації мають відповідати вимогам до освіти та професійної кваліфікації та мати відповідно засвідчені документи;

4) удосконалюються правові засади надання медичної реабілітаційної допомоги із застосуванням телемедицини та телереабілітації відповідно в період дії воєнного стану;

5) законопроектом розширено гарантії мінімального розміру оплати праці на фахівців з реабілітації в державних та комунальних закладах охорони здоров'я [3].

Не менш важливим моментом було також внесення змін в законодавчі документи про забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, які під час служби, трудової та іншої діяльності, а також внаслідок проживання на відповідній території, отримали поранення, контузію, каліцтво або захворювання

внаслідок збройної агресії РФ, що закріплені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України» від 01.04.2022 № 2168-IX [4].

Звісно ж можливість реалізації задекларованого права на реабілітацію надається незалежно від статусу військовим та цивільним, котрі можуть отримати кваліфіковану реабілітаційну допомогу мультидисциплінарної команди фахівців. Процедура отримання послуг з реабілітації значно спрощена.

Однак сьогодні, в умовах війни, поняття реабілітації виходить за межі просто фізичного та психологічного відновлення. Та й перелік осіб, котрі мають право на реабілітацію сьогодні теж розширився, адже люди потребують отримання фізичної та психологічної реабілітації, дружньої, ігрової та родинної реабілітації, соціальної, освітньої та бізнес-реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Як реалізовуватиметься Програма медичних гарантій у 2023 році/ EhZljdbq gjhnfk/ URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-realizovuvatymetsia-prohrama-medychnykh-harantii-u-2023-rotsi>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану: Закон України від 29.07.2022 № 2494-IX . URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-20#doc_info
3. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/parlament-ukhvalyv-zakonoproekt-shchodo-pidvyshchennia-dostupnosti-medychnoi-ta-reabilitatsiinoi-dopomohy-u-period-dii-voiennoho-stanu>
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації [...]: Закон України від 01.04.2022 № 2168-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-20#doc_info

Катинська Л.Р.

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри медичного права ФПДО
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІКІВ «ІЗ СПІВЧУТТЯ» В УКРАЇНІ

Збереження життя тяжкохворих пацієнтів, зокрема шляхом забезпечення доступу до незареєстрованих препаратів, є одним із важливих напрямків охорони здоров'я в європейських країнах. В законодавстві України донедавна було відсутнє право лікаря призначати та застосовувати в медичній практиці незареєстровані лікарські засоби, що надаються тяжкохворим пацієнтам в рамках програм надання лікарських засобів зі співчуття.

Дану правову прогалину було усунуто нормами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання надання пацієнтам лікарських засобів зі співчуття» (далі – Закон) [1]. Положення Закону гармонізовані з Регламентом (ЄС) № 726/2004 Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення процедур Спільноти для отримання дозволу на медичне застосування лікарського засобу та нагляду за обігом лікарських засобів, призначених для людей і застосування у ветеринарії, а також створення Європейського агентства з лікарських засобів» [5] та з національним регулюванням країн Європейського Союзу [4].

Зазначеним Законом було внесено зміни до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (стаття 44-1) та Закону України «Про лікарські засоби» (стаття 8-1), а також інших нормативно-правових актів, та впроваджено процедури, що стосуються надання лікарських засобів зі співчуття. Окрім того, закріплено право лікаря призначати та застосовувати в медичній практиці незареєстровані лікарські засоби, що надаються тяжкохворим пацієнтам в рамках програм надання лікарських засобів зі співчуття.

Відповідно до статті 44-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», у межах програм розширеного доступу пацієнтів до незареєстрованих лікарських засобів або програм доступу суб'єктів дослідження (пацієнтів) до досліджуваного лікарського засобу після завершення клінічного дослідження, лікар має право, за умови отримання інформованої згоди пацієнта на медичне втручання, призначати та/або застосовувати у медичній практиці лікарські засоби, що не зареєстровані в Україні, або зареєстровані лікарські засоби за показаннями, не зазначеними в інструкції для медичного застосування чи короткій характеристиці лікарського засобу, та/або лікарські засоби, які не внесені до галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я [2].

Програма розширеного доступу пацієнтів до незареєстрованих лікарських засобів передбачає надання **безоплатного доступу** пацієнтам до незареєстрованого лікарського засобу, що дозволений до використання за відповідними показаннями або щодо якого було розпочато щонайменше II фазу клінічних досліджень (випробувань) у США, країнах Європейської економічної зони, Австралії, Канаді, Японії, Великобританії, Ізраїлі або Швейцарській конфедерації та стосовно якого наявна інформація щодо безпеки та ефективності, достатня для оцінки співвідношення «користь/ризик» (Стаття 8-1 Закону України «Про лікарські засоби»)[3].

Незареєстровані лікарські засоби або зареєстровані лікарські засоби за показаннями, не зазначеними в інструкції для медичного застосування чи короткій характеристиці лікарського засобу, в межах програм розширеного доступу пацієнтів до незареєстрованих лікарських засобів або програм доступу суб'єктів дослідження (пацієнтів) до досліджуваного лікарського засобу після завершення клінічного дослідження можуть використовуватися в інтересах лікування особи виключно після отримання **її письмової згоди**. Стосовно особи віком до 14 років (малолітньої особи) зазначені лікарські засоби можуть використовуватися за наявності письмової згоди її батьків (одного з батьків) або

інших законних представників (законного представника), а стосовно особи віком від 14 до 18 років – за її письмовою згодою та письмовою згодою її батьків (одного з батьків) або інших законних представників (законного представника), стосовно особи, цивільна дієздатність якої обмежена, – за її письмовою згодою та письмовою згодою її піклувальників (піклувальника), стосовно особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, – за письмовою згодою її законного представника. При отриманні згоди на застосування таких лікарських засобів особі та/або її законному представнику має надаватися **повна інформація** про цілі, методи, побічні ефекти, можливий ризик та очікувані результати від застосування цих лікарських засобів, наявність чи відсутність альтернативних варіантів лікування [2].

З метою врегулювання механізму надання тяжкохворим пацієнтам доступу до оригінальних (інноваційних) лікарських засобів в Україні на безоплатній основі та гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, було прийнято наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.08.2022 № 1525 «Про затвердження Порядку затвердження та проведення програми розширеного доступу пацієнтів до незареєстрованих лікарських засобів та програми доступу суб'єктів дослідження (пацієнтів) до досліджуваного лікарського засобу після завершення клінічного випробування та Змін до Порядку ввезення на територію України незареєстрованих лікарських засобів, стандартних зразків, реагентів» (далі – Наказ) [6].

Наказом затверджено форму інформованої згоди на участь у програмі розширеного доступу пацієнтів до незареєстрованих лікарських засобів та програмі доступу суб'єктів дослідження (пацієнтів) до досліджуваного лікарського засобу після завершення клінічного випробування. Також передбачено створення комісії з питань етики при закладі охорони здоров'я – незалежного органу, що здійснює нагляд за дотриманням прав, безпекою,

благополуччям пацієнтів, відповідності етичним та морально-правовим принципам проведення відповідних програм. Програма доступу пацієнтів до незареєстрованих лікарських засобів здійснюється з дотриманням вимог щодо захисту персональних даних пацієнтів.

Таким чином, національний регламент застосування ліків «зі співчуття» корелює з міжнародними стандартами, а саме зі стандартами Європейського Союзу, зважаючи на гармонізацію правового регулювання з Регламентом ЄС № 726/2004. Варто зазначити, що ліки «зі співчуття» можуть використовуватися в інтересах лікування особи виключно після отримання її письмової згоди згідно форми, що затверджена законодавством. Окрім того, особі має надаватися повна інформація про цілі, методи, побічні ефекти, можливий ризик та очікувані результати від застосування цих лікарських засобів, наявність чи відсутність альтернативних варіантів лікування, адже законодавець дотримується принципу забезпечення захисту прав, безпеки та благополуччя пацієнта при проведенні зазначених програм.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання надання пацієнтам лікарських засобів зі співчуття» від 15.02.2022 № 2054-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-20#Text>.
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
3. Закон України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання надання

пацієнтам лікарських засобів зі співчуття». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/813084>.

5. Регламент (ЄС) № 726/2004 Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення процедур Спільноти для отримання дозволу на медичне застосування лікарського засобу та нагляду за обігом лікарських засобів, призначених для людей і застосування у ветеринарії, а також створення Європейського агентства з лікарських засобів». URL: https://health.ec.europa.eu/system/files/2016-11/reg_2004_726_en_0.pdf.

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.08.2022 № 1525 «Про затвердження Порядку затвердження та проведення програми розширеного доступу пацієнтів до незареєстрованих лікарських засобів та програми доступу суб'єктів дослідження (пацієнтів) до досліджуваного лікарського засобу після завершення клінічного випробування та Змін до Порядку ввезення на територію України незареєстрованих лікарських засобів, стандартних зразків, реагентів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1269-22#Text>.

*Крайник Г.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО УКРАЇНИ: УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Конституція України у ст. 22 передбачає, що права людини не є вичерпними [1]. Одним із сучасних прав людини, на мою думку, є право на ефективну протидію корупції. Поняття корупції визначене у ст. 1 закону України «Про запобігання корупції». корупційне правопорушення - діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону, за

яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [2].

За найбільш небезпечні прояви корупції передбачено кримінальну відповідальність. Перелік корупційних кримінальних правопорушень міститься у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [3]. Питанням удосконалення ст. 49, примітки до ст. 45 Кримінального кодексу України вже було присвячено мої наукові праці, де, зокрема, пропонувалося виключити строки давності за вчинення корупційних злочинів та доповнити перелік корупційних злочинів статтею 160 КК України [4; 5].

Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) – є центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових (ст. 1 закону України «Про НАБУ») [6].

Водночас, системне тлумачення примітки до ст. 45 КК України [3] та ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [7] дає змогу зробити висновок, що НАБУ розслідує не усі, а лише окремі корупційні кримінальні правопорушення, що є не лише нелогічним (оскільки логіка створення НАБУ полягала в тому, щоб цей правоохоронний орган розслідував усі існуючі корупційні кримінальні правопорушення, а не їх частину), але й суперечить ст. 1 закону України «Про НАБУ» (НАБУ має розслідувати та розкривати корупційні та інші кримінальні правопорушення, віднесені до його підслідності, тобто усі корупційні кримінальні правопорушення).

Розглянемо більш детально вказане питання. Відповідно до примітки до ст. 45 КК України, корупційні кримінальні правопорушення передбачені на сьогодні *дев'ятнадцятьма* статтями КК України: 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у випадку їх вчинення шляхом

зловживання службовим становищем) та кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369 та 369-2 КК України.

У цей же час розслідувати НАБУ має, на жаль, не усі корупційні кримінальні правопорушення, а передбачені лише *чотирнадцятьма* статтями КК України (з них корупційних – лише *дев'ять!*): 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 КК України (згідно ч. 5 ст. 216 КПК України).

Не можна погодитись з кількістю працівників НАБУ – до 700 (згідно ч. 6 ст. 5 закону України «Про НАБУ»), оскільки вони через мізерну кількість в масштабах багатомільйонної України не зможуть ефективно виконати свої завдання.

У ч. 2 ст. 5 закону України «Про НАБУ» зазначено, що для забезпечення виконання завдань НАБУ його Директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь. Подальші дослідження мають визначити, чи оптимальною є кількість територіальних управлінь, або їх кількість слід збільшити для зручності діяльності та виходячи з важливості завдань НАБУ.

Висновки. 1. Одним із сучасних прав людини, на мою думку, є право на ефективну протидію корупції. Для більш ефективної реалізації цього права в Україні потрібне, зокрема, удосконалення нормативного забезпечення діяльності НАБУ.

2. Для удосконалення нормативного забезпечення діяльності НАБУ потрібно:

1) копіювати з примітки до ст. 45 КК України та вставити до **ч. 5 ст. 216 КПК України** перелік статей, що визначають корупційні кримінальні правопорушення, додати туди ще ст. 160 КК [5], щоб НАБУ розслідувало їх принаймні 20, а не 9 як тепер;

2) внести зміни до **ч. 6 ст. 5 закону України «Про НАБУ»**: «Гранична чисельність центрального та територіальних управлінь Національного бюро становить 700 осіб, у тому числі не більше 500 осіб начальницького складу», збільшивши чисельність мінімум до 3000 осіб для більш ефективного здійснення повноважень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про запобігання корупції: закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
3. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.
4. Крайник Г. С. Чи потрібні строки давності, щоб корупціонери в Україні й далі уникали кримінальної відповідальності (стаття 49 Кримінального кодексу України)? *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. 1068 с. С. 263–266.
5. Крайник Г.С. Щодо визнання корупційним злочину, передбаченого ст. 160 Кримінального кодексу України, та удосконалення визначення неправомірної вигоди. *25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (21-22 лютого 2020 р., м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. С. 194-195.
6. Про Національне антикорупційне бюро України: закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.

Кронівець Т.М.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Гнатенко М.О.,

здобувачка СВО магістр спеціальності Право Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Зростання частоти атак на державні сервери та персональні дані фізичних осіб, а також загрози організаційній безпеці, тобто крадіжки, пов'язані зі збільшенням поширення інформації через мережу, підвищили науковий і практичний інтерес до теми цього дослідження. Це пов'язано з тим, що в більшості розвинених країн право на захист персональних даних є одним з основоположних принципів громадянського суспільства і може слугувати основою для вдосконалення національного законодавства в цій сфері за умови наявності відповідних правових норм. Нова ера зростання загроз щодо викрадення персональних даних розпочалась із використання технологій штучного інтелекту [1, с.221].

Врахування розвитку зарубіжного законодавства у сфері захисту персональних даних має велике значення для сучасної України, оскільки в контексті європейської інтеграції наша держава потребує адаптації пріоритетних положень щодо захисту персональних даних до європейських та світових стандартів. Загалом європейське законодавство охоплює близько 20 загальноєвропейських конвенцій, директив та рекомендацій щодо захисту

персональних даних, а кожна країна ЄС видала власні базові нормативно-правові акти та прийняла спеціальне законодавство про персональні дані в різних сферах, включаючи медичну, статистичну, публічну, медіа та правоохоронну [2].

Одним із суттєвих викликів правовому співтовариству в сфері захисту приватності життя людини в цілому і персональних даних зокрема стало масове впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) [3, с.295]. Фактично це повсякчасний, неконтрольований процес, обсяг якого не піддається вимірюванню. Правове регулювання ШІ започатковується але воно не встигає за правовою дійсністю. Відтак, одним із варіантів убезпечення даних є розробка внутрішніх політик конкретної установи чи організації із запровадженням настанов та рекомендацій з урахуванням вузькоспеціалізованої діяльності. У ньому повинні бути описані ключові ризики та проблеми, пов'язані з використанням ШІ, а також згруповані пропозиції щодо їх мінімізації, включено приклади потенційного ефективного використання.

Одним з прикладів створення такого комплаєнс інструменту є оприлюднення в Англії і Уельсі в грудні 2023 р. посібника для працівників судів щодо використання штучного інтелекту в судовій системі [4].

Зупинимось на основних аргументах пов'язаних із захистом персональних даних та використанням технологій ШІ в судовій сфері. Найперша настанова, що будь які публічні версії ШІ є відкритими за своєю сутністю тому не можуть використовуватись для обробки, збереження чи поширення приватної інформації. Будь-яке використання штучного інтелекту судовою владою або від її імені має відповідати загальному обов'язку судової влади захищати добросовісність при здійсненні правосуддя. Ці вказівки повинні застосовуватись до всіх осіб, які займають судові посади під керівництвом судді, їхніх помічників та інших працівників апарату суду. Перш ніж використовувати будь-які інструменти ШІ, необхідно переконатися, що є відповідне знання про їхні можливості та потенційні обмеження. Основними обмеженнями було виділено

наступне. По-перше публічні чат-боти ШІ надають технічно найбільш вірогідну комбінацію слів, однак це не означає правдивості чи точності цієї інформації.

По-друге, ШІ зручний для пошуку інформації, правдивість якої можна перевірити, однак є поганим способом проведення досліджень для пошуку нової інформації, яку не можливо перевірити. По-третє, якість будь-яких відповідей, які можна отримати, буде залежати від точності введення алгоритму дій при роботі із відповідним інструментом штучного інтелекту, зокрема від характеру підказок, які вводяться. Навіть за найкращих підказок надана інформація може бути неточною, неповною, оманливою або упередженою.

Наявність в посібнику заборон щодо поширення непублічної інформації, інформації, яка ще не є загальнодоступною, інформації яка є приватною або конфіденційною сприяє виробленню цифрової культури працівників суду і сприяє усвідомленому використанню інструментів ШІ. Важливим є наголошення на тому, що будь-яка інформація, яка вводиться в загальнодоступний чат-бот ШІ, має розглядатися як опублікована для всього світу.

Принцип дії ШІ полягає в тому, що поточні загальнодоступні чат-боти зі штучним інтелектом запам'ятовують кожне запитання, яке їм задає користувач, а також будь-яку іншу інформацію, яку в них додають. Потім ця інформація стає доступною для відповіді на запити інших користувачів. У результаті все, що вводиться в чат, неважливо від строків давності і достовірності інформації, може стати загальновідомим. Завжди варто вимикати історію чату в чат-ботах ШІ, якщо ця опція доступна. Наразі ця опція доступна в ChatGPT і Google Bard, але поки що недоступна в Bing Chat.

Необхідно мати на увазі, що деякі платформи штучного інтелекту, особливо якщо вони використовуються як додаток на смартфоні, можуть запитувати різні дозволи, які надають їм доступ до інформації на пристрої

користувача, за таких обставин варто відмовитися від усіх таких дозволів, і знайти альтернативні, більш безпечні додатки.

Інструменти ШІ в судовій сфері можуть використовуватись для створення шаблонів листів, меморандумів тощо; для узагальнення великих масивів тексту при умові що його достовірність можна перевірити, для створення презентацій, однак не рекомендується використовувати ШІ для проведення юридичних досліджень чи юридичного аналізу, оскільки вірогідність помилок, які не вдасться перевірити є поки що дуже значною.

Публічні оголошення про використання ШІ як інструменту для написання судових рішень звучать в зарубіжних медіа однак із аргументацією використовувати даний інструмент для генерування виключно перевіреної інформації, оскільки жодної відповідальності за написання ШІ не несе, всі ризики і вся відповідальність покладається на суддю, що використовує цей інструмент [5].

Таким чином, можна сказати, що за останні роки більшість європейських країн удосконалили базове законодавство про захист персональних даних, створивши передумови для розвитку вільного обміну інформацією та гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Незважаючи на відмінності в законодавстві, всі закони про захист персональних даних ґрунтуються на одних і тих же базових принципах, які залишилися незмінними до сьогодні, однак, масове поширення технологій штучного інтелекту призводить до необхідності оновлення законодавчої бази, уніфікацію правових дефініцій, запровадження відповідальності за використання ШІ, якщо воно призвело до порушень прав людини [6, с.23]. Тому дане питання варте уваги дослідників, зокрема щодо вироблення правил і стандартів використання ШІ в різних сферах життя з метою мінімізувати ризики та навчити працівників етичному використанню ШІ.

Список використаних джерел:

1. Кібербезпека в інформаційному суспільстві: Інформаційно-аналітичний дайджест / відп. ред. О.Довгань; упоряд. О.Довгань, Л.Литвинова, С.Дорогих; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. К., 2023. №9 (вересень) . 351 с.
2. Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних. К.: К.І.С., 2020. 432 с.
3. Кронівець Т. М., Тимошенко Є. А. «Правові аспекти захисту приватності життя людини в контексті використання штучного інтелекту». Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №12. С.295-297.
4. Courts and Tribunals Judiciary. Artificial Intelligence. Guidance for Judicial Office Holders. 12 December 2023. 8 p.
5. Gareth Corfield. British judge uses ‘jolly useful’ ChatGPT to write ruling. 14 September 2023 URL: <https://www.telegraph.co.uk/business/2023/09/14/british-judge-uses-jolly-useful-chatgpt-to-write-ruling/>
6. Кронівець Т. М., Тимошенко Є. А. «Правові та ціннісні особливості феномену штучного інтелекту як елемента правової дійсності». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2022. № 2. С.21-24.

Оверковський К. В.,

доктор філософії в галузі права, адвокат

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У контексті обліку інтелектуальної (промислової) власності, який становить важливий елемент належного захисту підприємства, виникає необхідність впровадження національних механізмів забезпечення прав людини.

Всебічний розвиток таких механізмів визначає не лише успішність економічної діяльності, але й стабільність суспільства, яка ґрунтується на захисті інтелектуальної власності та прав людини.

Одним із елементів захисту як прав інтелектуальної власності, так і підприємства в цілому є належний бухгалтерський облік матеріальних і нематеріальних активів, до останніх відносяться і права промислової власності. Облік, як ключовий елемент захисту підприємства, не лише гарантує його інноваційний розвиток, але і сприяє стабільності економіки, обумовленій безпекою обігу прав промислової власності на ринку. В цьому контексті взаємопов'язаність між охороною прав та економічною стійкістю свідчить про необхідність комплексного підходу до управління інтелектуальною власністю для забезпечення національної економічної безпеки.

Відмічається, що доцільність належного обліку прав на об'єкти промислової власності зумовлена тим, що в разі перебування права на об'єкт промислової власності поза обліком, виникає проблема щодо подальшому руху даних прав на ринку. Наприклад, проблематичним буде передання майнового права на певний об'єкт промислової власності у заставу у разі, якщо він не відображений в балансі підприємства. Звернемо увагу, що серед ознак, які ставляться до майна в ч. 1 ст. 139 Господарського кодексу України [1], виділяється, зокрема, можливість відображення в балансі суб'єкта господарювання (або інших формах обліку). Таким чином, якщо права на об'єкт промислової власності не відображені в балансі, відповідно не визначена їх вартість, то й передавати, продавати, використовувати їх в процесі своєї діяльності організація не має права. Звідси випливає, що від постановки на баланс виявлених і не врахованих раніше об'єктів промислової власності залежить правова можливість укладати щодо них договори (ліцензійні, відчуження, застави тощо) і легально отримувати дохід від їх використання [2, с. 77].

Належний облік прав інтелектуальної (промислової) власності у складні нематеріальних активів виникає і з огляду на необхідність захисту майна та безпеки підприємства.

В ракурсі захисту інтересів підприємства слід звернути увагу на ч. 9 ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження», де визначається, що під час проведення опису майна боржника - юридичної особи та накладення арешту на нього виконавець також використовує відомості щодо належного боржнику майна за даними бухгалтерського обліку. Відповідно до ч. 6 ст. 52 зазначеного Закону, у разі, якщо на інше майно юридичної особи накладається арешт, воно реалізується в такій черговості: 1) майно, що безпосередньо не використовується у виробництві (предмети інтер'єру офісів, готова продукція та товари тощо); 2) об'єкти нерухомого майна, об'єкти незавершеного будівництва, майбутні об'єкти нерухомості, верстати, обладнання, інші основні засоби, а також сировина і матеріали, призначені для використання у виробництві [3].

При цьому, як відмічає Носік Ю.В, якщо майнові права інтелектуальної власності (далі – МПІВ) належним чином обліковуються боржником – юридичною особою саме як нематеріальний актив, на синтетичному рахунку 12 «Нематеріальні активи», то їх реалізація має відбуватись у другу чергу після майна, що безпосередньо не використовується у виробництві. Якщо ж належні боржникові – юридичній особі МПІВ до числа нематеріальних активів не введені, а відображені, наприклад, на субрахунку 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу», то це свідчить про те, що МПІВ не призначені для використання у виробництві і, відповідно, можна реалізовувати такі МПІВ у першу чергу. Якщо ж належні боржникові – юридичній особі МПІВ не відображені у бухгалтерському обліку взагалі (відповідно, на них не нараховується амортизація), то це може свідчити про те, що МПІВ не використовуються у виробництві, тож виконавець також має підстави для віднесення МПІВ до першої черги [4, с. 32].

Отже, з метою уникнення небажаних наслідків звернення стягнення на майнові права промислової власності, які є рентабельним активом підприємства, останні слід обліковувати належним чином [2, с. 78].

Додатковими аргументами щодо корисності належного обліку прав на об'єкти інтелектуальної власності в літературі виділяють такі: отримання економічних вигод та збільшення інвестиційних можливостей підприємства [5, с. 51-52]; відстеження коштів, витрачених на отримання і захист інтелектуальної власності; можливість застави прав промислової власності або підприємства як цілісного майнового комплексу; підвищення репутації компанії, іміджу та цінності на ринку; можливість отримання точної, об'єктивної та достатньої інформації про підприємство та його стан, оцінка бізнесу [2, с. 78].

Отже, належний бухгалтерський облік прав інтелектуальної (промислової) власності не лише виправдовується питанням захисту, але також стає стратегічним елементом діяльності підприємства. Цей процес сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства та сприяє взаємодії з економічним середовищем, включаючи механізми забезпечення прав людини в контексті інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18, №19-20, №21-22. Ст.144.
2. Оверковський К.В. Правове забезпечення введення прав промислової власності в господарський оборот: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. 08 Право. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. 238 с.
3. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. №1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. ст. 542.

4. Носік Ю.В. Звернення стягнення на майнові права інтелектуальної власності у виконавчому провадженні. Київ., 2017. 40 с.
5. Шульга С. Щодо відображення інвестицій в нематеріальні активи. *Економіст*. 2006. №1. С. 51-53.

Рудницька О.П.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права та публічного управління Житомирського державного університету імені Івана Франка

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ

Сучасні події в Україні, 10-річна російсько-українська війна, введення воєнного стану з 24 лютого 2022 р., стали тригером усіх політичних, соціальних, економічних, правових тощо процесах існування українського суспільства. Можна сміливо стверджувати, що ці зміни торкнулися кожної сфери життя як окремого громадянина, так і українського народу вцілому. Актуальність теми даної публікації пов'язана з тим, що частина територій нашої держави, зокрема, з 2014 року Донецького та Луганського регіонів, Автономної Республіки Крим (далі – АРК Крим), а з лютого 2022 р. Херсонської, Запорізької, Харківської областей залишаються окупованими російським агресором. Органи публічної влади не можуть здійснювати свої повноваження по захисту прав населення, надавати адміністративні послуги тощо на цих територіях. Неможливість виконання Україною своїх позитивних обов'язків щодо власних громадян призводить до порушення їх прав та своїх зобов'язань, згідно норм міжнародного права, зокрема, щодо реєстрації фактів народження, смерті або реєстрації шлюбу фізичних осіб – громадян нашої держави, які в силу обставин опинилися на тимчасово окупованих територіях (далі – ТОТ). З початку повномасштабного вторгнення кількість громадян України позбавлена

можливості отримати легітимний документ про реєстрацію факту народження, смерті або реєстрації/розірвання шлюбу.

Метою даної публікації є дослідження проблемних питань встановлення фактів, що мають юридичне значення на ТОТ України.

Правове регулювання питань реєстрації фактів народження/смерті тощо на захоплених російським агресором територіях здійснюється Законами України: «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014р., «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» від 04.02.2016 року [2], «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» від 21.04.2022 року [3] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» від 01.07.2022 року [3].

15 квітня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», яким визначила статус території АРК Крим та міста Севастополя як тимчасово окупованої відповідно до [1]. Враховуючи всі ТОТ сьогодні, відповідно до чинного законодавства, застосовується загальне формулювання поняття «тимчасово окупована Російською Федерацією територія України».

Фактично реальний механізм реалізації прав громадян України на проведення державної реєстрації фактів, що мають юридичне значення став можливим після зміни до національного цивільно-процесуального законодавства у 2016р. [2] та відповідно 2017р. [3]. Крім того, важливе значення мало ухвалення рішення Попаснянського районного суду Луганської області від

24.02.2016 року у справі за заявою про встановлення факту смерті. У вказаному рішенні було застосовано так звані «Намібійські винятки» для державної реєстрації актів цивільного стану, що мали місце на ТОТ України [5]. Проте, посилення заявника лише на застосування «намібійського винятку» не дає суду підстав для висновку, що факт смерті підтверджений, і не звільняє заявника від обов'язку надати у справі й інші докази, які не отримані від органів ТОТ (наприклад, пояснення свідків, електронні докази тощо).

Важливо розуміти, що до внесення змін у чинне національне законодавство про забезпечення прав і свобод на ТОТ у квітні 2022 року, акти, що видані органами або посадовими особами окупаційної влади на ТОТ, вважалися недійсними. На сьогодні за українським законодавством будь-які органи, їх посадові та службові особи на ТОТ та їх діяльність вважаються незаконними, а акти недійсними, а отже такими, що не створюють правових наслідків, у разі якщо вказані органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому українським законодавством. Виключенням є документи, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на ТОТ. Вказані документи додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акту цивільного стану.

На сьогодні, не дивлячись на тривалу окупацію територій нашої держави, судова практика розгляду заяв про встановлення фактів, що мають юридичне значення, зокрема, щодо реєстрації фактів народження, смерті або реєстрації шлюбу фізичних осіб не можна вважати усталеною. Така практика залежить як від обставин справи окремого конкретного випадку, наданих суду доказів, наприклад, при розгляді заяв відповідно до статті 317 ЦПК України учасникам процесу (як судді, так і заявнику) необхідно перевіряти перебування населеного пункту у переліку ТОТ на час встановлення відповідного факту. Крім того, практика залежить і від підходу суду щодо застосування законодавства, зокрема, заява має бути розглянута в порядку окремого чи позовного провадження.

Доцільно зауважити, що заява про встановлення факту, що має юридичне значення на ТОТ визначається ЦПК України (стаття 317). Так, заява про встановлення факту народження на ТОТ може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника. Відповідна заява про встановлення факту смерті особи може бути подана членами сім'ї померлого, їхніми представниками або іншими заінтересованими особами. Така заява може бути подана до будь-якого місцевого суду України, незалежно від місця проживання/перебування заявника, якщо встановлення такого факту впливає на його права, обов'язки чи законні інтереси. Причому така заява підлягає негайному розгляду та виконанню.

Отже, внаслідок збройної агресії росії та її вторгнення на територію України, окупація частини української території, населення яких постраждало від збройного конфлікту та потребує негайного захисту своїх прав та свобод. Для забезпечення належного захисту прав та інтересів громадян України, які в силу обставин залишилися на ТОТ перед публічною владою постала проблема про негайне вирішення питання визнання фактів, що мають юридичне значення на цих територіях. Законодавцем був визначений особливий порядок для встановлення фактів, що мають юридичне значення на ТОТ, зокрема, визначено підсудність, розширене коло заявників, які можуть звернутися до суду, заява підлягає негайному розгляду, а рішення суду - негайному виконанню.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014р., // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

2. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій

території України» : Закон України від 04.02.2016 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-19#Text>

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України : Закон України від 21.04.2022 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях : Закон України від 01.07.2022 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2345-20#Text>

5. Рішення від 24 лютого 2016р. у цивільній справі за заявою ОСОБА_1, про встановлення факту смерті, заінтересовані особи Відділ державної реєстрації актів цивільного стану Попаснянського районного управління юстиції, Управління праці та соціального захисту населення Попаснянської районної військово-цивільної адміністрації // Офіційний сайт Судової влади України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56177713>

Філонов М. В.,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: Кронівець Т. М.,
Кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедрою
фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття 34 Конституції України зазначає: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір».

Водночас, конкретизується: «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану», безумовно, належить до нормативно-правових актів, які мають силу обмежувати певні права людини і громадянина в інтересах національної безпеки – у тому числі й право на інформацію. Крім того, з моменту повномасштабного вторгнення, з огляду на загрозу можливості використання багатьох відкритих даних в інтересах країни-агресора, низкою законодавчих та підзаконних актів було обмежено доступ до публічної інформації деяких органів влади та місцевого самоврядування.

Межі таких обмежень є дискусійними питаннями, які періодично піднімають представники громадянського суспільства, ЗМІ та окремі громадяни.

Тому дана проблема вимагатиме як офіційного тлумачення з боку представників влади (див., напр., коментар Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України Дмитра Лубінця [2]), так і особливої уваги представників наукової спільноти [3, с. 527-530; 8]. Очевидно, що спроби простими заборонами відкласти розгляд і вирішення питання до скасування режиму воєнного стану дедалі частіше викликатимуть опір громадянського суспільства, адже подібний підхід суперечить базовим принципам та цінностям демократичної держави, а також є тупиковим в умовах глобального інформаційного суспільства. З іншого боку, неприпустимим є й безвідповідальне поводження з інформацією (поширення відомостей, які шкодитимуть національній безпеці), за що, згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» – передбачена кримінальна відповідальність.

Також в умовах воєнного стану державою можуть бути запроваджені такі заходи інформаційної безпеки: впровадження контролю за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави; обмеження інтернет-провайдерами доступу до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України; регулюванням роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення

роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборони роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі. Даний перелік обмежень не є вичерпним та може бути доповнений окремими законами України [4].

Враховуючи це, забезпечення балансу між обмеженнями права на отримання і поширення інформації та його реалізацією якщо не у повному обсязі, то у певних передбачених законодавством рамках, не втрачає актуальності й сьогодні. При цьому шляхи вирішення проблеми, а також реалізації ефективної державної політики в інформаційній сфері не лежать суто у імперативній площині заборони, натомість вимагатимуть гнучкості реагування з боку держави, враховуючи суспільні запити та виклики сьогодення.

Дослідники цілком доречно звертають увагу на наявність певних протиріч, коли з одного боку, органи публічного адміністрування призупинили надання відповідей на запити та звернення громадян щодо деяких аспектів суспільного життя, а з іншого – потреба громадян в оперативній, якісній та достовірній інформації в умовах воєнного стану стає надзвичайно гострою [3, с. 528-529]. Крім того, можна відзначити й те, що органи влади, які зловживають положенням закону про режим воєнного стану у частині обмеження прав громадян на інформацію, порушують статтю 40 Конституції, яка гарантує право громадян на звернення до суб'єктів владних повноважень та отримання відповіді. При цьому, дане право не може бути обмеженим навіть в умовах воєнного стану.

З огляду на це, представники громадянського суспільства, в цілому погодившись з обмеженнями в інформаційній сфері, з певного моменту почали закликати владу переглянути деякі принципи і підходи до таких обмежень.

Так, вже у березні 2023-го р. 62 підписанти, серед яких впливові журналісти, громадські діячі, ЗМІ та ГО (Рух «Чесно», Центр протидії корупції, «Українська правда», Фондація DEJURE та інші) оприлюднили вимогу відкрити

реєстри та поновити доступ до публічної інформації, зокрема, у частині відкритого декларування доходів політиків та чиновників, звітування партій, повідомлення про роботу народних депутатів та парламентських комітетів, поновлення доступу до Єдиного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб підприємців та інших реєстрів Міністерства юстиції України з урахуванням законних обмежень та обґрунтуванням неможливості оприлюднення, відновлення доступу до тієї частини інформації у судовому реєстрі, яка була прихована всупереч Закону «Про доступ до судових рішень», а також до реєстру арештованих активів, що адмініструється АРМА. Крім того, підписанти вимагали реанімувати практику оприлюднення інформації про аукціони на Prozorro та угод закупівель. Громадські діячі звертали увагу й на те, що всупереч Закону України «Про доступ до публічної інформації» низка органів влади та органів місцевого самоврядування зловживають воєнним станом і не надають інформацію громадянам, ігноруючи їхні запити.

«Закритість держреєстрів та відсутність доступу до суспільно важливих даних призводить до корупції, відсутності підзвітності та відповідальності й, що найголовніше, – до втрати довіри до ключових державних інституцій... Звертаємо увагу, що відкриті дані є ефективною складовою протистояння агресору, важливим чинником, який не послаблює, а, навпаки, посилює та зміцнює роботу наших органів як організаційно-управлінських структур», – аргументували власну позицію автори Звернення [5].

Наявність проблем у сфері права на інформацію визнають й представники влади. Зокрема, впродовж весни – літа 2023-го року у ЗМІ пройшла кампанія з метою відновлення е-декларування, яку підтримали послы G7 [6], і яка зрештою завершилася прийняттям 20 вересня 2023-го року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» (3384-IX), який зафіксував необхідність подання

електронних декларацій чиновниками та посадовими особами, а також публікацію їх у відкритому доступі з урахуванням безпекових заходів [7].

Певні законодавчі зміни, як бачимо, відбуваються під тиском не лише громадськості, а й за сприяння представників дипломатичного корпусу.

Зважаючи на це, можна погодитися з висновками українських дослідників О. Турченка та В. Фурмана, що станом «на сьогодні в період дії воєнного стану питання обмеження права на доступ до публічної інформації і до інформації загалом є не достатньо врегульованим». Адже, по-перше, в законодавстві відсутній перелік публічної інформації, доступ до якої може бути обмежений в період воєнного стану, що, у свою чергу, надає розпоряднику такої інформації право на обмеження доступу до неї на власний розсуд. По-друге, це створює ситуацію, коли при розголошенні такої інформації може бути завдана шкода національній безпеці [8, с. 112].

Таким чином, ця тема потребує як глибшого наукового аналізу, так і належного врегулювання на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 34.
2. Лубінець Д. Право на інформацію – це основа демократії. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/565264_pravo_informatsiyu-tse_osnova.html
3. Дяченко Н. П. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. «Права людини в період збройних конфліктів»: Зб. матер. Міжн. наук.-прак. конф. присвяч. 25-річчю Нац. Унів. «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 лист. 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 527-530.
4. Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. URL:

<https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022.docx>

5. Громадськість вимагає відкрити реєстри та поновити доступ до публічної інформації. URL: <https://www.chesno.org/post/5533/>

6. Заява послів G7 в Україні. URL: <https://twitter.com/G7AmbReformUA/status/1684273900564144131>

7. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20.09.2023 р. 3384-IX. Голос України. 2023. 11 жовтня.

8. Турченко О. Г., Фурман В. В. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 5. С. 107-113.

Хоменко О. П.,

*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
спеціальності «Публічне управління та адміністрування»
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

**РЕАЛІЗАЦІЯ «КОМПЛЕКСНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ
РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ЧАСТИНИ
СЕКТОРУ ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА 2023-2027 РОКИ» ЯК ГАРАНТІЯ
ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА**

Із демократизацією держави суттєво змінюються функції правоохоронних органів держави. Якщо в радянській системі вони були переважно репресивно-каральними та стояли на сторожі «соціалістичної законності», то сучасна парадигма функцій правоохоронних органів – захищати права і свободи громадян та інтереси держави. Наприклад В. Волоско вважає, що

«охороняючи законні права та інтереси особистості, держава одночасно охороняє свої інтереси, інтереси усього суспільства» [1, с. 8].

Із проголошенням незалежності України у 1991 р. відбувся перший етап реформування правоохоронних органів з метою наближення їх до виконання завдань та функцій в умовах розвитку демократичної держави. Саме у першій половині 1990-х рр. були прийняті нормативно-правові акти, які змінювали місце та роль правоохоронних органів в системі органів державної влади: Закон України «Про міліцію» (1990 р.), Закон України «Про прокуратуру» (1991 р.), Закон України «Про Службу безпеки України» (1992 р.), Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.), Закон України «Про адвокатуру» (1992 р.) тощо.

Проте лише після Революції Гідності 2014 р. почалися суттєві зрушення у реформуванні правоохоронної системи України. Так, у Законі України «Про національну поліцію» (2015 р.) вперше було зафіксовано, що «завданнями поліції є надання поліцейських послуг» (Ст. 2) [2]. Законом України «Про прокуратуру (2014 р.)» [3] було нарешті подолано радянську модель прокуратури, коли вона виконувала функцію «контролера за усім у сфері публічного права» [4]. Президентом України В. Зеленським у жовтні 2020 р. було внесено Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України (3196-д), який навіть при усіх своїх суперечностях направлений на реформування Служби безпеки України (як спадкоємниці КДБ) від радянського минулого, коли ця структура мала тотальний контроль над політичним, економічним, соціальним життям та громадянами. Реформа направлена на перетворення СБУ на правоохоронний орган, який був би позбавлений функцій боротьби із корупцією, економічними злочинами та виконував би виключно завдання з контррозвідки, боротьби з тероризмом та захисту державної таємниці [5, с. 5].

Агресія росії проти України у лютому 2022 р. поставила перед українськими правоохоронними органами нові виклики. Цілком погоджуємося із Є. Курінним, який зазначає, що війна показала не тільки позитивні характеристики системи, а й вона «допомагає як ніколи об'єктивно та однозначно оцінити громадянам та суспільству в цілому дії або бездіяльність владних, зокрема й правоохоронних структур» [10, с. 22].

Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 був прийнятий «Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки». Над розробкою Плану працювала міжвідомча група, що представляла різні правоохоронні органи, неурядові організації, міжнародних експертів та інституції. Серед них: Офіс Генпрокурора, МВС, Міністерство юстиції, ДБР, СБУ, Національна поліція, БЕБ, Державна прикордонна служба, Державна митна служба, представники Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародні експерти від КМЄС, проєкту ЄС «PRAVO-JUSTICE», Офісу Ради Європи в Україні, відділу з правоохоронних питань Посольства США в Україні, Міжнародної організації права розвитку (IDLO) [7].

Місія стратегічного плану – перебудова правоохоронних органів до загальноєвропейських стандартів свободи, безпеки та справедливості, що неможливі без служіння людям, захисту порядку, громадської та державної безпеки з дотриманням прав людини та стандартів підзвітності.

У преамбулі Плану сказано, що «органи правопорядку в ході збройної агресії Російської Федерації проти України зіштовхнулись із безпрецедентними викликами у своїй діяльності, насамперед безпековими, на які довелося оперативно реагувати», однак при цьому «водночас у суспільства зберігся чіткий запит на рішучі та позитивні зміни в усіх сферах життя, у тому числі правоохоронній, після перемоги України» [6].

Також у Комплексному стратегічному плані зафіксовано, що «пріоритетними серед таких змін є гарантування прав і свобод людини та громадянина, а також подальша розбудова демократичної держави, у якій неухильно забезпечується верховенство права» [6].

Схваливши план Президент України В. Зеленський зазначив, що «кожен елемент державної системи – органи правопорядку передусім – мають працювати так, щоб люди реально відчували безпеку й захищеність, щоб люди реально відчували справедливість, щоб гарантувалося на рівні інституцій, на рівні повсякденної роботи тих, по кому люди судять про державу. Довіра в державі, довіра до держави формуються з довіри до тих, хто діє від імені держави. Правоохоронці, система прокуратури – ключові в цьому. Звичайно, разом з усіма іншими, хто працює в державному апараті» [7].

Серед основних стратегічних пріоритетів Плану передбачено:

- дієвість і ефективність органів правопорядку та прокуратури як невід’ємної складової сектору безпеки і оборони, в межах якого вони забезпечують національну безпеку України, у тому числі громадські безпеку й порядок, протидіють злочинності з урахуванням стратегічних цілей та відповідно до стандартів прав людини і основоположних свобод, у тому числі із забезпеченням гендерної рівності;
- послідовна кримінальна політика, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого;
- оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права;
- система управління, орієнтована на результат відповідно до встановлених пріоритетів;
- комплексна цифрова трансформація;
- відкритість, прозорість, підзвітність і незалежність [6].

Вважаємо, що «Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» спрямований на побудову нової правоохоронної системи, яка є характерною для демократичної правової держави. Виконання цього завдання неможливе без функціонування системи правоохоронних органів на принципах відкритості та прозорості та підзвітності громадянському суспільству, оскільки саме громадянське суспільство є тим сектором, який функціонує між державою, суспільством та бізнесом та артикулює інтереси громадян, захищає їх інтереси [8]. Україна проходить довгий шлях оновлення правоохоронної системи разом із етапами становлення громадянського суспільства в Україні. На жаль, іноді суспільстві виборювати право на реформування приходилось разом із протистояння із самою правоохоронною системою. Так, ідеали свободи, справедливості Майдану 2004 р. «спонукали державну владу до започаткування відкритого діалогу між владою та суспільством» [9, с. 129], а Революція Гідності 2013–2014 рр. сприяла «законодавчому закріпленню руху України до Європейського Союзу, де роль інститутів громадянського суспільства в публічному управлінні надзвичайно висока» [9, с. 129].

Підсумовуючи, маємо зазначити, що реалізація Плану довга та клопітка робота, яка буде передбачати насамперед суттєве оновлення нормативно-правової бази, де будуть чітко прописані нові функції та завдання правоохоронних органів. Окрім того, на нашу думку, нарешті потрібно законодавчо визначити поняття «правоохоронний орган» та «система правоохоронних органів». Усі ці процеси мають відбуватися з урахуванням принципів функціонування демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Волоско В.В. Функції правоохоронних органів у демократичній державі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 1-11.

2. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня липня 2015 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
4. Крапивін Є. Реформа прокуратури в Україні: підбиваємо підсумки зробленого та відповідаємо на запитання, куди рухатись далі. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/reforma-prokuraturi-v-ukrayini-pidbivaemo-pidsumki-zroblenogo-ta-vidpovidaemo-na-zapitannya-kudi-ruh.html>.
5. Реформа СБУ: виклики та перспективи / Захаров Є. Ю., Токарєв Г. В., Ступак І. І., Попов І. В., Самусь М. М. / За заг. ред. Семьоркіна О.М. Київ, 2021. 172 с.
6. Указ Президента України «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» від 11 травня 2023 року № 273/2023. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
7. Президент України схвалив Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку. *Офіс генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prezident-ukrayini-sxvaliv-kompleksnii-strategicnii-plan-reformuvannya-organiv-pravoporyadku>.
8. Kononenko, V., Yaremenko, O., Zinko, Y., Lapshin, S., & Ostapenko, O. (2023). Formation of civil society in Ukraine in the post-soviet period. *Amazonia Investiga*, 12(65), 131-140. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.65.05.13>.
9. Кононенко В.В., Годлевська В.Ю. Державна політика у сфері розбудови громадянського суспільства в Україні за доби незалежності (1990 – 2020 рр.). *Наукові перспективи*. 2022. № 1. С. 125-134.
10. Курінний Є. Про комплексність реформи правоохоронних органів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 21-28.

*Баюрко І. С., Танасієнко Я. Ф.,
магістранти спеціальності «Публічне управління та адміністрування»
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

*Науковий керівник: Лапшин С.А.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ТРЕТИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Публічне управління у медичній сфері спрямоване на забезпечення ефективності, якості та доступності медичних послуг для населення. Воно включає в себе планування та аналіз фінансових ресурсів, організацію медичного обслуговування, впровадження інформаційних технологій, забезпечення якості та безпеки пацієнтів, а також управління персоналом.

Завдяки публічному управлінню у медичній сфері можна вирішувати проблеми, що стосуються доступності до медичних послуг, ефективного використання ресурсів, розміщення медичних закладів, прогнозування потреб населення, розвитку інфраструктури, а також контролю якості медичних послуг.

З огляду на постійний розвиток медичної науки та технологій, високоспеціалізована медична допомога стає критично важливою для діагностики та лікування складних захворювань, що раніше були малодоступні або неможливі для лікування.

Метою статті є вивчення особливостей надання третинної медичної допомоги та формулювання основних напрямів удосконалення організації надання третинної медичної допомоги в Україні

В Україні відбувалися кілька сучасних тенденцій у розвитку третинного рівня медичної допомоги. Проте, слід пам'ятати, що ситуація може змінюватися з часом, і реформи можуть бути введені для вдосконалення системи охорони

здоров'я в Україні. Ось деякі загальні тенденції, які були актуальними на той момент:

1. Реформа охорони здоров'я: Україна продовжувала реформувати свою систему охорони здоров'я з акцентом на створенні більш ефективної та доступної медичної допомоги. Ця реформа передбачала модернізацію лікарень і клінік, впровадження електронної медичної картки та збільшення фінансування охорони здоров'я.

2. Забезпечення якості та стандартизація: Удосконалення системи контролю якості медичної допомоги і впровадження стандартизованих процедур стали пріоритетом. Це мало на меті підвищення якості надання медичних послуг та зменшення медичних помилок.

3. Телемедицина та цифрові інновації: Впровадження телемедицини та цифрових технологій в медичній сфері ставало все більш поширеним. Це дозволяло пацієнтам звертатися до лікарів віддалено, а також полегшувало обмін медичною інформацією.

4. Підвищення кваліфікації медичного персоналу: Підвищення кваліфікації лікарів і медсестер через навчання та тренінги ставало важливим компонентом розвитку третинного рівня медичної допомоги.

5. Розвиток спеціалізованих служб: Розвивалися спеціалізовані служби і центри для лікування різних хвороб, включаючи онкологію, кардіологію, нейрохірургію тощо.

6. Партнерство з міжнародними організаціями: Україна співпрацювала з міжнародними організаціями і донорами для отримання фінансової підтримки та технічної допомоги в розвитку своєї системи охорони здоров'я.

7. Зростання обсягу медичних послуг: Впровадження сучасних методів діагностики та лікування дозволяло розширювати обсяг наданих медичних послуг на третинному рівні [1].

Ці тенденції вказують на прагнення України покращити доступність та якість третинного рівня медичної допомоги для своїх громадян. Проте, деталі та результати цих змін можуть бути більш конкретними та актуальними на даний момент, тому рекомендується звертатися до актуальних джерел та офіційних повідомлень органів охорони здоров'я в Україні для отримання найновішої інформації.

Удосконалення організації та управління третинним рівнем медичної допомоги може покращити доступність та якість медичних послуг у будь-якій країні. Ось деякі загальні рекомендації щодо цього процесу:

1. Реформа системи фінансування: Розгляньте можливість реформи системи фінансування третинного рівня, щоб забезпечити стабільні та адекватні бюджети для лікарень і клінік. Збільшення фінансування може підвищити доступність послуг та забезпечити необхідну медичну техніку та обладнання.

2. Стандартизація та контроль якості: Розвинуйте систему стандартизації та контролю якості медичної допомоги на третинному рівні. Впровадження стандартів та процедур може допомогти зменшити медичні помилки і підвищити якість лікування.

3. Розширення спеціалізованих послуг: Розгляньте можливість розширення спеціалізованих послуг на третинному рівні, зокрема у галузях онкології, кардіології, нейрохірургії та інших. Це може полегшити доступ до високоспеціалізованої медичної допомоги.

4. Телемедицина та інновації: Впровадження телемедицини і сучасних технологій може покращити доступність медичних послуг на віддаленому та віддаленому доступі. Забезпечте інфраструктуру для телемедицини та цифрового обміну медичною інформацією.

5. Підвищення кваліфікації медичного персоналу: Забезпечте можливості для постійного підвищення кваліфікації лікарів, медсестер та інших

медичних працівників. Надайте їм доступ до найновіших методів діагностики та лікування.

6. Розвиток медичного дослідження: Підтримуйте дослідження та інновації у сфері медицини на третинному рівні. Це може сприяти розвитку нових методів лікування та покращити результати лікування пацієнтів.

7. Участь громади та пацієнтів: Залучайте громаду та пацієнтів до процесу управління та прийняття рішень. Створіть механізми для збору фідбеку від пацієнтів та враховуйте їхні потреби та побажання.

8. Партнерства з міжнародними організаціями: Розгляньте можливість співпраці з міжнародними організаціями та донорами для отримання фінансової підтримки та технічної допомоги в розвитку третинного рівня медичної допомоги [2, с.8-9].

Ці рекомендації можуть бути використані як основа для подальшого вдосконалення організації та управління третинним рівнем медичної допомоги в Україні. Важливо розглядати конкретні особливості та потреби вашої країни при розробці та впровадженні реформ у сфері охорони здоров'я.

Інформаційні технології (ІТ) відіграють ключову роль у покращенні управління в різних галузях, включаючи охорону здоров'я. Вони допомагають оптимізувати процеси, збільшити ефективність та покращити доступність та якість медичних послуг. Ось деякі способи, які ІТ впливають на управління в системі охорони здоров'я:

1. Електронна медична історія (ЕМІ): ІТ дозволяють зберігати та обмінюватися медичною інформацією між лікарнями, клініками та лікарями. Це полегшує спільну роботу медичного персоналу, зменшує ризик втрати інформації та покращує континуїтет медичної допомоги.

2. Телемедицина: Технології відеокommунікації дозволяють лікарям проводити консультації та діагностику віддалено. Це особливо корисно в сільських районах або під час кризових ситуацій.

3. Аналітика даних: ІТ можуть забезпечити збір та аналіз великих обсягів медичних даних. Це допомагає виявляти тенденції, покращувати якість лікування, розробляти профілактичні заходи та оптимізувати розподіл ресурсів.

4. Електронні медичні записи (EMR): EMR замінюють паперові медичні картки, спрощуючи процес реєстрації та документації, покращуючи доступність історії хвороби та сприяючи забезпеченню більшої точності.

5. Інтернет речей (IoT): Медичні пристрої, які підключені до Інтернету, можуть відстежувати стан пацієнтів в реальному часі і передавати дані в медичні системи. Це корисно для моніторингу хворих та надання реакції на події в реальному часі.

6. Мобільні додатки для здоров'я: Розробка мобільних додатків дозволяє пацієнтам отримувати інформацію про свій стан здоров'я, приймати ліки, записувати симптоми і навіть віддалено консультиватися з лікарем.

7. Системи управління лікарнями і клініками: ІТ допомагають автоматизувати реєстрацію пацієнтів, розкладання прийому лікаря, облік медичних ресурсів та інші адміністративні завдання.

8. Безпека даних: У зв'язку з чутливістю медичних даних, важливо забезпечити їхню захищеність від несанкціонованого доступу. Це включає в себе застосування сучасних методів шифрування та заходів для забезпечення конфіденційності даних пацієнтів [3, с.100].

ІТ можуть значно покращити ефективність та якість медичної допомоги, спростити адміністративні процеси та полегшити доступ пацієнтів до медичних послуг. Проте, важливо розглядати питання безпеки даних і дотримуватися відповідних стандартів та регуляцій при впровадженні ІТ-рішень у системі охорони здоров'я.

Таким чином, ми розглянули ключові аспекти, які можуть бути вдосконалені у системі третинного рівня медичної допомоги в Україні. Удосконалення організації третинного рівня може включати структурну

оптимізацію, забезпечуючи ефективну координацію між різними медичними закладами. Один із ключових напрямків — забезпечення фінансової стійкості, що може включати перегляд моделей фінансування та впровадження ефективного бюджетування. Впровадження телемедицини може стати ефективним інструментом для забезпечення доступу до високоякісних медичних послуг у віддалених регіонах. Розбудова мережі спеціалізованих медичних центрів може покращити доступність та якість високоспеціалізованої медичної допомоги.

Заохочення та підтримка наукових досліджень в університетських лікарнях може сприяти розвитку медичних наук та впровадженню інновацій. Залучення громади до процесів управління та контролю за наданням медичної допомоги може сприяти більш ефективній та відповідальній системі.

Список використаних джерел:

1. Баєва О. В. Менеджмент в галузі охорони здоров'я. URL: http://pidruchniki.ws/1781040937372/meditsina/menedzhment_u_galuzi_ohoroni_zd_ogovya_#_bayeva_ov
2. Дем'яненко Л. Перспективи медичної реформи: аналіз на основі показників Держбюджету-2020. *«Стратегія – 2020» практика суспільних перетворень*. 2019. № 103 (156). – С. 7–13. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/praktuka_susp_peretvoren/2019/103.pdf.
3. Музика І. С., Возняк Г. В. Система охорони здоров'я в умовах інституційних змін в Україні: фінансові аспекти. *Світ фінансів*. 2016. № 1. С. 99–108.

*Дзюман О. І.,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право» історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
Науковий керівник: Рудницька О. П.,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права та публічного
управління Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПУСТОК У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Після здобуття Україною незалежності одним із першочергових завдань розбудови демократичної, соціальної та правової держави стало формування власної законодавчої бази, в тому числі і в галузі трудового права. Комплексно правове регулювання тривалості та порядку надання відпусток здійснюється нормами Кодексу законів про працю України та Закону України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р.

Загалом, відпустки є найтривалішим часом відпочинку працівників, передбаченим міжнародним та національним законодавством. Згідно ст.45 Конституції України, кожен, хто працює, має право на відпочинок [1]. Відпустки дозволяють працівнику більш повноцінно підійти до відпочинку, відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також задовольнити значущі для працівника та його сім'ї потреби та інтереси в народженні та вихованні дітей, навчанні, науці, спорті тощо.

До часу відпочинку належить перерва протягом робочого дня, щоденний відпочинок, міжзмінний відпочинок, вихідні, святкові й неробочі дні, а також щорічні відпустки [8, с.3]. Тривалість відпусток незалежно від режимів та графіків роботи розраховується в календарних днях. Але, у період дії воєнного стану, святкові та неробочі дні при визначенні тривалості щорічних відпусток та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину - особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, не враховуються [3].

Загальновідомим є той факт, що 24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію нашої країни. У зв'язку з цим, та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України [1], Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [6], Указом Президента України від 24.02.2022 р. було запроваджено воєнний стан на усій території нашої держави [7]. Так як на сьогодні збройна агресія в Україні не закінчилась, влада продовжує термін дії воєнного стану відповідним законом.

Уведення воєнного стану в Україні у зв'язку із вторгненням російських військ на її територію, кардинально змінило життя багатьох людей. Потреба в захисті прав та свобод громадян, гарантованих Конституцією України, стала дуже актуальною. Реалії подій свідчать про те, що трудове законодавство, яке в мирний час цілком забезпечувало право на відпочинок, під час воєнного стану стикнулося з певними проблемами. Вирішення цих проблем спонукало до ухвалення низки законів та нормативно-правових актів щодо реалізації права на відпочинок в умовах воєнного стану [8, с.5].

Ухвалений 15.03.2022 р. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» присвятив окрему статтю відпусткам – ст. 12 «Відпустки». Так, ч. 1 ст. 12 Закону передбачає, що у період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 75 Кодексу законів про працю України та ч. 1 ст. 6 Закону України «Про відпустки», щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарні дні за відпрацьований робочий рік, який відлічується з дня укладення трудового договору [2, 3].

Інші частини ст. 6 Закону України «Про відпустки», такі як ч.ч. 2–8 передбачають більшу тривалість щорічної основної відпустки для окремих категорій працівників. Наприклад, керівним працівникам навчальних закладів та

установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам надається щорічна основна відпустка тривалістю до 56 календарних днів [3].

Також ч. 1 ст. 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачає, що у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику в наданні невикористаних днів щорічної відпустки. Норми ч. 7 ст. 79, ч. 5 ст. 80 Кодексу законів про працю України та ч. 5 ст. 11, ч. 2 ст. 12 Закону України «Про відпустки» у період дії воєнного стану не застосовуються [5].

Отже, сьогодні не застосовуються наступні важливі гарантії прав працівників у сфері відпусток:

- заборона ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років підряд, а також ненадання їх протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років та працівникам, які мають право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами чи з особливим характером праці (ч. 5 ст. 80 Кодексу законів про працю України, ч. 5 ст. 11 Закону України «Про відпустки»);

- обов'язкове надання невикористаної частини щорічної відпустки працівнику, як правило, до кінця робочого року, але не пізніше 12 місяців після закінчення робочого року, за який надається відпустка (ч. 7 ст. 79 Кодексу законів про працю України, ч. 2 ст. 12 Закону України «Про відпустки»).

Відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику в наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури [5].

З огляду на те, що воєнний стан триває більше року і постійно продовжується без перспектив скасування в недалекому майбутньому, а більшість підприємств, установ, організацій в Україні працюють у звичайному режимі, вважаю за необхідне залишити вказані вище обмеження, встановлені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», лише для тих, хто працює на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо).

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступний висновок. Спостерігаючи за позитивною динамікою правового регулювання права на відпочинок, слід зазначити, що законодавство в період режиму воєнного стану спрямовано на збереження права усіх громадян України на відпочинок, підтримуючи основні положення, гарантовані Кодексом законів про працю України та Конституцією України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кодекс законів про працю від 17.12.1971 № 322-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Про відпустки: Закон України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Мельник К. Ю. Правове регулювання відпусток в умовах воєнного стану. *Соціальне право*. 2022. №4. С. 66-73.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

7. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні: Закон України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

8. Лиманський П. П. Правове регулювання часу відпочинку науково-педагогічних працівників: виклики режиму воєнного стану. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2023. №37. С. 100-106.

*Лікарчук М. М.,
студентка 1 курсу СВО магістра,
факультету права, публічного управління і адміністрування,
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

На сьогодні можна стверджувати, що права людини є якісним показником розвитку людства. Зрозуміло, що між періодом рабства та сьогоднішнім є великий прогрес у сфері прав людини та не тільки. Проте, необхідність удосконалення системи захисту прав людини все ще існує, і суспільство потребує позитивних змін.

Судовий захист прав людини є одним з найважливіших механізмів забезпечення прав і свобод людини. Суд, як незалежний і неупереджений орган, має право розглядати справи про порушення прав людини та приймати рішення, що спрямовані на їх відновлення.

У сучасних умовах судовий захист прав людини стикається з низкою проблем, які вимагають удосконалення. До них можна віднести:

- Недосконалість судового законодавства. Багато норм судового законодавства потребують уточнення та вдосконалення з метою забезпечення

ефективного захисту прав людини. Оскільки, законодавство України все ще містить положення, які суперечать одне одному, ця проблема є актуальною.

- Недостатній рівень судової кваліфікації. Судді не завжди мають достатній рівень знань і навичок для ефективного розгляду справ про порушення прав людини. Окрім того, недостатнє забезпечення кадрів у судах першої інстанції негативно впливає на цей аспект. Це створює уявлення, що судова система не може достатньо забезпечити захист прав людини через брак знань.

- Недостатня доступність правосуддя. Не всі люди мають можливість скористатися судовим захистом своїх прав через відсутність коштів, знань або інших обставин.

Існування цих та інших проблем у судовій системі України дає розуміння важливості реформування та удосконалення цієї сфери у державі.

Необхідно розглядати судовий захист прав та свобод людини та громадянина як один із аспектів державного захисту їхніх прав, при цьому відповідальність за цей обов'язок лежить на державі відповідно до частини 2 статті 55 Конституції України [2]. Основні методи судового захисту прав та свобод визначаються як способи впливу на суспільні правовідносини, визначені предметом правового регулювання. Ці методи включають імперативний метод, диспозитивний метод, а також метод автономії та рівності сторін. Саме держава зобов'язана використовувати ці методи для запобігання порушення прав людини та для відновлення порушених прав.

Але при цьому, кожна людина самостійно вирішує чи звертатись їй до суду чи іншого органу державної влади задля захисту своїх прав. Кожен має право звернутись до судової установи, якщо вважає це за потрібне. Проте, кожна позовна заява, що подається зо суду, повинна відповідати певним вимогам, в тому числі щодо змісту. Якщо особа, чії права порушили, самостійно складає цей документ, то не завжди звертає на це увагу, і тоді працівники суду

стикаються із проблемою, яка заважатиме виконанню обов'язку щодо захисту прав. Це стосується не лише захисту на державному рівні, а й на міжнародному також [1].

Тобто, хоча і держава має обов'язок захищати права людей, люди ж повинні бути обізнані, як саме правильно звернутись до суду, щоби суд не порушуючи процедури, міг розв'язати це питання. Наприклад, у Європейському суді з прав людини орієнтовно 15-16% усіх поданих до ЄСПЛ заяв відхиляються через невідповідність вимогам щодо змісту та оформлення індивідуальної заяви до Європейського суду.

Система захисту прав і свобод людини в Україні, зазначена у частині 4 статті 55 Конституції, визначає два рівні захисту: національний і міжнародний[2]. Важливо розглянути два компоненти, які становлять сутність цієї частини: 1) право на використання всіх національних засобів правового захисту, 2) можливість звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Оскільки міжнародне право, що регулює діяльність таких органів і установ, передбачає, що заяви, суттю яких є ідентичні заявам, які розглядалися іншими міжнародними органами або органами розслідування, не розглядаються, важливо визначити, які саме міжнародні органи та установи існують на даний момент [3].

Не менш важливим є роз'яснення поняття "всі національні засоби правового захисту".

З цим урахуванням, ключовими напрямками удосконалення судового захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні є два моменти:

Проведення судово-правової реформи з чіткою акцентуацією основного завдання судів загальної юрисдикції на захисті прав і свобод людини та громадянина.

Здійснення системної роз'яснювальної роботи та надання правової допомоги громадянам України, які звертаються до міжнародних судових установ та інших подібних органів.

Список використаних джерел:

1. Богатирьова М. О., Котковський В. С. Судовий механізм захисту прав та свобод людини і громадянина. м. Одеса. 2021. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15342/Котковський%20В.С.,%20Богатирьова%20М.О..pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.11.2023).
3. Кравчук В. М. Місце та роль судового захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина в механізмі організаційно-правових гарантій. Національна академія внутрішніх справ України, 2011.

Любенко О. О.,
магістрант спеціальності «Менеджмент»
Науковий керівник: Материнська О. А.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ПРАВО НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право на працю є одним із основоположних прав людини, що гарантується Конституцією України. Воно включає в себе право на свободу вибору роботи, на справедливі умови праці, на заробітну плату, відпустки та інші соціальні гарантії.

Якщо розглядати умови праці під час війни в Україні, то вони значно змінилися. В наслідок ракетних обстрілів багато підприємств були пошкоджені

або знищені, а інші були змушені призупинити свою діяльність через небезпеку для персоналу. Це призвело у 2022 році до значного зростання безробіття та зниження рівня заробітної плати.

За даними Державної служби зайнятості України, на початку 2022 року рівень безробіття в Україні зріс до 12,4%, що на 3,2% більше, ніж в кінці попереднього року. Найбільше безробіття спостерігалось в Донецькій, Луганській, Херсонській та Харківській областях, де тривають активні бойові дії.

Окрім безробіття та зниження заробітної плати, війна також призвела до інших проблем на ринку праці в Україні. Зокрема, спостерігається зростання нелегальної праці, оскільки люди прагнуть знайти роботу будь-якою ціною. Також збільшувалася кількість працівників, які працюють за нижчою заробітною платою, ніж передбачено законодавством.

Запровадження воєнного стану відіграло неабияку роль у регулюванні трудових відносин. Саме ця сфера потребувала негайних змін та реагування з боку парламенту, що і було зроблено, зокрема прийнято спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1, ст. 2]. Питання права на працю в умовах війни є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, науковці зазначають, що право на працю в умовах війни є складним і багатограним правом, яке зазнає певних обмежень, але водночас передбачає певні гарантії.

У статті 43 Конституції України [2] закріплено право на працю, яке включає право на вільний вибір професії, роду занять, роботи, а також право на своєчасне одержання винагороди за працю захищену законом. Це право є одним із основоположних прав людини, яке має бути гарантовано в будь-якому випадку, навіть в умовах надзвичайних ситуацій, таких як війна.

У відповідності до основних змін в трудовому законодавстві роботодавцю дозволено, без згоди працівника, перевести його на іншу роботу, за винятком переведення його на роботу в зону активних бойових дій. При цьому

заробітна плата повинна бути збережена на рівні не менше середньої заробітної плати за попередньою роботою. Також спрощено процедуру зміни істотних умов праці. Під час війни не обов'язково заздалегідь інформувати працівника про зміну істотних умов праці [1, ст. 3].

Що стосується звільнення, то у період дії воєнного стану роботодавець має право звільнити працівника лише за власною ініціативою або за згодою сторін. Звільнення працівника з ініціативи роботодавця без згоди працівника допускається лише у випадках:

- скорочення чисельності або штату працівників;
- порушення працівником трудової дисципліни;
- в інших випадках, передбачених законодавством.

Під час дії воєнного стану роботодавець має право змінити працівникові умови праці, зокрема: оклад, тарифну ставку, відрядну розцінку; форму, режим роботи; умови оплати праці; місце роботи. Наприклад, якщо внаслідок воєнних дій підприємство було пошкоджене або знищено, роботодавець може бути не в змозі виплачувати працівникам заробітну плату в повному обсязі. У такому випадку роботодавець може змінити форму оплати праці, наприклад, перейти на погодинну оплату праці. Також може бути змінений і режим роботи, якщо підприємство переорієнтується на виробництво військової продукції, роботодавець може ввести понаднормову роботу або роботу в нічні години. Що стосується місця роботи, то наразі спостерігається релокація підприємств, бізнесів та інших інституцій у більш безпечні зони.

Водночас, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» також передбачає певні гарантії права на працю в умовах війни. Зокрема:

- збереження місця роботи та посади за мобілізованими працівниками.
- збереження за працівниками, які не працюють у зв'язку з веденням бойових дій, середнього заробітку за весь період непрацездатності.

- забезпечення працівників, які працюють в умовах воєнного стану, спеціальним одягом, взуттям та іншими засобами індивідуального захисту.

Загалом, цей закон спрямований на забезпечення балансу між інтересами працівників та роботодавців в умовах воєнного стану.

Держава докладає зусиль для вирішення цих проблем. Зокрема, внесено зміни до Закону України «Про зайнятість населення» [3], який передбачає заходи щодо створення нових робочих місць, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних. Також впроваджено державну програму «Доступні кредити 5-7-9%» для підприємців, які створюють нові робочі місця. Варто зазначити такий інструмент як грантова підтримка бізнесу, за якою передбачено виконання зобов'язань роботодавця у працевлаштуванні певної кількості працівників.

Виходячи з викладеного вище можливо зробити висновок, що забезпечення зайнятості в умовах війни є найголовнішим вектором соціально-економічного розвитку як держави, так і суспільства і Україна, як сучасна правова, соціальна, демократична держава докладає максимум зусиль для забезпечення конституційного права своїх громадян на працю.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення – 12.11.2022 р.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. <https://ips.ligazakon.net /document/Z960254K?an=131>
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. Голос України.2012. 18 серп. №153-154.

Маценко В.В.
магістрант спеціальності «Менеджмент»
Науковий керівник: Самборська О.Ю.,
кандидат економічних наук., доцент кафедри публічно-правових
дисциплін Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У наш час, в світі, для комунікації із людьми, здебільшого, починають застосовуватись електронні засоби спілкування. Онлайн-інструменти або - програмні засоби, дозволяють користувачам виконувати різноманітні завдання в Інтернеті, у тому числі, захищати свої права та свободи [1]. Цей спосіб комунікації найперспективніший, тому що він економить час всіх сторін і дає можливість спілкуватись і отримувати допомогу безпосередньо як тільки в цьому виникає потреба. Ці інструменти можуть бути розроблені як окремі програми або вбудовані в веб-сайти. Україна є одним із світових лідерів у запровадженні онлайн сервісів для громадян у тому числі і інструментів що допомагають забезпечити захист прав людини.

Онлайн-інструменти відіграють різні ролі в захисті прав людини від просвітницької або інформаційної до моніторингу та фіксації порушення прав людини.

Міністерство цифрової трансформації має намір покрити мобільним і фіксованим інтернетом 95% території України до 2024 року [2]. Це з урахуванням не тільки окремих домогосподарств, а і центральних автомобільних і залізничних доріг України.

Виходячи із покриття та враховуючи з порівняння цін на інтернет у світі в 2023 році [3], із показником в 6,1 дол. США на місяць можна зазначити Інтернет інструменти правової допомоги доступні переважній більшості населення України.

Інтернет є потужним інструментом для захисту прав людини. Насамперед надавати інформацію про права людини: наприклад, освітні матеріали, інфографіку та відео. Це може допомогти людям зрозуміти свої права та способи їх захисту та отримати доступ до офіційних документів розміщених на офіційних сайтах:

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Universal Declaration of Human Rights (1948);

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text Загальна декларація прав людини офіційний переклад (2008);

www.hrw.org Human Rights Watch;

www.ohchr.org Управління Верховного комісара ООН з прав людини;

www.amnesty.org Amnesty International; www.helsinki.org.ua Українська

Гельсінська спілка; mvs.gov.ua/uk/activity/right Портал МВС / Права людини;

ombudsman.gov.ua Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

ppl.org.ua ГО «Платформа Прав Людини»; t.me/PPLusers_bot Чат бот в

telegram для надання безкоштовної правової допомоги з питань захисту свободи слова в Україні; ehrh.org/portfolio/onlain-kurs-z-prav-liudyny/ Онлайн курс

з прав людини; osvita.diia.gov.ua/courses/business-and-human-rights Бізнес та

права людини.

Допомога жертвам порушень прав людини: - надання юридичної, психологічної та фінансово. Наприклад державний портал: humanrights.gov.ua Єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією [4].

Інструкція щодо звернень до Комітетів ООН стосовно порушень прав людини Росією під час збройного конфлікту в Україні [5].

Моніторинг ситуації з правами людини: - систематичний процес збору, аналізу та поширення інформації про стан прав людини. Моніторинг проводиться як урядами, так і неурядовими організаціями. Починаючи від розробки і втілення методології моніторингу до розробок із використанням інструментів III моніторингу ситуації з правами людини в режимі реального

часу, через аналіз даних з соціальних мереж і онлайн публікацій у ЗМІ. Можемо зазначити основних три напрямки роботи з моніторингу:

1. Збір інформації від жертв, свідків та інших осіб, які знають про порушення прав людини (інтерв'ю, опитування, аналіз офіційних документів)
2. Аналіз законів, політики та практики у сфері прав людини з метою виявлення правових прогалин та порушень
3. Спостерігати за ситуацією з правами людини на місцях.

Лобіювання змін до законів і політик. Можливі варіанти дій - шляхом збору підписів під електронними петиціями або вимог щодо дотримання прав людини перед урядовцями та широкою громадськістю у тому числі через ЗМІ та соціальні мережі. petition.president.gov.ua Електронні петиції, офіційне інтернет-представництво Президента України; itd.rada.gov.ua/services/petitions Електронні петиції Верховна Рада; www.helsinki.org.ua/activities/advokatsiya/ Адвокаційний центр УГСПЛ. «Facebook для неприбуткових організацій» [7]. Як варіант використання соціальної мережі Facebook громадським організаціям для привернення уваги прихильників та донорів.

Онлайн-інструменти можна використовувати для захисту прав людини в низці сфер, зокрема:

Право на свободу слова та інформації: - Поширювати інформацію про порушення прав людини і критикувати уряди та інші органи влади. Це може підвищити обізнаність про права людини та сприяти їх захисту.

Міжнародні та національні стандарти свободи слова в інтернеті, ЦЕДЕМ переклав рішення ЄСПЛ із доступу до інформації [8], dostup.pravda.com.ua.

Запит на публічну інформацію 2329 розпорядників інформації - <https://ppl.org.ua/bibliotech/posibnik-zmist-vstup>.

Право на справедливий судовий розгляд і доступ до правосуддя: -
Забезпечення доступу до правосуддя для людей, які живуть у віддалених районах, і тих, хто має обмежений доступ до традиційної правової системи.

Право на економічний і соціальний розвиток: - Інтернет сервіси можуть бути використані для забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг для людей, що живуть в країнах з низьким рівнем доходу.

Інтернет є потужним інструментом, який можна використовувати для захисту прав людини в усьому світі. Однак важливо, щоб права людини поважилися і використовувалися відповідально. Важливо уникати поширення фейкових новин і дезінформації, які можуть призвести до дискримінації та інших порушень прав людини.

Спільними зусиллями правоохоронних органів України та правозахисних організацій створено декілька електронних ресурсів для збирання доказів військових злочинів. Зокрема, громадянам (свідкам або потерпілим) запропоновано надсилати інформацію про злочини, зафіксовану на фотознімках, аудіо- та відеозаписах на поштові адреси otp.informationdesk@icc-cpi.int та warcrimesos.ua@gmail.com, у чат-бот месенжера Telegram [@tribunal_ua_bot](https://t.me/tribunal_ua_bot), на сайт <https://warcrim.es.gov.ua/> та ін. Для накопичення такої інформації також створено окремий онлайн-архів war.ukraine.ua/russia-war-crimes. Особливо хочеться відмітити новий портал: www.rights.in.ua «Путівник з прав людини».

Особливість цього порталу це донесення інформації про права людини і їх захист через групування:

- За ситуаціями з повсякденного життя.
- За правами людини.

Це дозволить отримати людям інформацію більш цілеспрямовано та структуровано стосовно їх персональних запитів.

Інформація адаптована до сприйняття середньостатистичною людиною.

Онлайн-інструменти можуть бути ефективним засобом захисту прав людини як в умовах, коли фізичний доступ до правозахисних організацій обмежений так і коли людина бажає самостійно розібратись у власних правах та отримати шляхи захисту власних прав.

Онлайн-інструменти є цінним доповненням до традиційних методів захисту прав людини. Вони мають потенціал для посилення захисту прав людини в Україні та в усьому світі.

Список використаних джерел:

1. Малиновський В.Я., Грицяк Н.В., А. І. Семенченко,. Електронне урядування та електронна демократія. Київ: МБО «Фонд Східна Європа», 2017.
2. URL: <https://stud-point.com/blog/self-development-and-motivation/chomu-motyvatsiia-na-roboti-tak-vazhlyva-pryklad-vid-google/>.
3. Порівняння цін на інтернет у світі в 2023 році . www.picodi.com. 15 11 2023 р. <https://www.picodi.com/ua/mozhna-deshevshe/internet-prices-2023>.
4. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією | Кабінет Міністрів України. kmu.gov.ua. 2022 р. <https://www.helsinki.org.ua/advices/instruktsiia-shchodo-zvernen-do-komitativ-oon-stosovno-porushen-prav-liudyny-rosiieiu-pid-chas-zbroynoho-konfliktu-v-ukraini/> .
5. Інструкція щодо звернень до Комітетів ООН стосовно порушень прав людини Росією під час збройного конфлікту в Україні. 1923 р. <https://www.helsinki.org.ua/advices/instruktsiia-shchodo-zvernen-do-komitativ-oon-stosovno-porushen-prav-liudyny-rosiieiu-pid-chas-zbroynoho-konfliktu-v-ukraini/>.
6. Міжнародний індекс прав людини (МІПЛ). helsinki.org.ua. <https://ldn.org.ua/event/mistsevyj-indeks-prav-lyudyny-efektyvnyj-instrument-vyvchennya-stanu-dotrymannya-prav-lyudyny-v-hromadah/>.
7. Сайт допомоги активностям НУО через соціальну мережу. www.prostir.ua. <https://www.prostir.ua/?focus=facebook-zapustyv-sajt-aby-dopomohy-nuo-ovolodity-sotsialnoyu-merezheyu>.

8. ЦЕДЕМ переклав рішення ЄСПЛ із доступу до інформації.
dostup.pravda.com.ua. 2016 р.
<https://dostup.pravda.com.ua/digest/publications/tsedem-pereklav-rishennia-yespl-iz-dostupu-do-informatsii-tekst>.

Мельник С.О.,
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
2 курс бакалавра, спеціальності "Право"
Науковий керівник: Кронівець Т.М.,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін*

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ОСВІТНІХ ПРАВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІТАЛІЇ ТА ФІНЛЯНДІЇ

Впродовж останніх років в країнах Євросоюзу та Україні значна увага приділяється дітям з особливими потребами, і активне залучення їх у суспільство. Значні проблеми дітей з інклюзією досліджували значна частка як і зарубіжних так і вітчизняних вчених.

На сьогодні права дітей з особливими потребами, закріплені багатьма міжнародними нормативно-правовими актами, зокрема й Конвенцією про права дитини [3, с.52].

Одним із ключових завдань суспільства, є завдання забезпечити всіх громадян держави, рівними можливостями не зважаючи на їх соціальний статус, стан здоров'я, віросповідання і т.д. Серед країн Євросоюзу розглянемо правові та соціоосвітні особливості впровадження інклюзивної освіти в Італії яка є першопрохідцем через нормативного забезпечення інклюзивної освіти та Фінляндії яка наразі демонструє надпотужні результати.

Так, Італія одна з перших визнала потребу запровадити та реалізувати ідеї розвиненого та інклюзивного навчання [2]. Згідно до додатків, що були

розроблені до "Закону про освіту" в Італії 1977 р. діти, що мають обмежені можливості повинні ходити до школи, яка близько розташована до їх дому, також вони будуть вчитися разом з іншими дітьми і також мають бути забезпечені необхідною підтримкою з боку вчителів та різних фахівців у сфері освіти.

В освітніх Департаментах провінцій Італії існують консультативні органи. Співробітники цих консультативних органів здійснюють організацію навчання дітей з інклюзією, їх повноцінний супровід.

Асистенти вчителів, що працюють в шкільних закладах освіти надають необхідну допомогу дітям з обмеженими можливостями. А також несуть спільну з вчителем відповідальність за клас, де є діти з особливими потребами [2].

Щодо питання, що навіть уроки фізичної культури, діти з обмеженими можливостями, також здійснюють рухову активність. Саме завдяки фізичній активності, діти, що потребують здійснення розумової або фізичної корекції, можуть досягти найвищих результатів в аспекті навчання [3, с. 53].

Ще однією особливістю інклюзивних класів Італії є те, що вже в початковій школі практикуються групові завдання. З метою виховання в учнів толерантного ставлення до дітей з особливими потребами, серед учнів обирають лідера, в якого одним з обов'язків є допомагати дітям з особливими потребами.

Завдяки чітким законодавчим нормам, існує привілейований механізм запису і доступу дітей з особливими потребами до освіти. Досить часто батьки домовляються з асистентами вчителів про певну кількість годин, що будуть приділені тій чи іншій дитині з інклюзією, В Італії у початковій школі максимальне навантаження на асистентів вчителів складає 22 години на тиждень, хоча мінімальним навантаженням є 10-12 год. на тиждень. А в середній школі 18 годин на тиждень є максимальним навантаженням. Супровід соціальними асистентами дітей зі складними випадками стану здоров'я сприяє соціалізації дітей, їх гармонійному перебуванню в колективі [4].

Таким чином, ми можемо помітити спільні риси із правовою системою та системою соціального супроводу щодо навчання та соціалізації дітей з особливостями розвитку в Україні та Італії.

Дещо інший підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами демонструє Фінляндія. Протягом останнього десятиліття ця держава розвинула одну з найефективніших моделей сучасної системи освіти. Аспект інклюзії у Фінляндії реалізується згідно принципу "школа для всіх", та розвивається вже понад 20 років.

Фінляндія є однією з учасників Конвенції ЮНЕСКО боротьби з дискримінацією в галузі освіти. Права дітей з особливими освітніми потребами закріплені через приєднання до рамкових міжнародних документів, зокрема Саламанської декларації щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами та Конвенції про права інвалідів.

Аналізуючи нормативно-правові акти та наукову літературу, відзначимо, що інклюзивний підхід є ключовим принципом організації базової освіти та всі основні принципи впровадження інклюзивної освіти закріплені на законодавчому рівні.

При опрацюванні Концепції розвитку інклюзивної освіти, відповідно до якої здійснюється втілення в життя виокремлено наступні положення: кожна дитина виконує індивідуальні завдання призначені саме їй кваліфікованими працівниками; у допомозі учням з особливими освітніми потребами бере участь весь шкільний колектив; дітям з інклюзією надаються компенсаторні індивідуальні засоби та необхідне обладнання за рахунок держави; учням з порушенням мобільності надається помічник, а з порушеним слухом – сурдоперекладач [1].

Інклюзивне навчання у фінських школах реалізується керуючись наступними принципами: здійснюється інтеграція дітей ООП у звичайні класи; відбувається навчання в змішаних класах, де кількість дітей може досягати 25

учнів; диференційоване спеціальне навчання у відповідних спеціальних класах, де переважає кількість дітей з важкими порушеннями (з такими дітьми працюють щонайменше 2-3 людини, а також асистент). Кількість дітей в класах з важкими порушеннями може становити до 10 осіб.

Організацію супроводу і підтримку батькам, вчителям та й самим дітям з ООП надають відповідні державні освітньо-консультативні центри. На сьогодні основною проблемою, не тільки а інклюзивній освіті, але й загальній у Фінляндії є недостатня професійна підготовка кадрів [1].

Ключовим елементом інклюзивності шкіл Фінляндії є не лише надання доступу до отримання освіти абсолютно кожній дитині, а й концентрація уваги на сильних сторонах дітей з особливими потребами. Перш ніж допустити дитину з інклюзією до навчання, визначають їх складнощі, і надають необхідну допомогу розвиваючи саме сильні сторони.

Повертаючись, до питання добору кадрів для інклюзивних класів, зазначимо, що у Фінляндії існує три типи вчителів.

1 тип : Спеціальні педагоги, робота, яких полягає в наданні допомоги, коли вже з'являються проблеми (вони не перебувають у класах постійно).

2 тип : Спеціальні педагоги, які працюють у спеціальних класах, які значно менші за звичайні.

3 тип : Дошкільні педагоги, які мають дві освіти, а саме: освіта вчителя садочку та спеціальну освіту.

У переважній кількості держав, робота з дітьми з інклюзією починається зі встановлення їх діагнозів. Але Фінляндія є винятком. У Фінляндії навчання розпочинається зі звичайних класів, але за винятком дітей з важкими випадками. Основна ідея фінської системи освіти полягає в тому, щоб якомога раніше виявити освітні потреби дитини. Якщо не допомагає легке втручання, поведінка або освітні проблеми залишаються тоді вже підключається відповідна спеціальна група, яка складається зі шкільного психолога, шкільного консультанта,

шкільної медсестри, класного керівника, учителя фінської мови і також спеціального педагога. Також у роботу можуть бути включені директор даного навчального закладу, зауважимо, що персональний склад спеціальної групи може змінюватись з урахуванням потреб дитини.

Одним із викликів для фінських вчителів є те, що у класі може бути декілька учнів з інклюзією, це збільшує навантаження на педагогів, тому у деяких класах учні з інклюзією мають можливість використовувати послуги спеціального педагога [5].

Таким чином, використовуючи кращі практики європейського досвіду для України ми досягнемо головної мети – створення дієвої системи захисту прав дитини з особливими потребами в освітній сфері. Дійсно досвід ЄВ для України в правовій сфері надзвичайно важливий [6, с.77]. Україна навіть під час повномасштабного збройного конфлікту активно розвивається, йде євроінтеграційним шляхом розвитку, впроваджує нормативні акти спрямовані на забезпечення захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Винничук О.Т. Особливості інклюзивної освіти: досвід Фінляндії «I Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат». Вінниця, 2021. с. 37-40;
2. Іванюк Т., А.Семенюк. Стан розвитку інклюзивної освіти в Італії та Україні». Науковий процес та наукові підходи: методика та реалізація досліджень. матеріали конференції. Одеса, 2020, с. 56-58;
3. Клевака Л.П., Єсін В.В., Досвід Італії з організації інтегративного та інклюзивного навчання як найприйнятнішої для дітей з інвалідністю форми здобуття освіти. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації конвенції про права осіб з інвалідністю: Тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23–24 листопада 2017 р.) Частина 1. С. 51-53

4. Кудрик Н. «Міріам – наш скарб»: як працює інклюзивна школа в Італії. Радіо свобода. 08.12.2017 URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28903443.html>

5. Топол В. Що особливого у фінській інклюзивній освіті. Нова українська школа. 30.09.2018. URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-osoblyvogo-u-finskij-inklyuzyvniy-osviti/>

6. Кронівець Т.М., Малярчук А.В. Захист законних прав дитини та формування інклюзивного освітнього простору в Україні і ЄС. Інклюзивний соціоосвітній простір: порівняльна характеристика європейського та українського досвіду. Вінниця, 2023. С.77.

Палійчук М. І.,

здобувач освіти ІІ-Б класу відокремленого підрозділу «Науковий ліцей Житомирського державного університету імені Івана Франка»

Науковий керівник: Крайник Г.С.,

кандидат юридичних наук, доцент

Житомирського державного університету імені Івана Франка

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПОСМЕРТНОГО ДОНОРСТВА В УКРАЇНІ ЯК НЕОБХІДНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я

Трансплантація в сучасному світі робить вагомий внесок у медицину. Даний метод пересаджування органів та інших анатомічних матеріалів рятує життя сотні тисяч людей у світі. Конституція України, а саме стаття 3, визначає, що людина, її життя і здоров'я визнаються в нашій країні найвищою соціальною цінністю [7]. Обов'язок держави – захищати життя та здоров'я людини. Трансплантологія є одним із її важелів забезпечення прав людини. Однак в Україні, де в 1933 р. український хірург Ю.Ю. Вороний, працюючи в Херсоні, вперше у світі виконав клінічну пересадку трупної нирки [2, с. 1132], трансплантологія не розвивається потрібними темпами. Одна з причин є чинне

законодавство, яке фіксує «презумцію незгоди» щодо посмертного донорства. Внаслідок цього ми втрачаємо багато потенційних донорів, які, особливо в сьогоденнішніх реаліях повномасштабного російського вторгнення, надзвичайно потрібні для порятунку життів цивільних та військовослужбовців.

Проблема розвитку трансплантації в Україні активно вивчається та аналізується багатьма науковцями. Багато є прихильниками «презумції згоди» (Вакулович О., Крайник Г., Попова С., Сачук Б. та ін.) [3; 8; 9]. Зокрема, Г.С. Крайник та Б.П. Сачук у своїй роботі детально проаналізували стан законодавчого регулювання трансплантації та механізми її реалізації, довели переваги появи «презумпції згоди» щодо трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людині [8]. Також в контексті євроінтеграції це питання було досліджене в роботі Р.Ю. Грицко та І.І. Фуртак [5]. Конкретно іспанську юридичну модель трансплантології, яка є зразковою та довела свою ефективність, і можливості застосування її в Україні дослідила К. Ільющенкова [6]. У контексті нагальних перетворень заслуговує на підтримку необхідність суттєвого збільшення державного фінансування надання медичних послуг і підвищення обізнаності громадян щодо трансплантації, зміни їхніх подекуди хибних уявлень щодо цього питання [3]. Така дослідженість дозволяє сформулювати вже певну картину проблем та розв'язків цього питання.

Прописана в законодавстві «презумпція незгоди» на посмертне донорство зменшує можливість використання трупних донорських органів на 80% [5, с. 42]. Ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» визначає, що у разі якщо померла особа не висловила за життя своєї згоди або незгоди на посмертне донорство, згода на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів з тіла такої особи запитується особисто у другого з подружжя або в одного з близьких родичів цієї особи (діти, батьки, рідні брати та сестри) [10]. В такому випадку стає практично неможливо забезпечити право на життя та здоров'я живої

людини, яка потребує даної операції, так як родичі померлої особи переважно перебувають у шоковому стані, і навіть у разі їх згоди вже може бути запізно. До того ж додається загальна виражена проблема в нашій країні - відсутність донорів, як живих, так і мертвих.

Зразком розвитку трансплантології є Королівство Іспанія. За 2022 рік в Україні було проведено 384 трансплантації з 32 центрами трансплантацій [11], тоді як в Іспанії за цей же рік відбулося близько 5 000 операцій з наявністю більше ніж 40 центрів трансплантації [1]. Справа полягає у тому, що переважну більшість операцій у Королівстві Іспанія були проведені саме завдяки посмертним донорам. Механізми щодо трансплантології там регулює Королівський декрет 1723/2012 від 28 грудня, де зафіксована у ст. 9 «презумція згоди» на посмертне донорство, як щодо повнолітніх, так і щодо неповнолітніх [4]. Україна може повністю перейняти даний досвід, внісши зміни у ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» (далі - Закон). Щодо неповнолітніх незгоду в такому випадку, враховуючи досвід Іспанії, можуть висловити особи, які за життя мали законне представництво відповідно до ст. 242 Цивільного кодексу України [12].

Окрему увагу також заслуговує і ст. 17 Закону, яка забороняє вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які є військовослужбовцями та загинули, захищаючи нашу державу [10]. Проблема цієї заборони, на жаль, сьогодні є також актуальною. Передусім тут йдеться про надання швидкої допомоги пораненим бійцям – захисникам України. У цьому випадку потенційними посмертними донорами можуть стати їх побратими, що дозволить надати допомогу своєчасно.

Однак, для того щоб забезпечити права на життя та здоров'я в даному аспекті, важливо не тільки вдосконалити законодавчі механізми. Та ж іспанська модель трансплантології включає в себе комплекс елементів, а саме: організаційні, кадрові, фінансові, інформаційні, правові, які базуються на різних

рівнях [6, с. 146]. У даному випадку саме інформаційна складова відіграє чималу роль. Аналіз публікацій у засобах масової інформації та анкетні опитування показали, що громадська думка стосовно трансплантології в Україні або не сформувалась або має негативний характер.

Причинами скептичного ставлення суспільства до трансплантологічної хірургії є недостатня чи перекошена інформація, а також недоступність та низька якість лікування [8, с. 702]. У нас з'явилась можливість провести опитування серед співробітників КНП «Обласний центр крові» Житомирської обласної ради, де піднімалося питання саме щодо зміни ст. 16 Закону і встановлення «презумпції згоди». З-поміж 15 опитаних осіб, 12 висловились «За», однак 3 «Проти». Основною причиною незгоди з такими змінами був страх щодо розвитку «чорної трансплантології». Дана думка досить поширена у нашому суспільстві. Однак, фіксація «презумпції згоди» на посмертне донорство, навпаки, є найбільш дієвим кроком по запобіганню незаконній трансплантації органів [9], оскільки в цілому буде певною мірою вирішено питання дефіциту органів та інших анатомічних матеріалів.

Перспективи подальших досліджень, враховуючи потреби трансплантології, є детальніший аналіз Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», а також зокрема Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про Національну поліцію» для покращення логістики (вчасна доставка органів та інших анатомічних матеріалів потребуючим).

Отже, кожна людина має невід'ємні права на життя та здоров'я. Держава повинна робити все, щоб забезпечувати ці права. Зокрема, це стосується і розвитку трансплантології. Враховуючи зарубіжний досвід, ми дійшли висновку, що потрібно внести певні зміни до статей 16 та 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» й закріпити «презумпцію згоди» для вирішення проблеми з дефіцитом органів та інших

анатомічних матеріалів. Таким чином, держава зможе безпосередньо покращити забезпечення прав на життя та здоров'я, а також опосередковано – інших прав та свобод.

Список використаних джерел:

1. International registry in organ donation and transplantation. URL: <https://www.irodat.org/?p=database&c=ES&year=2022#data> (Дата звернення: 17.11.2023).
2. Edouard Matevossian, Hans Kern, Norbert Huser, Dietrich Doll and oth. (2009). Transplant International — ISSN 0934-0874. European Society for Organ Transplantation. Surgeon Yurii Voronoy (1895–1961) – a pioneer in the history of clinical transplantation: in Memoriam at the 75th Anniversary of the First Human Kidney Transplantation. Department of Surgery, Klinikum Rechts der Isar, Technische Universität of Munich, Germany. с. 1132–1139.
3. Krainyk H.S., Popova S.M., Vakulovych E.V. Problems of transplantation of human organs and other anatomical materials and directions of their solution in Ukraine. *Wiadomosci Lekarskie*. 2019. P. 457-461.
4. Real Decreto 1723/2012, de 28 de diciembre, por el que se regulan las actividades de obtención, utilización clínica y coordinación territorial de los órganos humanos destinados al trasplante y se establecen requisitos de calidad y seguridad. Ministerio de la presidencia relaciones con las cortes y memoria democrática. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2012-15715> (Дата звернення: 17.11.2023).
5. Грицко Р.Ю., Фуртак І.І. Сучасні аспекти публічного адміністрування щодо трансплантації в контексті євроінтеграції України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2018. С. 39-45.

6. Ільющенкова К. Іспанська юридична модель трансплантології й можливість застосування її в Україні. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С. 144-147.
7. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Крайник Г.С., Сачук Б.П. Проблематика розвитку трансплантації в Україні. *Молодий вчений*. Квітень 2018 р. № 4 (56). С. 700-703.
9. Крайник Г.С. Щодо необхідності презумпції згоди на трансплантацію в Україні як найбільш дієвого кроку по запобіганню незаконній трансплантації органів / Матеріали II регіонального круглого столу «Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи вирішення» (28-29 вересня 2017 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. 262 с. С. 113–116.
10. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України: від 17 трав. 2018 р. № 2427-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 28. Ст. 232.
11. Статистика 2022. Український центр трансплант-координації. URL: <https://utcc.gov.ua/statystyka/statystyka-2022/> (Дата звернення: 17.11.2023).
12. Цивільний кодекс України: від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

*Пасічник О. Ю.,
студентка 3 курсу спеціальності «Право»
Поліського національного університету, м. Житомир
Науковий керівник: Василенко Л. П.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету*

ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У ХУДОЖНІЙ ДИДЖИТАЛ СФЕРІ В УМОВАХ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Процес диджиталізації у сучасному світі суттєво впливає і на збільшення прав, котрі потребують захисту і стійкого регулювання. Таким чином, процеси, які відбуваються у художній диджитал сфері, набувають вагомого значення. Виникають нові питання, як саме і яким чином будуть забезпечуватись права на об'єкти інтелектуальної власності, які перебуває в цифровому просторі, де в соціальних мережах та в Інтернеті загалом.

З авторським правом диджитал-художників завжди виникали труднощі та проблеми, проте з появою штучного інтелекту цих проблем стало ще більше. Художники не захищені від того, що їх інтелектуальну власність можуть вкрати і використати без їхнього дозволу. В багатьох соціальних мережах можна прослідкувати за наявністю скарг від митців, стосовно порушення їх авторських прав і, на жаль, власник веб-сайту не завжди вчиняє активні дії задля допомоги постраждалій стороні.

Оскільки штучному інтелекту важко поєднуватися з мистецтвом, тому що машина не має свідомості та почуттів, то для її навчання вивели окремий термін Artificial Intelligence Art (AI Art). Тобто це певний комп'ютерний алгоритм, який аналізує стиль, кольорову палітру та форму художніх робіт і на основі цих знань штучний інтелект створює нові роботи. Вони є візуально схожими до тих, які пишуть митці. Ця технологія дозволяє імітувати стилі відомих художників, таких як Ван Гог чи Моне, використовуючи лише відповідні шаблони, які нейромережа

задалегідь вивчила. Проте при використанні таких технологій неминуче виникає питання про авторські права. І вирішенням цієї проблеми, розробники штучного інтелекту вбачають додавання випадкових шумів або невелику зміну стилю, аби таким чином відтворити оригінал [1, с.23] нібито без порушення авторських прав. Тобто штучний інтелект відтворює оригінальну роботу, розбираючи її на частинки, або додаючи невеликі правки аби створити нову «оригінальність». Штучний інтелект на відмінну від людини не створює щось унікальне, він лише копіює чужі роботи та техніки, які надають йому розробники, він не вкладає щось своє, а користується вже наявним без будь-яких творчих та інтелектуальних роздумів в процесі створення таких зображень. Твори, якими користується нейромережа, на жаль, є інтелектуальною власністю інших осіб, яких у більшості випадків не питають дозволу і які не мають достатньо доказів задля захисту власних прав. То чому ж так виникає?

Відповідно до статті 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» авторське право на твір виникає одразу внаслідок факту його створення, при цьому реєстрація не є обов'язковою. При цьому авторство може підтверджуватися відповідним знаком, який складається з латинської літери "С" обведеної колом, поряд зазначаються ім'я суб'єкта майнових прав на твір та рік першого опублікування твору[2]. Та не зважаючи на наявність правового регулювання, довести свої права часто буває складно, або ж навіть не можливо, коли це стосується штучного інтелекту, адже має враховуватись схожість творів між собою, які нейромережа чудово маскує.

В кінці жовтня 2023 року суддя федерального суду Каліфорнії Вільям Оррік відхилив кілька позовів, котрі були подані групою художників проти розробників штучного інтелекту «генератора тексту в зображення» Stability AI, Midjourney та DeviantArt. Усі звинувачення, висунуті Сарою Андерсен, Келлі Маккернан і Карлою Ортіс були відхилені, однак суддя додав, що художники можуть подати змінену скаргу проти двох компаній на підставі того, що їхня

система використовує програмне забезпечення Stability Stable Diffusion, тобто штучний інтелект. Зміст скарги художників містив звинувачення компанії, яка використовувала мільярди зображень зібраних з Інтернету, включно з їхніми, для навчання цієї нейромережі. Художники стверджують, що тепер Stability Stable Diffusion створює похідні від оригіналу моделі творів та суддя скептично поставився до даного питання, аргументуючи це тим, що штучний інтелект використовував різноманітні зображення і через відсутність очевидної схожості не вважає, що це є порушенням авторських прав[3]. Оригінальність творів художників зберігається, визнається їх причетність до власних зображень, проте довести незаконне використання цих робіт через спотворення їх штучним інтелектом майже неможливо. Авторське право ніяким чином не захищається в подібних випадках через масштабність навчального матеріалу для штучного інтелекту.

Законодавство України, як і законодавство більшості європейських країн та США, ще не достатньо удосконалене стосовно питань штучного інтелекту. З однієї сторони особисті немайнові права у штучного інтелекту на зображення створені ним не виникають, оскільки він не є фізичною особою та створює неоригінальні об'єкти, але з іншої — автор, як людина, не захищений від того, що його твори будуть використані цим інтелектом.

Відповідно до наявного законодавства та судової практики країн ЄС, визначається, що під охорону як об'єкти авторського права підпадають лише оригінальні твори, як результат самостійної та інтелектуальної праці автора, тобто це ті твори в яких відображається індивідуальність особи. У висновку автором може бути тільки людина [4, С.48]. Таким чином штучний інтелект хоч і не визнається автором зображень створених ним, проте це не заважає іншим особам красти чужі художні твори задля його подальшого «навчання».

Диджитал-художники страждають через недосконалу правову систему, котра має вади щодо застосування тих чи інших норм. Доведення порушення

авторського права часто не приносить задовільних результатів, що вказує на недієву регламентацію в сфері охорони інтелектуальної власності та на прогалини в захисті щодо авторських прав митців. Багато цифрових інструментів полегшують життя авторів творів. Їхній симбіоз у процесі диджиталізації є своєрідним пристосуванням до сучасності, де зберігається індивідуальність художника, його навички, знання та різні суб'єктивні якості, що допомагають в самовдосконаленні особистості. Проте штучний інтелект не містить свідомості, всі його навички сформовані лише за допомогою деформованих збірників чужих ідей, а зображення складені з клаптиків чужих творів. Наявність в нейромережі творця не робить з неї людину. Її розвиток лише показує зневагу до художників та знецінення кропіткої праці. Мистецтво — це інтелектуальна праця, яка має захищатися та мати ціну, яку їй надає автор.

Список використаних джерел:

1. Волинець В. Вплив штучного інтелекту на сучасне мистецтво: можливості та виклики. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023, Том 6, № 1. С. 21-31.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
3. Tessa Solomon. Judge Dismisses Several Copyright Allegations Against AI Companies in Artist Class Action. URL: <https://www.artnews.com/art-news/news/judge-dismisses-several-copyright-allegations-against-ai-companies-in-artist-class-action-1234685299/>
4. Кулініч О., Кондик Д. Вплив штучного інтелекту на критерій оригінальності в авторському праві. *Університетські наукові записки*. 2023. № 3-4 (93-94). С. 43-56.

*Писаренко К. Л.,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право» історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
Науковий керівник: Рудницька О. П.,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права та публічного
управління Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БЕЗРОБІТНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах, коли світ стикається з різними формами криз та надзвичайних ситуацій, особливу актуальність набуває аналіз правового статусу безробітних у контексті воєнного стану. Військові конфлікти, небезпека тероризму та загрози національній безпеці визначають нові реалії, які мають непередбачені наслідки для громадян, які втратили свої робочі місця.

Збереження та захист прав людини в умовах воєнного стану є завданням, що потребує особливої уваги. Особливості правового статусу безробітних в цих умовах обумовлюються не лише економічними викликами, але й необхідністю забезпечення соціальної справедливості та стабільності в суспільстві.

Війна в Україні призвела до припинення роботи багатьох підприємств, що в свою чергу спричинило збільшення безробіття. Велика кількість працівників залишилася без роботи та можливості отримувати заробітну плату. З цієї причини важливо, щоб працівники були ознайомлені з особливостями отримання статусу безробітного на сучасному етапі.

Метою є дослідження рівня безробіття населення України в умовах воєнного стану та дослідити особливості правового статусу безробітного в умовах воєнного стану.

Питання регулювання зайнятості та подолання безробіття привертає увагу багатьох дослідників. Проблеми безробіття під час воєнного стану розглядалися та знайшли своє відображення у працях науковців таких, як: О.Ю.

Назарова, Т.В. Чатченко, Л.В. Митрованова, В.В. Онокієнко, Ю.М. Маршавіна та багато інших.

За даними Державної служби статистики, в період від 2017 до 2019 року відзначався спад рівня безробіття та загальне покращення на ринку праці. Однак з настанням пандемії COVID-19 спостерігається негативний тренд. На кінець 2019 року безробіття в Україні становило 8,6%, а у 2021 році цей показник зріс до 10,3% [1].

Але ще більше трансформацій сталися із початком військових дій на території країни. В даний момент в Україні діє воєнний стан, який, відповідно до ЗУ "Про правовий режим воєнного стану", є особливим правовим станом, що встановлюється в країні або на її окремих територіях у разі збройної агресії чи загрози нападу, яка становить небезпеку державній незалежності України або її територіальній цілісності. Це включає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для протидії загрози, відвертання збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, із вказівкою терміну дії цих обмежень [2].

Офіційне тлумачення термін «безробітний» отримав 5 липня 2012 року в Законі України «Про зайнятість населення». Відповідно до п.2 ст. 1 цього Закону безробітний - особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи

Також закон визначає поняття «зареєстрований безробітний» - це особа працездатного віку, яка зареєстрована в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості

населення та трудової міграції, як безробітна і готова та здатна приступити до роботи [3].

Для того, щоб у безробітного з'явилися певні права та обов'язки в першу чергу така особа повинна набути статус безробітного.

Варто зауважити, що статусу безробітного може набути:

1) особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших, передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи;

2) інвалід, який не досяг встановленого пенсійного віку та отримує пенсію по інвалідності або соціальну допомогу;

3) особа, молодша 16-річного віку, яка працювала і була звільнена у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, зокрема припиненням або перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності (штату) працівників.

Такий статус можна отримати, якщо особа подає особисту заяву та яка немає можливості знайти відповідну роботу з першого дня реєстрації у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції. Це стосується незалежно від зареєстрованого місця проживання чи місця перебування. [4, с.10].

Визнання громадянина безробітним здійснюється державною службою зайнятості за його місцем проживання, шляхом реєстрації в день звернення.

У період дії в Україні воєнного стану, отримання статусу безробітного може відбуватися без необхідності повного переліку документів. Крім того, внутрішньо переміщені особи та особи, які перебувають на території, де тривають бойові дії та не мають належних документів, що підтверджують періоди трудової діяльності, страховий стаж та розмір заробітної плати, можуть

отримати статус безробітного та соціальні виплати, не маючи необхідних документів.

У цьому випадку визначення розміру допомоги здійснюватиметься на основі інформації, що міститься у відповідних реєстрах. Однак після припинення дії воєнного стану, протягом місяця така особа повинна відвідати центр зайнятості, де вона була зареєстрована як безробітна, та подати всі необхідні документи [5].

Згідно з внесеними змінами до Закону про страхування на випадок безробіття, під час введення воєнного стану можлива виплата допомоги безробітним без необхідності особистого візиту до центру зайнятості, за умови, що особа, яка перебуває у статусі безробітного, згідно з розкладом, визначеним інспектором центру зайнятості, регулярно, не рідше, ніж один раз на місяць, здійснює зв'язок будь-яким доступним засобом комунікації.

Відповідно до внесених змін до Закону про страхування на випадок безробіття, при наявності перебування громадян за кордоном протягом понад одного місяця, виплата допомоги припиняється [5].

Щодо умов і порядку призначення фінансової допомоги у випадку часткового безробіття, хочеться особливо звернути увагу. Цей вид "державної підтримки застрахованих осіб (працівників та фізичних осіб-підприємців) у випадку втрати ними частини доходу внаслідок призупинення (скорочення) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг) з економічних, технологічних обставин, виникнення надзвичайної ситуації, введення надзвичайного або воєнного стану, або встановлення карантину" [6].

Протягом періоду введення воєнного стану передбачено, що у випадку втрати частини заробітної плати (доходу) внаслідок призупинення (скорочення) виробництва продукції (надання послуг), фінансову допомогу у вигляді часткового безробіття можуть отримати як наймані працівники, так і фізичні особи-підприємці. Важливо відзначити, що така допомога не виплачується

працівникам органів державної влади, органів місцевого самоврядування або установ, створених ними відповідно до встановлених процедур, які повністю фінансуються за рахунок державного чи місцевого бюджету.

Відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю» від 21 червня 2022 р. № 702, критеріями для надання допомоги по частковому безробіттю є:

- зупинення або ж скороченням виробництва продукції, тобто виконання робіт або надання послуг, охопило не менш як 20% чисельності працівників роботодавця, в яких рівень скорочення тривалості робочого часу та заробітної плати становить 30% і більше відсотків на місяць;

- рівень скорочення тривалості робочого часу та доходу фізичної;

- особи-підприємця, яка є застрахованою особою, становить 30% і більше відсотків на місяць;

- відсутність у роботодавця або фізичної особи-підприємця, яка є застрахованою особою, заборгованості із виплати заробітної плати та/або сплати ЄСВ, та/або сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування протягом шести місяців, що передують місяцю зупинення (скорочення) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг);

- сплата роботодавцем за кожного працівника або фізичною особою-підприємцем, яка є застрахованою особою, ЄСВ протягом останніх шести місяців, що передують місяцю, в якому почалося зупинення (скорочення) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), а в разі, коли протягом останніх шести місяців до звернення про надання допомоги по частковому безробіттю законодавством надано право окремим роботодавцям або фізичним особам-підприємцям, які є застрахованими особами, не сплачувати ЄСВ, застосовуються попередні 180 календарних днів до такого періоду;

- роботодавець не є фондом соціального страхування» [47].

У висновку слід відзначити, що в умовах воєнного стану правовий статус безробітного стає особливо актуальним і потребує ретельного вивчення та регулювання. Воєнний стан може суттєво вплинути на економічну ситуацію та зайнятість громадян, тому важливо враховувати ці особливості при розробці та вдосконаленні відповідного законодавства.

Для забезпечення прав та соціального захисту безробітних в умовах воєнного конфлікту, важливо впроваджувати спеціальні заходи та програми, спрямовані на підтримку цієї категорії населення. Також необхідно розглядати можливість встановлення особливих гарантій і правил для безробітних, які зазнали втрат чи пошкоджень через воєнні події.

У контексті воєнного стану, важливо розвивати ефективну систему соціальної підтримки, спрямовану на інтеграцію безробітних у нові умови та забезпечення їхньої економічної безпеки. Також варто акцентувати увагу на наданні освітніх та професійних можливостей для підвищення кваліфікації та швидкої реадаптації до змін на ринку праці.

Загалом, вирішення питань, пов'язаних з правовим статусом безробітних в умовах воєнного стану, вимагає комплексного підходу та співпраці між урядовими органами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами з метою забезпечення стабільності та соціальної справедливості в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

4. Попов С. В. Правовий механізм реалізації конституційного права на працю в сучасних умовах: автореф, дис. ... докт юрид, наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2010. С. 14.

5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 22. Ст. 171.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану: Закон України від 21 квітня 2022 р. № 2220-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#n6>.

7. Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 702. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-2022-%D0%BF#Text>

*Новіцька О. А.,
здобувачка вищої освіти
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ЖІНОК

Еволюція уявлень про соціальну роль жінок у суспільстві показує емансипацію, надання жінкам рівноправності у трудовому та сімейному житті. Багато жінок щонайменше останні сто років продемонстрували свою успішність в бізнесі, спорті, політиці, на військовій службі. Можна було спостерігати за роботою жінки — водія тролейбуса, жінки — зварювальниці, кранівниці.

Популярно було бути вчителькою, лікаркою, професоркою, керівницею підрозділу, директоркою. Логіка показує, що тут стать ролі не грає.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії на територію України з'явилися нові виклики перед українськими жінками. По-перше, вивільнилися робочі місця, професії та посади, з яких мобілізували чоловіків і є потреба їх заповнити. По-друге, українські жінки дедалі частіше обирають право захищати свою країну у військових формуваннях Збройних Сил України, підрозділах територіальної оборони, добровольчих загонах. Жінки забезпечують захист правопорядку на звільнених територіях української держави у лавах Національної поліції та підрозділах Національної гвардії України. Медикині на рівні з чоловіками несуть службу у зазначених підрозділах [10].

З лютого 2022 року збільшилася чисельність жінок-військовослужбовиць, які поповнили лави ЗСУ. За даними Міноборони, станом на 1 березня 2023 року у ЗСУ працювали 60 538 жінок (у 2,5 рази більше за 2014 рік). Із них 42 898 військовослужбовиць (7416 офіцеров (майже всемо більше за 2014), 11 215 сержантсько-старшинського складу, 22 832 солдаток, 1500 курсанток) і 18 101 особа цивільного складу [8]. Станом на червень 2023 року близько 5500 воячок несли службу на передовій.

Звичайно, з 2014 року до сьогодні правове регулювання праці жінок у силових структурах набуло унормованих обрисів. Так, ще українське військо не має жінок-генералів, але роль жінки змінюється від обслуги до повноцінного спеціаліста.

Порядок проходження служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях урегульовано спеціальними нормативно-правовими актами, які покладають на громадян, котрі перебувають на такій службі, додаткові обов'язки і відповідальність. Статтею 24 Конституції України закріплено рівність усіх громадян перед законом, з якої випливає, що жінки і чоловіки мають однакові права та обов'язки на військовій службі [1]. Відповідно

до наказу міністерства оборони №50 від 10 лютого 2022 року усі посади рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу доступні жінкам-військовослужбовцям [6].

Важливим є питання охорони дитинства і материнства. Переведення на нижчі посади військовослужбовиць із мотивів вагітності та виховання дітей віком до трьох років, чи вихованням дитини-інваліда не допускається без згоди самих військовослужбовиць. Таким же чином визначається питання відрядження для вагітних жінок-військовослужбовиць і тих, які мають дітей віком до 14 років. Таких військовослужбовців за їх клопотанням, при неможливості виконання обов'язків на займаних посадах, можливо призначення на посади з меншим обсягом роботи — рівнозначні або нижчі. До складу добового наряду можуть призначатися військовослужбовиці з дотриманням законодавства з питань материнства і дитинства.

Заборонено призначати військовослужбовиць на роботи, пов'язані з перенесенням і пересуванням вантажу, вага якого перевищує встановлені граничні норми. Військовослужбовцям-жінкам мають бути виділені окремі службові і житлові кімнати, якщо військовий підрозділ розташовується табором то для жінок має бути окремий намет. Проте, в реаліях воєнних дій це положення не завжди працює [11].

Відпустки військовослужбовцям-жінкам надаються у зв'язку з вагітністю та пологами та для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку або тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більше як до шестирічного віку [2].

Світовий досвід свідчить, що ширше залучення жінок до роботи в органах правопорядку є ключем до істотного скорочення насилля зі сторони цих органів по відношенню до громадян. Закон України «Про Національну поліцію» не містить будь-яких спеціальних норм про соціальний захист жінок, і до них застосовуються правила, встановлені в Кодексах законів про працю. Такі правила

спрямовані на захист та охорону їхніх трудових прав: заборона залучення до роботи у нічний час та направляти у відрядження жінок, які мають дітей віком до трьох років; заборона направляти у відрядження жінок, які мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років без їх згоди; заборона відмовляти у прийомі на роботу з мотивів наявності дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявності дитини до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю.

Відповідно до Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого постановою КМУ від 29.07.1991 (зі змінами) пріоритет при укладанні договорів при комплектуванні рядового та молодшого начальницького складу надається особам чоловічої статі, лише в необхідних випадках жінками. Встановлено граничний термін перебування на службі в органах внутрішніх справ для жінок до 40 років з можливістю продовжити ще на 5 років. Дуже узагальнено права та пільги для вагітних жінок і матерів з числа осіб рядового і начальницького складу. Важливо відмітити, що і для чоловіків, і для жінок, які претендують на зайняття посад при кадровому відборі до органів внутрішніх справ, встановлено однаковий перелік вправ, разом з тим рівень нормативів викладений у додатку до Наказу МВС від 09.02.2016 №90 враховує психофізіологічні особливості жінок та встановлює більш низькі вимоги щодо фізичної підготовки [4; 5].

Сучасний погляд на професійні можливості та перспективи для жінок у військових структурах та правоохоронних органах закріплено у міжнародних документах, таких як «Декларація про поліцію» (Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи, прийнята у м.Страсбурзі 08.05.1979 р. на 31-й сесії Парламентської асамблеї Ради Європи) та Європейський кодекс поліцейської етики (2001), Резолюція Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» (Резолюція Ради Безпеки 1325 (2000), прийнята Радою Безпеки на 4213-му засіданні, 31 жовтня 2000 року) [6; 8].

Дедалі частіше українки свідомо почали займати інші, значно відповідальніші посади. Жінки доводять свою професійну компетентність у військовій, медичній та правоохоронній сферах, успішно проходячи підготовку та виконуючи поставлені завдання не гірше, ніж їх колеги чоловіки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
3. Доручення Міністерства внутрішніх справ України від 10 березня 2023 року № 39/01/37 «Про організацію виконання Плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності». URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/2/dorucennia-mvs-39.pdf>
4. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.02.2016 № 90 «Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/364085___688593.
5. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 10.09.2021 № 668 «Про організацію виконання Плану заходів на 2021 - 2022 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/uploaded-files/%20552.pdf>
6. Наказ Міністерства Оброни України від 10.02.2022 № 50 «Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України від 20 червня 2012 року № 412/ДСК». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0355-22#Text>.
7. План заходів Міністерства внутрішніх справ України з реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений наказом Міністерства

внутрішніх справ України від 01 червня 2023 року № 444. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/0/nakaz-444-01062023.pdf>

8. План заходів Міністерства внутрішніх справ України з виконання завдань операційного плану з реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року на 2022-2024 роки, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30 листопада 2022 року №785. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/0/nakaz-444-01062023.pdf>

9. План заходів з виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1544 (зі змінами, внесеними розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року №1150-р). URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/6/2/0/1/3/onovlenii-plan-zahodiv-z-vikonannia-1325.docx>

10. План заходів МВС України з виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.09.2021 № 680 URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756?fbclid=IwAR2g_zuB6JoEh0R1EtT-c5eZIR_N-himxwtNii-xLSkeuAkI5fRiC27h988

11. План основних заходів Міністерства внутрішніх справ України на 2021 рік, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28.12.2020 № 920 URL:<https://mvs.gov.ua/documents/normativno-pravovi-akti/nakaz-vid-28122020-920-pro-zatverdzhennya-planu-osnovnix-zahodiv-ministerstva-vnutrisnix-sprav-ukrayini-na-2021-rik>

*Мельник С.О.,
здобувач вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: Кудерська Н. І.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

СИСТЕМА ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

З початком повномасштабного вторгнення роль прокуратури у здійсненні захисту прав і свобод людини і громадянина значно зросла. Найвищою цінністю в діяльності прокуратури є людина, повага до її прав і свобод, а також повага до її честі та гідності, другою основною цінністю діяльності прокуратури є наявність незалежності у діяльності прокурора оскільки це забезпечує прокурорам можливість виконувати свої посадові обов'язки без зовнішнього або внутрішнього впливу [7] У зв'язку з нинішніми подіями в органів прокуратури збільшився обсяг роботи не тільки у сфері кримінального провадження, але й у військовій оборонній та антикорупційних сферах, здійсненні міжнародної співпраці з міжнародними партнерами для подолання наслідків війни та притягнення воєнних злочинців до відповідальності.

Прокуратура України є відокремленим органом державної влади у складі правоохоронних органів, що здійснює забезпечення протидії незаконних посягань на суспільство, державу порушення її конституційного ладу, а також права та свободи людини і громадянина та фундаментальні засади демократичного устрою способами, що передбачені законодавством. Прокуратура діє відповідно до Конституції України і не є частиною судової або виконавчої гілки влади. Прокуратура відповідно до своїх завдань не є органом

державної влади, що здійснює, судочинство, але є зацікавлено у вирішенні того чи іншого судового спору [3, с.273-274].

У зв'язку з запровадження воєнного стану прокуратура України здійснює документування воєнних злочинів та внесення всіх обставин злочинів до Єдиного реєстру досудового слідства, що стосуються порушення територіальної цілісності і недоторканності України та інших злочинів [6].

Офіс Генерального прокурора активно співпрацює з закордонними партнерами України для якнайшвидшого проведення розслідування тих чи інших злочинів, що були вчинені військовими РФ. Так, одним із ключових суб'єктів документування воєнних злочинів є французькі колеги України, що в другій половині 2022-го року були на території Харківської та Київської областей [4]. Регіональні прокуратури діють відповідно до Конституції України, погоджених Верховною Радою України міжнародно-правових договорів, наказів Генерального прокурора, указів Президента України, а також інших нормативно-правових актів які закріплюють і регулюють діяльність прокуратури України. [6] Після атестації прокурорів, що була проведена на початку 2020 року, в Україні запрацювали нові окружні прокуратури, система яких побудована з урахуванням відповідно до організаційного а також функціонального аналізу, що був проведений спільно з європейськими колегами з Ради Європи [1].

Інститут спеціалізованих прокуратур реалізує захист прав людини і громадянина. Так, Спеціалізована антикорупційна прокуратура реалізовує головні завдання протидії проявам корупції в Україні, зокрема захист особи, громадянського суспільства та держави від вчинення іншими суб'єктами кримінальних правопорушень, забезпечення механізму відшкодування завданих збитків в інтересі держави тощо, при цьому здійснює міжнародне співробітництво. А Спеціалізована екологічна прокуратура (на правах

Департаменту) забезпечує протидію проявам злочинів, що стосується навколишнього середовища та екології.

Для запровадження змін в правовому забезпеченні діяльності органів обласних прокуратур варто звернути увагу на досить позитивний досвід Німеччини. Оскільки в Німеччині функції прокуратури здійснюються так званим Генеральним прокурором Федерації. Тобто прокурор безпосередньо бере участь у здійсненні судочинства у кримінальних справах. У сучасній Німеччині Федеральна Прокуратура діє у складі Верховного Суду з самого початку існування прокуратури ФРН діяла у складі Міністерства юстиції а не правоохоронним органам [5, с.77].

Створення Військової юстиції в Україні передбачає реалізацію положення, що визначені у визначеній Стратегії національної безпеки України і зміцнення взаємовигідного співробітництва з Північноатлантичним Альянсом для того, щоб Україна змогла отримати статус рівноправного учасника НАТО [2, с.46-50]

Вперше в органах прокуратури було ухвалено та затверджено Стратегію розвитку прокуратури на 2021-2023 роки [7]. Незважаючи на воєнний стан реалізація реформи органів прокуратури України триває: відбулися зміни в обов'язках прокуратури відповідно до міжнародних стандартів діяльності прокуратури і також в межах проведених реформ було позбавлено функції нагляду та дотримання і виконання законів із заснуванням Державного Бюро Розслідувань і здійснювати діяльність у сфері досудового слідства.

Список використаних джерел:

1. В Україні розпочали роботу нові окружні прокуратури. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-rozpochali-robotu-novi-okruchni-prokuraturi-1744456.html>

2. Зінченко О. Г. Організаційно-правова діяльність органів прокуратури зі зверненнями громадян. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали (2019): 251 с. С.45-51.

3. Куцик Д.В. Збірник наукових матеріалів східної міжнародної науково-практичної інтернет – конференції. Місце прокуратури в системі органів державної влади. С.273-279

4. Літвінова І. Ф., Ципан А. С. Співпраця міжнародної спільноти та Офісу Генерального прокурора України щодо розслідування воєнних злочинів, скоєних російською федерацією Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції С. 309-311

5. Мазурик Р. В. Зарубіжний досвід адмін-правового забезпечення організації та діяльності регіональної прокуратури. Knowledge, Education, Law, Management 2020 № 4 (32), vol. 2 С.75-81.

6. Попадіна, Ю. Ю. Організація та діяльність органів прокуратури в умовах воєнного стану Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.) С.177-179.

7. Стратегія розвитку прокуратури на 2021-2023 роки URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/strategiya-rozvitku-prokuraturi-na-2021-2023-roki>

Чорна В. В.,
*здобувач вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*
Науковий керівник: Кудерська Н. І.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ, НАБУТТЯ, ПРИПИНЕННЯ

Громадянство є одним з ключових понять, що визначає юридичний статус особи та її особливий зв'язок з державою. Для кожної людини громадянство має велике значення, оскільки воно визначає не лише права та обов'язки, але й ідентичність, належність до певної спільноти, а також є джерелом захисту особистих інтересів, важливим для побудови правової країни, забезпечення гармонійних відносин між державою та її громадянами, що є актуальним повсякчас.

Становлення інституту громадянства пов'язане з історією людства та розвитком державності. Основними етапами розвитку інституту громадянства є така доба, як античність, тобто у Стародавній Греції і Римі громадянство було віддане лише вільним людям, які мали певний рівень майнового стану та відповідний соціальний статус. Громадянство було необхідним для участі в політичному житті та здійснення політичної влади. У середньовіччі до прикладу в період феодалізму громадянство не мало особливого значення, оскільки люди жили відповідно до соціального стану, а не за національною приналежністю. Однак, з поширенням централізованих держав почали виникати перші форми національного громадянства, що ґрунтувались на спільній мові, території та історичній спадщині. Уже у новому часі, у XVIII столітті інститут громадянства набув сучасного значення, яке базується на принципах свободи, рівності та прав людини [1, с.15]. Він став необхідним для реалізації політичних та громадських

прав, а також для захисту своїх інтересів та виконання своїх обов'язків перед державою. У сучасності громадянство є однією з основних форм національної приналежності, важливим фактором інтеграції в суспільство, надає людям певний набір прав та обов'язків, ін.

Набуття громадянства є важливим і складним процесом, який дозволяє іноземним громадянам стати повноцінними членами українського суспільства. Належність до громадянства України означає, що особа має право на статус громадянина України та всі пов'язані з цим права і обов'язки. Правове регулювання належності визначене законодавством країни.

Зазвичай закони про громадянство визначають основні принципи політики щодо нього. Вони становлять правові рамки, відповідно до яких встановлюються процедури, умови та права, пов'язані з громадянством України. До прикладу це: принцип єдиного громадянства; запобігання виникненню випадків без громадянства; неможливості позбавлення громадянина українського громадянства; визнання права громадянина України на зміну громадянства; неможливості автоматичного набуття іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або отримання національності України його дружиною (чоловіком) та інші. Усі вони пов'язані тим, що регулюють правове становище цієї проблеми у суспільстві. Основні принципи, які закріплені у законодавстві, сприяють створенню єдиного громадянства держави Україна, запобігають виникненню випадків без громадянства, його позбавлення тощо гарантуючи стабільність та захищеність статусу громадянина.

Правові основи громадянства України визначаються чинним законодавством України, зокрема гарантуються Конституцією України та унормовуються Законом України «Про громадянство» [2]. Ці законодавчі акти встановлюють також правила та процедури, які дозволяють його припинити,

включаючи добровільну відмову особи від нього, в разі порушення особою законодавства України та незаконного використання громадянства тощо.

Під час реалізації процедур щодо громадянства, зокрема набуття, припинення чи скасування рішень про набуття громадянства, особа має право на захист своїх прав і інтересів, що включає право на обґрунтовану захисту, право на доступ до судових інстанцій, право на представництво іншою особою та інші процесуальні гарантії. Воно визнається як важливий юридичний статус, який надає людині права і обов'язки, а також забезпечує її ідентичність і належність до конкретної країни.

Громадянство під час воєнного часу є складним та проблематичним питанням, яке вимагає особливої уваги та захисту прав громадян. Воєнний конфлікт може мати серйозний вплив на осіб, які опиняються в зоні конфлікту або пересуваються через неї. Одна з найпоширеніших проблем пов'язаних з громадянством під час воєнного часу - це втрата громадянства. Умови воєнного конфлікту, особливо якщо він супроводжується окупацією або іншими формами зовнішнього впливу, можуть спричинити примусову втрату громадянства населення держави. Це може бути наслідком дій окупантів або зміни політичного статусу території. Під час війни також можуть виникати проблеми з отриманням громадянства. Внутрішньо переміщені особи та біженці, що перебувають у зоні конфлікту, можуть зазнавати труднощів у здійсненні процедур набуття громадянства. Це пов'язано зі зрушенням адміністративних процесів, відсутністю документів або зміною умов отримання громадянства.

Громадянство під час війни потребує особливої уваги та захисту з боку держави. Необхідно розробляти та впроваджувати ефективні механізми та політики, що гарантують захист прав громадян та надають можливість відновити громадянство у разі його втрати. Держава повинна забезпечувати доступ до процедур набуття громадянства та уникати будь-якої форми дискримінації під час їх здійснення.

Умови воєнного конфлікту, особливо якщо він супроводжується окупацією або іншими формами зовнішнього впливу, можуть спричинити примусову втрату громадянства населення держави. Це може бути наслідком дій окупантів або зміни політичного статусу території. Необхідно забезпечити механізми юридичної допомоги та підтримки громадян, які втратили свою приналежність до нашої країни внаслідок окупації, а також залучити міжнародне співтовариство для вирішення цих проблем. Особлива увага має бути приділена відновленню порушених прав громадян та їх реінтеграції в українське суспільство після закінчення воєнного конфлікту.

У воєнний та післявоєнний періоди питання громадянства України вимагають уважного аналізу та ефективних рішень, зокрема, визначення чітких правових основ та процедур, які забезпечуватимуть захист прав та інтересів українських громадян. Відновлення громадянства після війни та розробка політики щодо переселення та міграції осіб, постраждалих внаслідок військових конфліктів, є важливими кроками для розв'язання цих проблем.

Політичні та правові аспекти громадянства мають суттєвий вплив на життя громадян, тому важливо мати законодавчо закріплені прозорі та справедливі механізми щодо громадянства України, які забезпечать рівність перед законом та захист прав кожного.

Список використаних джерел:

1. Schuck P.H., Smith R. M. Історія громадянства. Академія громадянства. Серія: Юриспруденція. 2018. № 1. С. 15-19.
2. Про громадянство: Закон України від 18.01.1991 № 1636-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text/>

*Гайду Г. В.,
доктор філософії в галузі права,
Голова Вінницького міського суду Вінницької області*

*Шнак К. О.,
студентка 2-го курсу СВО магістра спеціальності 081 Право
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ

В останні роки впровадження новітніх цифрових технологій у повсякденне життя суспільства все більше торкається правової системи, а також конкретно і суддів. Тим самим це започаткувало собою епоху трансформацій судової сфери, змінивши традиційні процедури судових засідань і проклавши шлях до появи електронних судів. Цей перехід до цифровізації зумовлений, перш за все, прагненням до ефективних та доступних сервісно-орієнтованих процедур взаємодії громадян з державою та необхідності оптимізації судових процесів, де не будуть присутні такі явища, як повільне судочинство та порушення процесуальних строків розгляду справ. Електронні суди являють собою значний крок уперед у швидкому й ефективному правосудді, яке одночасно використовує всю потужність сучасних цифрових технологій.

В Україні прийнято низку загальних і спеціальних нормативно-правових актів, які регламентують застосування цифрових технологій у судовій системі, але саме поняття «електронний суд», немає чіткого та єдиного визначення, як і у юридичній літературі, так і у законодавстві. Натомість сучасні дослідники пропонують під поняттям «електронний суд / судочинство / правосуддя» мати на увазі різні технології, які застосовуються в судочинстві, при чому мається на увазі не просто використання інформаційних технологій у судовій діяльності, а використання інформаційних технологій як інструменту вчинення процесуальних дій. Також це поняття ми можемо розуміти, як «спосіб

і форми здійснення учасниками судочинства процесуальних дій з використанням інформаційних технологій» чи «спосіб здійснення правосуддя, заснований на використанні інформаційних технологій» [1, с. 8-10; 2, с. 37-38].

Аналізуючи законодавство дотичне до цієї сфери слід звернути увагу на «Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки», затверджену Указом Президента України від 11.06.2021 року, відповідно до якої «розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування проводиться шляхом:

- запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства;
- впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу;
- удосконалення та розвиток офіційного веб-порталу судової влади України для отримання інформації про суди і справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики» (п. 4.1.4) [3].

З жовтня 2021 року офіційно почали функціонувати три підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а саме: Електронний кабінет, Електронний суд та підсистема відеоконференцзв'язку, що зазначено у Положенні про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яке затверджено Рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) являє собою «сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію, визначених законодавством та казаним вище Положенням, процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи

документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС» [4].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуального законодавства України ЄСІТС забезпечує: ведення електронного діловодства, в тому числі рух електронних документів у межах відповідних органів та установ та між ними, реєстрацію вхідних і вихідних документів та етапів їх руху; централізоване захищене зберігання судових справ;

захищене зберігання, автоматизовану аналітичну і статистичну обробку інформації; збереження судових справ та інших документів в електронному архіві; обмін документами та інформацією (надсилання та отримання документів та інформації, спільна робота з документами) в електронній формі між судами, іншими органами та установами в системі правосуддя, учасниками судового процесу, а також проведення відеоконференції в режимі реального часу; автоматизацію роботи судів, органів та установ у системі правосуддя, в тому числі автоматизоване формування в режимі реального часу основних аналітичних показників діяльності тощо (Розділ II Положення) [4].

Отже, зміст електронного суду складає низку елементів, що становлять конкретні інформаційні та комунікаційні технології, що застосовуються при розгляді та вирішенні судових справ.

Переваги функціонування електронного суду очевидні, він є важливим засобом забезпечення доступу громадян до судочинства, це підтверджується і постановою Верховного Суду від 03.05.2022 р. у справі №205/5252/19, де суд зазначив, що «альтернативою звернення учасників справи до суду із позовними

заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документу через електронний кабінет» [5].

На нашу думку, електронна судова система передбачає собою використання цифрових інструментів і платформ для проведення судових процесів, керування матеріалами справ, полегшення спілкування між сторонами та забезпечення віддаленого доступу до судових послуг, а її подальше впровадження, як інструмента електронного правосуддя є надзвичайно важливим на сьогоднішньому етапі державотворення України. Проте незважаючи на численні переваги електронних судів, проблеми та занепокоєння залишаються. Проблеми конфіденційності та безпеки щодо обробки конфіденційної правової інформації в цифровому середовищі є першочерговими. Забезпечення надійних заходів кібербезпеки, шифрування даних і дотримання суворих протоколів конфіденційності мають вирішальне значення для підтримки цілісності та надійності електронних судових систем.

Крім того, подолання цифрового розриву є обов'язковим для забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх верств громадян. Необхідно докласти зусиль для забезпечення належної технологічної інфраструктури та підтримки окремих осіб або громад, які не мають доступу до цифрових ресурсів, запобігаючи таким чином загостренню диспропорцій у правовій системі.

Список використаних джерел:

1 Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14039>

2. Ясинок, М. М., Котвяковський Ю. О. Електронний суд у цивільному судочинстві. (2023). Приватне та публічне право. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5666.2023.1.6>

3. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Указ Президента України №231/2021 від 11.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n14>

4. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Затверджено рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021. № 1845/0/15-21. Редакція від 12.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#n22>

5. Постанова Верховного Суду України від 03.05.2022 у справі № 205/5252/19 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104282885&red=1000030e2502941acbad5c44dcd78eb22a3d7&d=5>

СЕКЦІЯ 3.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
ЛЮДИНИ

*Гольдберг Н. О.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету Національного авіаційного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ
МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ДО ПСИХІЧНОХВОРИХ, ЩО ВЧИНИЛИ
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В АНГЛІЇ

У сучасному світі, де дебати про роль та ефективність правових систем не вщухають, однією з ключових тем обговорень залишається інститут застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Особливий інтерес у цьому контексті викликає практика англійського юридичного простору, де взаємодія між справедливістю та медичними аспектами стає об'єктом детального аналізу.

Ще у двадцятих роках ХХ століття цей інститут мав дуже репресивні та негуманні положення, наркозалежні особи направлялися до в'язниць чи психіатричних лікарень [1, с. 174]. В Англії ще в 1863 р. з'явилася перша державна лікарня для психічно хворих, які вчинили кримінальні правопорушення.

Правові наслідки вчинення кримінальних правопорушень особами з психічними розладами та процедури ухвалення рішень регламентуються цілою низкою законів, зокрема Законом про психічне здоров'я (Mental Health Act) 1983 р. (у ред. 2007 р.); Законом про кримінальну процедуру (неосудність) (Criminal Procedure (Insanity) Act) 1964 р.; Законом про кримінальну процедуру (неосудність і нездатність постати перед судом) (Criminal Procedure (Insanity and Unfitness to Plead) Act) 1991 р.; Кодекс практики (Code of Practice). Серед таких актів особливе місце посідає Кодекс практики (Code of Practice), ухвалений

Міністерством охорони здоров'я відповідно до ст. 118 Закону про психічне здоров'я.

Судовий розгляд справ щодо застосування примусових заходів медичного характеру відбувається у відкритому режимі та носить публічний характер.

Англійськими рішеннями про направлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і страждає на психічне захворювання, до спеціалізованого закладу, можуть бути: а) рішення «про нездатність брати участь у процесі» - виносяться присяжними та б) рішення «винен, але неосудний», що виносяться у результаті головного провадження.

Питання про неосудність має право ініціювати лише сторона захисту, на яку покладається тягар доведення психічної хвороби підсудного. У законодавстві Англії коло обставин, що підлягають встановленню у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру, чітко не регламентовано. Законодавчо закріплене положення про те, що сам обвинувачений повинен довести, що страждає від захворювання «свідомості» в юридичному сенсі цього слова, коли вчиняє заборонену законом дію.

Відповідно до ст. 4, 4А Закону «Про кримінальну процедуру (неосудність)» 1964 р., якщо обвинувачений внаслідок психічного розладу не здатний розуміти пред'явлене йому обвинувачення, не може брати участь у відборі присяжних, давати вказівки своєму захиснику, розуміти хід судового розгляду і представляти докази, то його визнають нездатним постати перед судом (*unfit to plead*). Якщо обвинуваченого визнали нездатним постати перед судом, то він може бути поміщений у психіатричний стаціонар (*hospital order*), або переданий під нагляд (*supervision order*), або повністю звільнений (ч. 2 ст. 5). Якщо у законі передбачене покарання за скоєний особою злочин (наприклад, тяжке вбивство), то до особи із психічним розладом ухвалюють судовий наказ «про поміщення в стаціонар із судовим наказом про обмеження» (ч. 3 ст. 5).

Рішення про поміщення обвинуваченого в стаціонар призупиняє кримінальне переслідування до відновлення її здатності постати перед судом, а вже потім справа може по вернутися до суду для розгляду по суті пред'явленого обвинувачення.

У результаті розгляду кримінального провадження, у якому обвинувачений буде визнаний судом неосудним (*insane*) під час виконання об'єктивної сторони злочину (*actus reus*), то виноситься вердикт «невинний через неосудність» (*not guilty by reason of insanity*).

Призначення примусових медичних заходів вимагає відповідності характеристик вчиненого злочину та психічного розладу особи критеріям, встановленим у Законі «Про психічне здоров'я». Закон поширюється на всіх осіб із психічними розладами, і зміст цих критеріїв залежить від характеру судової процедури - кримінальний процес (ч. III Закону) або недобровільне надання психіатричної допомоги в загальному («цивільному») порядку (ч. II Закону) [2, с. 34-56].

На кінець березня 2020 р. поміщення в психіатричні стаціонари на підставі положень ч. III Закону становили 31,8% усіх госпіталізацій [3], на ту саму дату 2021 р. - 30,2% [4].

Відповідно ст. 37 Закону «Про психічне здоров'я» суд щодо обвинувачених із психічними розладами, може ухвалити рішення про поміщення їх в психіатричну лікарню (*hospital order*) у поєднанні із судовим наказом про обмеження (*restriction order*) або без такого (ст. 41 Закону). Наказ про обмеження ухвалюють, якщо злочин, у якому обвинувачують суб'єкта, карається позбавленням волі, а сам він становить небезпеку для себе або оточуючих через наявний у нього психічний розлад.

Відповідно до ч. 2 ст. 37 Закону «Про психічне здоров'я» судовий наказ про госпіталізацію особи із психічними розладами виноситься на підставі висновків від двох практикуючих медичних фахівців (*registered medical*

practitioners). У висновках повинен бути встановлений факт того, що особа страждає на психічний розлад.

Примусові медичні заходи призначаються без зазначення терміну, то в Законі «Про психічне здоров'я» передбачений порядок контролю за обґрунтованістю перебування пацієнтів у стаціонарах. Такі функції покладаються на Трибунал з питань психічного здоров'я, а саме, орган, який наділений повноваженнями, щодо вирішення питань, пов'язаних із наданням недобровільної психіатричної допомоги.

Рішення суду про примусове лікування виконують у психіатричних стаціонарах (відділеннях) із суворим (high), посиленним (medium) і полегшеним (low) режимами утримання пацієнтів. Визнання особи невинуватою через неосудність не зумовлює вибір виду стаціонару, окрім як для осіб, які вчинили тяжкі вбивства.

Судові накази про госпіталізацію осіб із психічними розладами, які становлять серйозну небезпеку для суспільства, а тому потребують лікування в особливих умовах, виносяться на підставі судових наказів, щодо осіб із психічними розладами та виконуються в спеціалізованих лікарнях із суворим режимом безпеки.

Підсумовуючи, варто зазначити, що застосування примусових заходів медичного характеру до психічнохворих, що вчинили кримінальне правопорушення в Англії має ряд важливих аспектів, які потребують уваги та обговорення. Перш за все, важливо враховувати баланс між забезпеченням громадської безпеки та захистом прав та гідності осіб із психічними розладами. Застосування примусових заходів вимагає уважного врахування етичних, правових та психіатричних аспектів.

Список використаних джерел:

1. Клименко О.В. Розвиток інституту примусових заходів медичного характеру в законодавстві країн Європи. Вчені записки ТНУ імені В.І.

Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 3. С. 171-175. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/32.pdf(дата звернення: 15.10.2023).

2. Allen M. Textbook on Criminal Law. 9th Ed. Great Britain: Oxford University Press, 2007. 558p.

3. Mental Health Care Statistics, Annual Figures. England, 2019–2020. URL: <https://digital.nhs.uk/data-and-information/publications/statistical/mental-healthact-statistics-annual-figures/2019-20-annual-figures> (дата звернення: 15.10.2023).

4. Mental Health Care Statistics, Annual Figures. England, 2020–2021. URL: <https://digital.nhs.uk/data-and-information/publications/statistical/mental-healthact-statistics-annual-figures/2020-21-annual-figures> (дата звернення: 15.10.2023).

Пилипенко Т. І.,

*старший викладач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОГО ДОСТУПУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабне збройне вторгнення росії в Україну поступово змінює ставлення до міжнародного гуманітарного права, адже відбувається переосмислення, перенесення від його абстрактних категорій до життєво необхідного, що захищає кожного, нарешті актуальності набирають питання зміцнення механізмів відповідальності за порушення його норм. Як слушно зауважив радник з міжнародного гуманітарного права президента Товариства Червоного Хреста України Тимур Короткий: «Саме порушення міжнародного гуманітарного права зменшують віру в нього, в його ефективність. За своїм змістом міжнародне гуманітарне право має багато спільного з вимогами моралі. Його приписи – не вбивати жінок, дітей, не піддавати тортурам – є

беззаперечними та зрозумілими як імперативні норми у будь-якому цивілізованому суспільстві» [1].

На окрему увагу заслуговує інститут гуманітарного доступу, як один з важливих механізмів реалізації норм міжнародного гуманітарного права.

Практична реалізація гуманітарного доступу є сукупністю узгоджених, цілеспрямованих дій сил і засобів гуманітарних організацій або інших структур, спрямованих на конкретну мету ліквідації того чи іншого гуманітарного неблагополуччя та різних видів допомоги. Його ефективність повністю залежить від безпосереднього виконання норм права державами, державними органами та індивідами, що перебувають під їх юрисдикцією. Надання гуманітарної допомоги в цих умовах визначається ступенем імплементації договірних норм у вказаній сфері, які мали б носити, найчастіше, «превентивний» характер і прийматися ще у мирний час, і, насамперед, на внутрішньодержавному рівні, аби створити правові, організаційні та соціально-політичні умови, що дозволяють надати колективну гуманітарну підтримку, адже збройний конфлікт (міжнародний та неміжнародний) завжди дестабілізує життя цивільного населення.

Не дивлячись на те, що гуманітарний доступ не є новим питанням в міжнародному праві, сьогодні в умовах воєнних дій, спричинених повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, існує низка проблем у забезпеченні та підтримці такого доступу у ситуаціях збройних конфліктів, зокрема, щодо розуміння самого терміну "гуманітарний доступ", прав та обов'язків учасників збройних конфліктів щодо такого доступу, зобов'язань та обмежень щодо самих гуманітарних організацій, критеріїв надання гуманітарного доступу в різних ситуаціях тощо. [2].

Загалом, у міжнародній практиці проведення гуманітарних операцій виділяють базові напрями дій, ступінь важливості та пріоритет яких розрізняється за ієрархією та масштабами: пошук і порятунок; надання

притулку; забезпечення харчуванням; постачання питної води; медичне та соціальне забезпечення; захист від насильства та залякування. Деякі вітчизняні дослідники, наприклад, Сурілова О. О. Бурдюжа О. М, пропонують гуманітарну допомогу та доступ до неї трактувати як заходи з надання громадянам (цивільним або військовим) життєво необхідних предметів споживання (продуктів харчування, засобів гігієни, тощо) та /або притулку, та/або психосоціальної підтримки та освіти та/або медичних та транспортних послуг у разі стихійного лиха, техногенної катастрофи або збройного конфлікту, що здійснюються іноземними та вітчизняними донорами відповідно до принципів захисту з метою забезпечення життя з гідністю, або сприяння обороноздатності країни [3, с.22-27].

Особливо важливим є гуманітарне сприяння з боку неупереджених гуманітарних організацій, спрямоване на зниження вразливості об'єктів життєдіяльності та задоволення потреб населення, що постраждало внаслідок збройного конфлікту. Практична результативність гуманітарних дій залежить від можливості негайного та безперешкодного доступу до тих, хто має потребу, однак, існують деякі принципові правові обмеження. Насамперед, колективна допомога згідно зі ст.70 п.1 Додаткового протоколу I повинна надаватися лише за згодою між конфліктуючими сторонами, зацікавленими у проведенні таких операцій. [4].

При цьому гуманітарна діяльність має вестись за узгодженням усіх зацікавлених сторін (Женевські конвенції, загальні ст. 9, 10). Так, резолюція 46/182 Генеральної Асамблеї ООН (принцип 3), присвячена посиленню координації екстреної допомоги, вказує на необхідність такої згоди навіть для Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), мандатом якого є офіційне звернення по допомогу. Однак, на жаль, як свідчать, зокрема, події російсько-української війни цього не завжди достатньо, щоб подолати ігнорування норм міжнародного гуманітарного права російською стороною, яка вважає себе

носієм істини останньої інстанції і не дбає про долю жертв.

Вивчаючи та аналізуючи ЗМІ, які висвітлюють війну в Україні, можна беззаперечно стверджувати, що підстави виникнення проблем із гуманітарним доступом цілковито виникають через збройну агресію росії. Адже постійні обстріли та відсутність змоги добратися до територій, які потребують гуманітарної допомоги, спричиняють гуманітарні катастрофи, які забирають безліч життів мирного населення, а вирішення цих проблем з правої точки зору, на жаль, недієві. [5].

Обсяг послуг, що пропонуються неупередженою гуманітарною організацією, слід тлумачити як той, що включає гуманітарну діяльність в цілому. Вона, очевидно, включає як надання допомоги, так і надання захисту. Таким чином, гуманітарна діяльність прагне захистити життя людей та забезпечити їхню безпеку або відновити та підтримати психічний та фізичний добробут тих, хто постраждав від збройного конфлікту. Окремо варто зазначити проблеми сексуального насильства, пов'язаного з збройними конфліктами, що особливо актуально для України сьогодні, адже фіксуються масові випадки вчинення військовослужбовцями рф сексуального насильства щодо цивільного населення на території. [6, С. 342]. Більше того, гуманітарна діяльність має проводитися на користь усіх осіб, яким у зв'язку із збройним конфліктом може знадобитися допомога та (або) захист. Це означає, що держави не можуть обмежувати гуманітарну діяльність одним лише цивільним населенням. Така діяльність може також проводитися на користь поранених та хворих бійців, військовополонених, осіб, які з інших підстав були позбавлені волі у зв'язку із збройним конфліктом тощо.

Важливо підкреслити, що згідно норм міжнародного гуманітарного права можна вдатися лише для тимчасового обмеження пересування співробітників, які надають гуманітарну допомогу в ситуації, коли операції з надання гуманітарної допомоги вже були схвалені, а пропозиція про надання

послуг може бути відкинута в тому випадку, якщо в них відсутня потреба, або коли пропонована в рамках послуг діяльність не є гуманітарною за своїм характером, або якщо пропозиція виходить від організації, яка не є об'єктивною або гуманітарною. Інших підстав, які б виправдовували відмову надати згоду на проведення операцій щодо надання гуманітарної допомоги як такої, не передбачено. Однак, на жаль, ми, обороняючи свою територію, маємо справу з нецивілізованою у всіх сенсах державою. Так, наприклад, підлив греблі Каховської ГЕС, що спричинив екологічну та гуманітарну катастрофу в Україні до глобальних масштабів загострив також проблему відсутності доступу до постраждалих на окупованих територіях. Росія відхилила запит ООН про доступ до територій, затоплених через прорив каховської дамби. В результаті зафіксовано тяжкі наслідки, зокрема випадки загибелі людей. [7].

Також не варто забувати, що зобов'язання забезпечувати операції з надання гуманітарної допомоги та сприяти їх проведенню можуть стосуватися не лише сторін у збройному конфлікті, але й інших суб'єктів. Це означає, що держава, яка не є стороною в конфлікті, однак, через її територію неупереджена гуманітарна організація потребує здійснити транзит, щоб опинитися в зоні конфлікту - має його санкціонувати.

Слушною є пропозиція, передовсім, вітчизняних науковців в сфері міжнародного гуманітарного права, доповнити Статут МКС та передбачити кримінальну відповідальність за відмову у наданні гуманітарного доступу з боку окупаційної влади, якщо населення гостро потребує допомоги, а життя та здоров'я людей поставлено у небезпеку діями окупанта. Норми щодо надання гуманітарної допомоги потребують кодифікації у формі прийняття конвенції, в якій необхідно передбачити правила щодо гуманітарного доступу в окуповані регіони. Доцільним буде прийняти п'яту Женевську конвенцію про надання гуманітарної допомоги та протоколу до неї, а також – конвенцію щодо гуманітарної допомоги постраждалим в результаті надзвичайної ситуації

природного або техногенного характеру та протоколу до неї. [8. Там само]. На часі також запровадження інноваційних підходів до надання гуманітарної допомоги, які б довели свою ефективність та постійно вдосконалювалися з врахуванням нових світових реалій.

Наслідком безлічі жахливих прикладів порушення міжнародного гуманітарного права, які ми спостерігаємо з лютого 2022 року, стали. питання про відповідальність за порушення, в них – і необґрунтовані очікування, й скептицизм. Тобто є величезний запит на невідворотність покарання за воєнні злочини, на розуміння механізмів відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Максим Доценко, Тимур Короткий, Ірина Назарчук. Без міжнародного гуманітарного права війна перетворюється на необмежене насильство URL: <https://yur-gazeta.com/interview/bez-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-viyna-peretvoryuetsya-na-neobmezhene-nasilstvo.html> (дата звернення: 30.11.2023)
2. Усманов Ю.І., Вергелес О., Проблема гуманітарного доступу в умовах збройних конфліктів URL:<http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254990/252092> (дата звернення: 02.12.2023)
3. Сурілова О. О. Бурдюжа О. М., Надання гуманітарної допомоги як функція Міжнародного комітету Червоного хреста. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів: матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.) С. 22-27.
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 04.12.2023)
5. Замрига А. В. Застосування міжнародного гуманітарного права в

умовах збройної агресії російської федерації проти України URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-6-01-04/2022-6-01-04> (дата звернення: 05.12.2023)

6. Пилипенко Т.І. Стамбульська конвенція : проблеми та виклики після ратифікації Україною //Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» , Вінниця, 2023, С. 342

7. Бурдюжа О. М. Генеза та правові засади діяльності ООН в сфері гуманітарної допомоги URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/138.pdf

8. Там само.

Попенко Я. В.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри права

*Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

НАРОДНИЙ АДВОКАТ (ОМБУДСМЕН) ЯК РЕАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ РУМУНІЇ

Права людини, які закріплені у сучасних міжнародно-правових договорах, є результатом тривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що наразі стали нормою життя демократичного суспільства. Існуюча нині універсальна система міжнародного визнання та захисту прав і основних свобод людини склалася після завершення Другої світової війни в межах ООН. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. до прав і основних свобод відносить: право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3); право на рівний захист від якої б то не було дискримінації (ст. 7); право на справедливий судовий розгляд (ст. 10) та ін. [1].

Захист та відновлення прав людини в сучасній Румунії гарантується досить розгалуженою мережею судових, квазісудових та інших національних органів [4, с. 101]. До таких механізмів захисту в країні відноситься й інститут Народного адвоката (Avocatul Poporului) [7]. Він є самостійним органом, що діє незалежно від інших органів державної влади. В діючій редакції новітньої Конституції Румунії від 29.10.2003 р. інститут Народного адвоката знайшов своє відображення у Главі 4, ст. ст. 58-60 [5]. Відповідно ст. 58 Народний адвокат призначається строком на п'ять років для безпосереднього захисту прав і свобод фізичних осіб. Він та його заступники не можуть обіймати жодних інших державних посад, крім посад, пов'язаних із викладацькою діяльністю. Організація та функціональна діяльність цього інституту визначається спеціальним законом [5].

За Основним законом Румунії Народний адвокат здійснює свої повноваження за посадою або за відповідним зверненням осіб, яким було завдано шкоди у порушенні їх прав та свобод. При цьому всі державні органи країни зобов'язані надавати йому необхідну підтримку у реалізації своїх повноважень (ст. 59). У Конституції також відзначено, що діяльність Народного адвоката є підзвітною. Він зобов'язаний звітувати щорічно обом палатам парламенту стосовно своєї діяльності, а також має надавати звіт за парламентським запитом. Важливим аспектом професійної діяльності Народного адвоката є те, що його звітна документація може містити рекомендації законодавчого або практичного характеру стосовно удосконалення захисту прав та свобод громадян (ст. 60) [5]. За ним також закріплено право звернення до Конституційного суду з приводу неконституційності законів, ухвалених парламентом. У випадку відповідного звернення суд зобов'язаний прийняти рішення про конституційність законів до їх обнародування (ст. 146) [5].

Більш детально особливості функціонування інституту Народного адвоката визначені «профільним» законом «Про організацію і діяльність

Інституту Адвоката Народу» 1997 р. («On the Organisation and Functioning of the Institution of the Advocate of the People») [6]. Станом на сьогоднішній день в Закон внесено низку доповнень та поправок (напр., за Законом № 9/2018 про внесення змін до Закону № 35/1997 про організацію та функціонування інституту Народного адвоката запроваджено статтю, про зобов'язання Румунії забезпечити повне дотримання Народним адвокатом Паризьких принципів, відповідно Резолюції 48/134 генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р. [7] Детально суть Паризьких принципів представлена у відповідних джерелах [3] та літературі [2]).

Сам Закон складається із 38 статей та окремого Додатку «Територіальні відділення» (15 відділень). Головною метою діяльності цього інституту є захист прав та свобод громадян у відносинах з органами державної влади (ст. 1, п. 1). Місцем постійного розташування визначений Бухарест (ст. 1, п. 2). Як автономний державний орган цей інститут функціонує в правовому полі Румунії незалежно від інших гілок влади (ст. 2, п. 1,2), тому ніхто не може змусити Народного адвоката підкорятися будь-яким інструкціям або наказам (ст. 2, п. 3) [6].

Як вже було попередньо відзначено, Народний адвокат призначається строком на п'ять років, але його мандат може бути подовжений лише один раз (ст. 6, п. 1). При цьому Закон гарантує право кожного румунського громадянина обійняти цю посаду, при наявності відповідної професійної кваліфікації (ст. 6, п. 2). Для виконання своїх обов'язків Народному адвокату можуть допомагати помічники, які спеціалізуються у таких галузях як: права людини, питання гендерної рівності, права національних меншин, права дітей, молоді, інвалідів, людей похилого віку, спеціалісти системи юстиції, пенітенціарних установ тощо (ст. 10, п. 1) [6].

У статті 13 Закону визначено досить широке коло обов'язків Народного адвокати. Серед них: координує діяльність Інституту народного адвоката; приймає та розглядає скарги, подані особами, які постраждали від органів

державної влади; надає відповіді на запити Конституційного Суду та може повідомляти Конституційний Суд про неконституційність законів до їх опублікування; представляє інститут Народного адвоката перед Палатою депутатів, Сенатом та іншими органами державної влади; наймає співробітників Інституту народного адвоката та ін. [6].

Стаття 15 Закону визначає саму процедуру розгляду скарг, що надходять до Народного адвоката: скарги подаються у письмовій формі, із зазначенням ім'я, прізвища, місця проживання заявника; анонімні скарги не підлягають розгляду та задоволенню; Народний адвокат має право вмотивовано відхилити скарги, які є необґрунтованими або може запросити додаткову інформацію для аналізу та вирішення справи. Румунським законодавством також передбачено, що всі скарги, що подані Народному адвокату, звільняються від сплати гербового збору (ст. 16). У порядку здійснення своїх професійних обов'язків Народний адвокат може вносити рекомендації, які не підлягають парламентському або судовому контролю. За допомогою таких рекомендацій він повідомляє державні органи про незаконні адміністративні акти або рішення. В разі виявлення факту про те, що скарга має під собою підставу і встановлений факт порушення прав людини, Народний адвокат просить відповідні державні органи переглянути рішення або скасувати адміністративний акт, надати компенсацію за збиток і відтворити ситуацію, яка існувала до такого порушення. Додатково, якщо Народний адвокат вважає, що скарга підпадає судовій компетенції, він може переправити її в міністерство юстиції, прокуратуру або голові відповідного суду, які зобов'язані доповісти про вжиті ними заходи [4, с. 104].

Законом гарантовано, що для виконання своїх обов'язків Народний адвокат має доступ до будь-якої секретної інформації, що зберігається органами державної влади. При цьому він зобов'язаний не розголошувати і не оприлюднювати будь-яку інформацію чи документ до яких він мав доступ (ст. 20) [6].

Важливим аспектом Закону є захист професійної діяльності Народного адвоката та його заступників. Зокрема, він та його заступники не несуть юридичної відповідальності за свої думки чи дії при виконанні своїх обов'язків, якщо вони дотримуються закону (ст. 30). Під час виконання повноважень Народний адвокат може бути підданий розслідуванню та викликаний в суд за вчинені кримінальні злочини. Але, водночас, не може бути затриманий, підданий обшуку або заарештований без схвалення голів обох палат парламенту (ст. 31, п. 1). В разі, якщо Народний адвокат або його заступники заарештовані, або постали перед судом за вчинений кримінальний злочин, вони «де-юре» усуваються із займаної посади доти, доки рішення суду не стане остаточним (ст. 31, п. 3).

Під час виконання своїх прямих обов'язків Народний адвокат та його заступники не можуть бути членами політичної партії, а також не можуть обіймати будь-які інші державні чи приватні посади, за винятком академічних посад або роботи в системі вищої освіти (ст. 31, п. 1) [6].

Таким чином, можемо констатувати, що інститут Народного адвокату, як механізм захисту прав людини в сучасній Румунії спрямований на реальне втілення прав людини в країні.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.11.2023).
2. Керівні принципи щодо захисту правозахисників. Варшава : Опубліковано Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДПІЛ), 2015. 172 с.
3. Принципи, які стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини [Паризькі принципи]. Додаток

до резолюції 48/134 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/parizki-principi> (дата звернення: 29.11.2023).

4. Шимон І.П. Правова система Румунії: теоретичні та історико-юридичні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ужгород, 2016. 220 с.

5. Constitutia Romaniei din 2003. Constitutia din 31/10/2003. Publicat in Monitorul Oficial. Partea I. Nr. 767 din 31/10/2003. *Constitutia Romaniei*. URL: <https://www.constitutia.ro/const.htm> (дата звернення: 29.11.2023).

6. Law no. 35 from 1997 On the Organisation and Functioning of the Institution of the Advocate of the People. Republished. URL : https://archive.rai-see.org/wp-content/uploads/2015/08/Law-35_1997-organization-and-functioning-of-the-Advocate-of-the-People.pdf (дата звернення: 28.11.2023).

7. Romanian Ombudsman – National Human Rights Institutionn. *Instituția Avocatul Poporului. People's Advocate institution – Office of the Ombudsman*. URL: <https://avp.ro/index.php/en/presentation/international-relations/romanian-ombudsman-nhri/> (дата звернення: 29.11.2023).

Чорновус Н. Ф.,

*асистент кафедри медичного права факультету післядипломної освіти
Львівського національного медичного університету імені Данила
Галицького*

ПРАВО ПЛОДУ НА ЖИТТЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Людство постійно піднімало питання права на життя ще ненародженої дитини. Так, в законах вавилонського царя Хаммурапі, було встановлено відповідальність за загибель плоду внаслідок нанесення вагітній жінці побоїв. У Стародавньому Римі за правління Цицерона, у зв'язку з нестачею в імперії рабів і воїнів, порушували питання про покарання жінки за вчинення дій, які зумовлюють смерть ненародженої дитини. Таким чином, у римському праві,

ставлення до ще ненароджених дітей уже на той час розглядали, попри інші, в аспекті його громадянських і політичних прав як майбутнього громадянина Риму. В епоху Середньовіччя в Англії, Німеччині, Франції за вбивство дитини в утробі матері було передбачено найвищу міру покарання – смертну кару.

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) гарантує: «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя...» [1]. Стаття 16 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] та ст.6 Загальної декларації прав людини [3] лише закріплюють принцип: «Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності».

В Україні право на життя є природним та фундаментальним правом людини, пріоритетність якого поширюється на все законодавство країни. Право на життя - одне з найважливіших особистих прав і свобод, гарантуючих безпечне існування людини як біологічної істоти та суб'єкта суспільних відносин [5, с.168]. Відтак, право на життя має кожна людина, не зважаючи на те на якому етапі розвитку така перебуває.

Ст.3 Конституції України визначено: «Людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4], а ст.27 встановлено, що: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя кожної людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [4].

Біологічне життя людини розпочинається задовго до її народження, про що свідчать і останні наукові дослідження. Резолюцією сесії Ради Європи по біоетиці (грудень 1996 р.) визначено, що ембріон є людиною уже на 14 день після запліднення. Протягом усього внутрішньоутробного розвитку плід не можна вважати частиною тіла вагітної жінки, його неможливо розглядати як орган чи

частину тіла організму майбутньої породіллі. Через декілька днів після запліднення у плода починає формуватися дихальна й нервова системи, система травлення, внутрішні органи. Через 18 днів з'являється серцебиття, на 21 добу запускається власна система кровообігу, причому кров плода не змішується з кров'ю вагітної й може навіть відрізнитися за групою. Через 6 тижнів плід уже рухається, через 8 він уміє смоктати палець, може тримати, якщо таке станеться, покладений на долоню предмет. Він відчуває біль, може висмикнути руку, якщо трапиться їй вколоти. У 10-11 тижнів у плода вже можна зняти відбитки пальців, рухаються його язик та очі; у 11-12 тижнів він дихає й реагує на світло, тепло й шум, всі системи його організму повністю сформовані. У 14 тижнів серце плода перекачує вже 24 літри крові на добу [6, с. 156-157].

В медицині життя людини розглядається у межах двох періодів (внутрішньоутробному та позаутробному). Перший період – внутрішньоутробний, коли життя нового людського організму виникає внаслідок запліднення, тобто з моменту зачаття і до повного виокремлення плоду з лона матері. Цей період характеризується відносною автономністю існування плоду в організмі матері.

Другий період, позаутробний, є існуванням дитини незалежно від організму матері в результаті живонародження. Отже, життя в біологічному розумінні виникає до фактичного народження людини [7, с. 70]

У преамбулі Конвенції про права дитини [8] зазначено, що: «Дитина, через її фізичну і розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження...». Положеннями п.1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я № 179 від 29 березня 2006 р. [9], встановлено, що: «Живонародженість – це вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи

перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів». В ст.4 Американської конвенції з прав людини [10], передбачається, що право на життя захищається законом, як правило, з моменту зачаття.

Зважаючи на допоміжні репродуктивні технології, які в останні роки застосовують все частіше, питання права плоду на життя викликає суперечки з-поміж юристів, медиків та представників релігійних громад, оскільки при екстракорпоральному заплідненні, до матки жінки переносять 3-4 ембріони і всі вони можуть прижитись, виникає багатоплідна вагітність. Виникає питання про редукацію – ранній аборт певних ембріонів, а це пряме порушення права на життя.

Однак, виникають ситуації, коли право на життя плоду порушують не тільки за бажанням жінки, яка не хоче зберігати вагітності, а й за медичними показами чи іншими істотними причинами.

Звертаємо увагу на рішення Європейського суду з прав людини, у справі «Тисьонц проти Польщі» [11]. Зокрема, Суд наголосив на важливості процесуальних гарантій у ситуаціях, коли жінка мала об'єктивні підстави боятися, що вагітність та пологи матимуть негативний вплив на її здоров'я, зазначивши, що незабезпечення таких гарантій порушуватимуть в тому числі ст. 8 ЄКПЛ. Відповідно, у вищезгаданій справі Суд встановив відсутність в законодавстві Польщі ефективних процедурних механізмів, які б могли визначити чи наявні законні підстави для проведення абортів з причин загрози життю матері, яку може спричинити вагітність, порушуючи таким чином ст.8 ЄКПЛ.

Таким чином, держава наділена автономією щодо дозволу на проведення абортів, визначення строків вагітності, під час яких можливе проведення таких абортів, однак кожна з держав зобов'язана гарантувати жінці право на законний аборт, враховуючи той факт, що вагітність потенційно може становити небезпеку для здоров'я та життя жінки. Суд наголосив, що встановлення повної

заборони на проведення абортів може порушувати, право на життя, яке гарантоване ст.2 ЄКПЛ, а також право на повагу до приватного та сімейного життя, гарантованого ст.8 ЄКПЛ.

У справі «Р.Р. проти Польщі» [12] заявницею була жінка, якій вагітній матері двох дітей – що виношувала дитину з загрозою важкої генетичної аномалії – навмисне перешкоджали своєчасному проведенню генетичних тестів, призначених лікарями, які були проти абортів. Шість тижнів пройшло з часу першого ультразвукового дослідження, яке виявило можливість того, що плід міг би бути деформованим, та результатами амніоцентезу, тобто занадто пізно, щоб приймати обдумане рішення чи продовжувати вагітність, чи просити здійснення законного абортів, хоча законний термін уже закінчився. Згодом її донька народилася з синдромом Тернера. Вона стверджує, що догляд та виховання важко хворої дитини завдає значних збитків їй та іншим двом дітям.

Суд визнав порушення ст.3 (заборона нелюдського та принизливого поведіння) ЄКПЛ, так як ставлення до заявниці, яка знаходилася у вразливій ситуації, було принизливим та убогим, а можливість визначення того, чи потрібно виконувати генетичні тести, як рекомендували лікарі, була змарнована зволіканням, непорозумінням та відсутністю належного догляду та інформування. Суд також визнав порушення ст.8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції тому, що польське законодавство не містило жодних ефективних механізмів, які дали б можливість заявниці скористатися доступними засобами діагностики, та на основі результатів прийняти обдумане рішення стосовно абортів. Якби польське національне законодавство дозволило здійснення абортів у випадку неправильного розвитку плоду, то повинна була б існувати належна та правова процесуальна схема, яка б гарантувала, що вагітній жінці буде надана відповідна, вичерпна та надійна інформація про здоров'я плоду. Суд не погодився з думкою польського уряду, що дозвіл на внутрішньоутробні генетичні тести давав доступ до абортів. Жінки вимагають

виконання таких тестів з багатьох причин. До того ж, держава зобов'язана організувати систему охорони здоров'я таким чином, щоб професійні обов'язки працівників сфери охорони здоров'я не перечили їх моральним цінностям та не перешкоджали доступу пацієнтів до послуг, якими вони мають бути забезпечені за законодавством.

Аналізуючи наведене, підсумовуємо, що кожна людина приймає рішення опираючись на свої власні переконання.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 30.11.2023)

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 30.11.2023)

3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 30.11.2023)

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Булеца С. Б. Право особи на життя та здоров'я. Монографія / С. Б. Булеца. Ужгород: Ліра. 2009. С. 546.

6. Радутний О. Е. Визначення початкового моменту виникнення життя людини у світлі універсальності інформаційних відносин та інформаційного простору / О. Е. Радутний. // Проблеми боротьби зі злочинністю. 2009. С. 155-160.

7. Шевченко О. В. Проблеми визначення початку життя як об'єкту кримінально-правової охорони. Європейські перспективи. № 1, ч. 2. 2011. С. 69-74.

8. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 30.11.2023)

9. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості: Наказ МОЗ України від 29.03.2006 р. №179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text> (дата звернення 30.11.2023)

10. American convention on human rights. Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969. URL: https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/democracy/des/amer_conv_human_rights.pdf

11. Рішення ЄСПЛ у справі «Тисьонц проти Польщі» від 20.03.2007 р. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/CASE%20OF%20TYSI%C4%84C%20v.%20POL AND%20%20\[Ukrainian%20Translation\]%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20 Human%20Rights%20Trust%20Fund%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/CASE%20OF%20TYSI%C4%84C%20v.%20POL%20AND%20%20[Ukrainian%20Translation]%20legal%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund%20(1).pdf)

12. Рішення ЄСПЛ у справі “P.P. проти Польщі” від 26.06.2011 р. URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%84%D0%A1%D0%9F%D0%9B__1_.pdf

*Сергієнко Р. М.,
аспірант Київського університету права НАН України
Науковий керівник: Гулієв Аріф Джаміль огли,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України*

ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В РОЗРІЗІ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ООН

Сьогодні, на зовнішній та внутрішній політичних аренах, в юридичних колах підіймаються питання щодо того: чи можливо було запобігти повномасштабному вторгненню Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року, чи можна було б уникнути масштабного руйнування житла та інфраструктури, уникнути тяжких людських втрат серед мирного населення України, та чи можна було б зупинити поставки військового та подвійного призначення обладнання іншими державами Російській Федерації? Всі ці питання ми можемо розглядати через призму діяльності міжнародних організацій, що діють на території України, та види діяльності яких стосуються саме захисту прав людини та запобіганню виникнення воєн, а саме через призму діяльності Офісу Координаторки системи Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) в Україні.

ООН офіційно розпочала свою діяльність з 24 жовтня 1945 року. Головною метою створення ООН було запобігання виникненню нових воєн, підтримка міжнародного миру та безпеки, надання гуманітарної допомоги та захист прав людини відповідно до Статуту ООН. В Україні, структурним підрозділом ООН є Офіс Координаторки системи ООН в Україні, який повинен вести свою діяльність на засадах верховенства права з дотриманням вимог Статуту ООН.

В ситуації з питанням міжнародно-правових механізмів забезпечення та захисту прав людини, пропоную ознайомитися саме з можливостями

забезпечення та захисту населення України та держави Україна, в умовах тривалої військової агресії Російської Федерації проти України на прикладі статутних можливостей та обов'язків ООН. Проаналізуємо більш детально Главу VII Статуту ООН, яка має назву: Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії.

Отже, Глава VII Статуту ООН передбачає ряд кроків, дотримуючись та виконавши які, можна було б попередити вторгнення військ Російської Федерації на територію України та зменшити тяжкі наслідки після нього. А саме: починаючи зі статті 39 Статуту ООН, Рада Безпеки ООН мала б визначити існування загрози миру в Україні, підготовку акту військової агресії Російською Федерацією проти України та дотримуючись статей 41-42 Статуту ООН надати рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити для запобігання вторгненню не пов'язаних з використанням збройних сил і вимагати від держав Членів ООН, якою є Російська Федерація та Республіка Білорусь, яка надала свою територію для вторгнення, їх виконання. Дані заходи впливу можуть включати повну або часткову перерву економічних та дипломатичних відносин, всіх транспортних сполучень, що в свою чергу відокремило б Російську Федерацію від держав, які надавали та надають їй військову підтримку у агресії проти України. Прийняття даних заходів дало б змогу на дипломатичному рівні «поставити на паузу» російсько-білоруські відносини, схиливши Республіку Білорусь до перерви в даних відносинах та запобігти вторгненню військ Російської Федерації до України з боку Республіки Білорусь. Відповідно до статті 42 Статуту ООН, в разі визнання Радою Безпеки ООН як недостатніми вищевказаних заходів, до їх виконання можуть залучатися повітряні, морські та сухопутні сили, які вважатимуться необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру та безпеки аж до блокування та інших операцій повітряних, морських чи сухопутних сил Членів ООН. Стаття 43 та 45 Статуту ООН говорять про те, що всі країни Члени ООН зобов'язуються надавати в розпорядження Ради Безпеки

ООН відповідно до договорів про підтримку міжнародного миру та безпеки свої збройні сили та право на прохід, а також повинні тримати в стані негайної готовності контингенти національних військово-повітряних сил за допомогою Військово-Штабного Комітету ООН для спільних міжнародних примусових дій. Військово-Штабний Комітет ООН, відповідно до п.4 статті 47 Статуту ООН, за дозволом Ради Безпеки ООН після консультації з регіональними органами, в нашому випадку Офісом Координаторки системи ООН в Україні, може створювати регіональні підкомітети. Чого не було зафіксовано у Звіті про результати роботи ООН в Україні за 2022 рік. Відповідно до п.1 статті 48 Статуту ООН дії для виконання рішень Ради Безпеки ООН в рамках підтримання міжнародного миру та безпеки приймаються всіма Членами ООН або деякими з них за визначенням Ради Безпеки ООН та відповідно до статті 49 Статуту ООН Члени ООН повинні об'єднатися для надання взаємодопомоги у виконанні необхідних для забезпечення миру та безпеки дій. В свою чергу, стаття 51 Статуту ООН дає можливість країні Члену ООН, якою є Україна – одна із держав-засновниць ООН, право на самооборону до тих пір доки Рада Безпеки ООН не зможе вжити заходів щодо забезпечення підтримки міжнародного миру та безпеки. Особливого цинізму дана стаття набуває під час 652 (станом на 07.12.23р.) дня повномасштабної війни Російської Федерації проти України.

Так, Звіт про результати роботи ООН в Україні за 2022 рік показує нам те, що свої домівки залишили 13,5 млн. чоловік, що є найбільшою кризою пов'язаною з біженцями в Європі з 1945 року, налічується 21293 жертви серед мирного населення, 50% підприємств зупинили свою діяльність та 90 % населення перебуває під загрозою бідності. Всі ці аспекти, незважаючи на ігнорування структурами ООН Статуту ООН та міжнародного миру та безпеки, є наслідками війни Російської Федерації проти України, які закріплені у звітній документації ООН. В свою чергу благодійні та правозахисні організації України, ведуть роботу над отриманням роз'яснень від Офісу Координаторки системи

ООН в Україні, щодо ігнорування норм Статуту ООН, що в свою чергу призвело до надтяжких наслідків. Прикриваючись дипломатичним імунітетом Офіс Координаторки системи ООН в Україні повністю ігнорує вимоги законодавства щодо звернень громадян та організацій. Також, в рамках роботи ООН в Україні за 2022 рік, було профінансовано програми на 2 млн. доларів США в тимчасово окупованому Криму, на 10 млн. доларів США в Донецькій та на 7 млн. доларів США в Луганській областях. Відповідно до сплати регулярних бюджетних внесків зазначених у Фінансовому регламенті за 2023 рік Україна зробила свій внесок в розмірі 1 638 182 долари США що становить майже 60 млн.грн. але зіткнулася з ігноруванням міжнародною організацією війни в країні та законодавства України, дотримання миру та безпеки.

Список використаних джерел:

1. Звіт про результати роботи ООН за 2022 рік https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-05/UN_report_2022%28Ukrainian%29.pdf?fbclid=IwAR3ydCQHTOO9A_HyNDP1SdwtSgNBSqblthbK1TZYvGKzT6W5zmBGL0iLmw
2. Статут ООН <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
3. Перлік Держав-членів ООН <https://www.un.org/en/about-us/member-states>
4. Внески, отримані на 2023 рік до Регулярного бюджету ООН <https://www.un.org/en/ga/contributions/honourroll.shtml>
5. Історія створення ООН <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>

*Бура Т. С.,
студентка 4 курсу спеціальності 081 Право історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
Науковий керівник: Крайник Г.С.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного
управління Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ОКРЕМІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗА ТА УКРАЇНИ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ПРАВ ЖІНОК

На сьогодні стратегічними цілями нашої держави є досягнення європейських стандартів у всіх сферах життя, без сумніву, які на разі активно прогресують саме у трудовій. В Україні дедалі більшого значення набуває питання забезпечення гендерної рівності та дотримання прав жінок у всіх сферах суспільного життя.

Наразі у сфері наукових досліджень, що стосуються проблем трудових прав жінок як на національному та міжнародному рівні присвячено недостатньо уваги, як наслідок потребує ґрунтовного вдосконалення. Цьому питанню загалом або деяким його аспектам приділяли увагу вітчизняні та закордонні науковці, як В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, І.А. Вєтухова, К.К. Дайнеко, А.М. Лушніков, М.В. Лушнікова, В.Г. Ротань, О.М. Потопахіна, Г.І. Чанишева, А.А. Тісецька О.О. Уварова й інші.

Метою даного дослідження є характеристика окремих правових стандартів Європейського Союзу та України у сфері трудових прав жінок.

Правові стандарти Європейського Союзу(далі — ЄС) та України у сфері удосконалення трудових прав жінок є одним із основних напрямків сучасної соціальної політики, які мають важливу роль у визначенні і захисті прав жінок на роботі. Цим самим забезпечуючи рівні можливості до створення демократичного суспільства, заснованого на принципах справедливості та рівності [16].

Відповідно до ст. 24 Конституції, що гарантує заборону будь-яких форм дискримінації в Україні (зокрема, дискримінації за ознакою статі у трудовому законодавстві) [1]. Проте на практиці жінки стикаються з утисками їхніх прав, які особливо чітко помітні у трудовій сфері. Це виражається в нижчій заробітній платі, дискримінації під час прийому на роботу, незначних шансах отримати керівну посаду, різноманітних перешкодах для повноцінного розвитку кар'єри тощо [15].

У ЄС та в Україні існує низка правових норм, спрямованих на захист та посилення прав жінок на роботі. Ці стандарти включають заборону дискримінації за статтю, рівень заробітної плати за різні види праці, вагітність та відпустку по догляду за дитиною, а також щодо протидії сексуальному насильству на робочому місці.

З метою фактичного забезпечення рівноправності, з урахуванням особливостей жіночого організму, трудовим законодавством передбачено спеціальні правила охорони праці жінок, пільги і додаткові гарантії їх трудових прав, адже жінки не повинні бути обмежені у виборі сфери діяльності або оплаті праці [13;15].

Серед найбільш яскравих прикладів вітчизняного законодавства, яке містить такі норми щодо трудових прав та гарантій жінок, що призводять до гендерної нерівності, можна назвати такі: заборона застосування праці жінок на важких та шкідливих для здоров'я роботах; обмеження щодо роботи в нічний час; заборона залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до виконання окремих видів робіт (надурочних, нічних, направлення у відрядження); встановлення неповного робочого часу, надання різних додаткових видів часу відпочинку та соціальних відпусток: у зв'язку з вагітністю та пологами та для догляду за дитиною, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; у зв'язку з усиновленням дитини; додаткові гарантії під час прийому на роботу та звільнення вагітних жінок і жінок, що мають дітей [16]

Говорячи про гендерну рівність слід зазначити, що це відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [3].

Серед позитивних змін в українському законодавстві є запровадження гендерних квот на місцевих виборах, також можна відзначити нове для юридичної практики України поняття *гендерної ідентичності*, запроваджене ЗУ «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу» від 12.11.2015 р. № 785-VIII, яким заборонено дискримінацію у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від *гендерної ідентичності* [2, 7]. Міністерство охорони здоров'я скасувало наказ №256, який визначав перелік з 450 заборонених для жінок професій. Зокрема, жінкам України було заборонено працювати у цілій низці важливих галузей таких, як підземні роботи, водіння деяких видів вантажного і пасажирського транспорту, робота в машинному відділенні корабля, ряд будівельних спеціальностей, у переліку заборонених професій були, зокрема, газозварник, муляр, машиніст екскаватора, водолаз, землекоп. Жінки були дуже зацікавлені в цих роботах, адже, ці професії добре оплачуювані[18].

Процес наближення відповідності законодавства України до *acquis* Європейського Союзу є довготривалим процесом і таким, що мав би бути в постійному прогресі для досягнення відповідності кращим рекомендаціям (стандартам) Союзу. Нині під поняттям «стандарт захисту прав жінок» розуміються загальновизнані права жінок, саме ці стандарти передбачають мінімальний рівень, який держави повинні забезпечити у сфері прав жінок, і саме

тому такі стандарти містяться в обов'язкових до виконання нормативно-правових актах Союзу [16].

Європейські стандарти трудових прав містяться в актах Ради Європи і ЄС. Серед документів Ради Європи велике значення мають Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила механізм їх захисту, (а саме в статті 14 указано, що користування правами та свободами, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою (статі) та Європейська соціальна хартія (далі – ЄСХ) [9;16].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., адже саме він закріплює низку прав, які стосуються соціально-економічної сфери. Відповідно до ст. 3 Пакту держави, які беруть участь ньому, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в Пакті [11].

Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (далі – CEDAW) називають міжнародним біллем про права жінок. Ним визначено поняття дискримінації щодо жінок і план дій на національному рівні з викорінення такої дискримінації, прийнята 18 грудня 1979 р., набрала чинності 3 вересня 1981 р. CEDAW була підписана Україною у 1980 р., ратифікована – у 1981 р. Ця Конвенція займає особливе місце – це єдиний міжнародний документ, спеціально присвячений правам жінок. Саме через її норми, які перейняла Україна, нам вдалося зменшити розрив в оплаті праці жінок і чоловіків. Так, якщо у 2017 році він становив 21,2%, то у 2020 році – 20,4%. також зросло представництво жінок у Парламенті, місцевих радах обласного, міських та районних рівнів, чому сприяло введення гендерних квот [14;17].

Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 9 грудня 1989 р. проголошує принцип і право рівності чоловіків і жінок у сфері

праці. Ст. 16 Хартії передбачається необхідність ужиття заходів, які дозволяють чоловікам і жінкам поєднувати їхню трудову діяльність і сімейні обов'язки [5].

7 грудня 2000 р. в Європейському Союзі був розроблений і затверджений власний перелік основних прав особистості – Хартія основних прав Європейського Союзу. Цей документ містить також інші основні трудові права[4].

Сьогодні правове регулювання праці жінок в Україні здійснюється Конституцією України [1], у гл. 12 «Праця жінок» Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП), регулюванню цих питань присвячені ст. 55, 63, 174, 175, 176, а також інші норми чинного КЗпП [2], ст. 10 Закону України «Про охорону праці» [6], розділом 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3], «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року[8], а також іншими нормативно-правовими актами, якими встановлюються заборони та обмеження щодо застосування праці жінок

За даними аналітичного дослідження «Гендерна дискримінація в доступі до праці й послуг: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних директив Ради ЄС», ситуація щодо імплементації директив непроста: ще існують невідповідності в національному законодавстві, яке потребує подальшого вдосконалення зокрема забезпечення рівності оплати праці для жінок та чоловіків; щодо відпусток по догляду за дітьми (важливо розглянути вдосконалення відпусток по догляду за дітьми, включаючи встановлення довших термінів та оплату під час таких відпусток для жінок; поліпшення можливостей для жінок у кар'єрному зростанні (має включати заходи для підтримки кар'єрного росту жінок, включаючи програми навчання та розвитку);забезпечення права на працю після вагітності та в декретній відпустці (тобто повинні гарантувати право жінок на повернення до роботи після декретної відпустки та недопущення їх звільнення через вагітність); механізми для захисту захист від сексуального

домагання на робочому місці; рівні можливості у вищому керівництві(заходи, що сприяють більшій представництву жінок у вищих посадах та керівництві);встановити механізми моніторингу та звітності, що допоможуть визначити дотримання нових норм і внести необхідні корективи [15].

Саме такі заходи можуть сприяти удосконаленню трудового законодавства та покращити становище жінок на робочому місці, наближаючи його до стандартів Європейського Союзу. Заслгове на особливу увагу створення дієвого механізму правового захисту жінок, які гарантовано Конституцією а саме права на працю через репродуктивну функцію та фізіологічні причини потребують особливого правового захисту [12].

Ураховуючі вищевикладене, можна дійти висновку, що ключовим принципом реалізації основних трудових прав в ЄС є проголошення рівності чоловіків та жінок у сфері праці. Чинне трудове законодавство України щодо праці жінок загалом відповідає європейським стандартам. Водночас, незважаючи на тривалу співпрацю в рамках Ради Європи та проголошений курс на європейську інтеграцію, але національне законодавство потребує змін і узгодження з європейськими стандартами, саме усунення дискримінаційного підходу до жінок на робочому місці та забезпечення їхньої рівності є не лише моральною, але й економічною потребою нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

4. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
5. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 9 грудня 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text
6. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694–XII. // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
7. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу: Закон України від 12 листопада 2015 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-19#Text>
8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL: [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#doc_info](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#doc_info)
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 4 листопада 1950 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
12. Грекова М. М. Сучасні тенденції міжнародно-правового регулювання праці жінок. Форум права. 2012. № 3. С. 139–145 URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1556/1/Grekova_2012_3.pdf

13. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні 2016. URL: <https://www.helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/>

14. Уварова О. О., Дайнеко К. К. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні С.116 .URL:https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/III_2.pdf

15. Пожарова О. В. Праця жінок: європейські стандарти та законодавство України URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/20.pdf>

16. Шевченко С. Правові стандарти Європейського Союзу у сфері захисту прав жінок <https://jurfem.com.ua/pravovi-standarty-es-prava-zhinok/>

17. Урядовий портал Виконання Україною міжнародних зобов'язань за Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок обговорено на комітетських слуханнях URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vikonannya-ukrayinoyu-mizhnarodnih-zobovyazan-za-konvenciyeyu-oon-pro-likvidaciyu-vsih-form-diskriminaciyi-shchodo-zhinok>

18. Укрінформ В Україні зняли заборону на 450 професій для жінок. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2370209-v-ukraini-znali-zaboronu-na-450-profesij-dla-zinok.html>

Черняхівський Д. В.,
магістрант спеціальності 073 «Менеджмент»
Науковий керівник: Самборська О. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Тема захисту інтелектуальної власності є досить актуальною в Україні та за її межами. Сьогодні захист прав інтелектуальної власності пов'язано чи не з

усіма сферами життя. І норми, які утворені цим правом заслуговують на захист. Сьогодні Європейський Союз більше уваги приділяє захисту інтелектуальної власності проти України, запозичення досвіду використання правового захисту дає поштовх до розвитку законодавства в прогресивному режимі. Українське суспільство та форми господарювання лише починають ступати на шлях захисту інтелектуальної власності, попри те, що європейська спільнота десятками років практикує застосування такого права. Таким чином, Україна вже співпрацює із ЄС у сфері інтелектуальної власності, варто переймати досвід європейських країн, це передбачено Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Окрім цього, після підписання угоди з ЄС Україна взяла зобов'язання адаптувати законодавство у сфері інтелектуальної власності відповідно до вимог Європи, що має стати поштовхом для розвитку цієї сфері.

Відомо, що в Україні захист прав інтелектуальної власності забезпечується Конституцією України, Цивільним Кодексом. У статті 54 Конституції України зазначено, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1].

Цивільний Кодекс також включає положення про захист цього права, і наголошує, що кожен має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом (ст. 418 ЦК) [2].

Особливе місце в розвитку права інтелектуальної власності в Європі відіграє економіка, таким чином, з 1965 року було прийнято багато директив, цілком нормативних документів було захист прав в межах спільного ринку. Так,

Директива № 96/9/ЄС від 11.03.1996 року «Про правовий захист баз даних»; Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку».

Особлива увага в країнах Європи надається реєстраційним органам, таким як, Європейське патентне відомство. Головним завданням є прийом, розгляд і публікація заявок на винаходи, і видачу патентів на них, розташоване у Мюнхені, має філіал у Гаазі. Правовою основою цього відомства є Європейська патентна конвенція від 1973 року, де головним принципом конвенції є те, що заявка на отримання патенту може надійти від будь-якої особи. Не важливо громадянство та місце проживання, фізичної або юридичної особи. На нашу думку, створення відповідних відомств слугуватиме поштовхом до захисту права інтелектуальної власності та розвитку законодавства в цій сфері. Звертаємо увагу, що Україна приймає участь у Договорі про патентну кооперацію, що спрощує процедуру отримання правової допомоги у сфері охорони результатів інтелектуальної власності в інших державах.

Ще одним важливим досягненням розвитку права інтелектуальної власності в Європі є створення охорони торговельних марок на загальноєвропейському рівні, що одержала назву єдиної торговельної марки Європейського Союзу («community trade mark»). До того ж, було створено Відомство по гармонізації внутрішнього ринку ЄС, головною ціллю є прийом заявок на реєстрацію торговельної марки Європейського Союзу. Відомство знаходиться у місті Аліканте, Іспанія.

Звертаємо увагу на досвід Франції, адже французьке законодавство у сфері захисту інтелектуальної власності є одним із найбільш розвинених у світі. У статті 1 французького патентного закону зазначається, що винахід чи відкриття в будь-якому виді виробництва є власністю його автора, через це закон повинен гарантувати йому всебічне і повне користування ним відповідно до умов

і на строки які будуть встановлені далі. Так у 1992 році все патентне законодавство Франції об'єдналося до Кодексу законів про інтелектуальну власність. Також уряд Франції проводить державну технологічну політику, яка здійснюється через спеціальне агентство, що має назву Анвар - урядове агентство з промислово-комерційним статусом. Основне його завдання це сприяння технологічному прогресу та новаторству.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної ради України. 28 червня 1998 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України. Закон від 16.01.2003 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Гумега О. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: пошук шляхів удосконалення. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. №6. С.118-125.
4. Орлюк О.П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції. *Вісник Національної Академії правових наук України*. 2016. №3. С. 58-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_3_15

УДК 342.7(477+100)(06)

3-12

**Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри.
Збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Вінниця, 07 грудня 2023 року). Вінниця, 2024. 298 с.**

Технічні редактори – Білоус О. А., Одобецька І. С.

Формат А4. Спосіб друку – цифровий.

Ум.друк. арк. 14,5

Тираж 100 прим.

Виготовлено з оригінал-макета в друкарні
01032, м. Київ, вул. Саксаганського 110-в
тел/факс (044) 234-94-56, 234-90-73
21001, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32,
тел. 26-71-33

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк»

м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25

тел.: (0432) 46-51-17

E-mail: ua.druk2015@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК
№ 1077 від 25.04.2007 р.

**«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ І
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»**

III Всеукраїнська науково-практична конференція

до 75-річчя Загальної декларації прав людини

07 грудня 2023 року

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

ВІННИЦЯ, 2024